

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

**ΘΕΜΑ: Η συμβολή του Alexei Leontiev στη
Θεωρία της Δραστηριότητας**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Του Αποστολίδη Ηλία

Επιβλέπων Καθηγητής

Δαφέρμος Μανόλης

Ρέθυμνο: Ιανουάριος 2014

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η Εξέλιξη της Ψυχολογίας Μέσα από την Διαπάλη Υλισμού και Ιδεαλισμού.....	9
Εισαγωγή.....	9
1.1 Υλισμός και ιδεαλισμός: Διαπάλη με Φόντο την Ψυχολογία.....	9
1.2 Η «Κρίση» της Ψυχολογίας και οι Επιπτώσεις της στην Επιστήμη της Ψυχολογίας....	13
1.3 Η Επιστήμη της Ψυχολογίας στην Σοβιετική Ένωση.....	18
Ανακεφαλαίωση.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Ένα Σύντομο Βιογραφικό Σημείωμα του Alexei Leontiev	25
Εισαγωγή.....	25
2.1 Τα Πρώτα Χρόνια.....	25
2.2 Η Ερευνητική Πορεία του Leontiev στο Χάρκοβο και η Ρήξη του Leontiev με τον Vygotsky.....	28
2.3 Η Πορεία του Leontiev μετά το Χάρκοβο και Μέχρι το Τέλος της Ζωής του.....	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η Συμβολή του Alexei Leontiev στην Μελέτη της Θεωρίας της Δραστηριότητας.....	36
Εισαγωγή:.....	36
3.1 Η Θεωρία της Δραστηριότητας και η Συμβολή του Lev Vygotsky:.....	36
3.2 Η Γέννηση της Δραστηριότητας: ο Ρόλος της Αντανάκλασης και οι Βάσεις της Δραστηριότητας.....	42
3.3 Τα Μέρη και η Δομή που έχει η Δραστηριότητα.....	50

3.4 Ο Ρόλος της Εσωτερίκευσης στην Θεωρία της Δραστηριότητας.....	56
3.5 Η Σχέση της Προσωπικότητας με την Θεωρία της Δραστηριότητας	61
Ανακεφαλαίωση.....	65
ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Διαφορετικές Απόψεις για τη Θεωρία της Δραστηριότητας και η Κριτική στη Θεωρία της Δραστηριότητας.....	66
Εισαγωγή.....	66
4.1 Η Διαφοροποίηση του Leontiev από τον Vygotsky στη Θεωρία της Δραστηριότητας	66
4.2 Η Συμβολή άλλων Επιστημόνων στη Θεωρία της Δραστηριότητας	69
4.3 Ο Sergey Rubinstein και η Συμβολή του στη Θεωρία της Δραστηριότητας.....	74
4.4 Ο Yrjö Engeström και η Σύγχρονη Μορφή της Θεωρίας της Δραστηριότητας	78
4.5 Η Κριτική στη Θεωρία της Δραστηριότητας	82
Ανακεφαλαίωση.....	86
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	87
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	90

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«[...]Στη νέα κοινωνία δημιουργείται και ο νέος άνθρωπος[...]»¹. Δεν είναι τυχαία η επιλογή της πρότασης του μεγάλου Ρώσου ψυχολόγου Lev Vygotsky για την αρχή ενός ιδιότυπου ταξιδιού σε μία πολύ ιδιαίτερη ψυχολογία. Μία ψυχολογία που γεννήθηκε κάτω από φιλοσοφικές διαμάχες, από επιστημονικές νομοτέλειες και επαναστατικές αλλαγές. Πρόκειται για την ψυχολογία που αναπτύχθηκε στη Σοβιετική Ένωση μετά την Επανάσταση του 1917. Μέσα σε αυτές «τις δέκα μέρες που συγκλόνισαν τον κόσμο» έγιναν τεράστιες αλλαγές που είχαν σαν αποτέλεσμα την μετατροπή πολλών μέχρι τότε δεδομένων, από τις οικονομικές σχέσεις μέχρι και την ίδια την επιστήμη της ψυχολογίας.

Στα πλαίσια αυτών των επαναστατικών αλλαγών υπήρξε ένας πραγματικός ερευνητικός οργανισμός από επιστήμονες που προσπαθούσαν να προσδιορίσουν τα πάντα και να μετασχηματίσουν την επιστήμη ώστε να εξυπηρετεί τις λαϊκές ανάγκες. Ένας από αυτούς του επιστήμονες ήταν και ο Alexei Leontiev. Ο Leontiev στην μακρόχρονη ερευνητική του πορεία έχει καταφέρει να συνδεθεί το όνομά του με την θεωρία της δραστηριότητας η οποία είναι υπό διερεύνηση στην παρούσα εργασία.

Για να μπορέσουμε να δώσουμε στους αναγνώστες της εργασία να καταλάβουν ολοκληρωμένα την θεωρία της δραστηριότητας και την συμβολή του Leontiev σε αυτή πρέπει να κάνουμε κάποιες απαραίτητες διευκρινήσεις. Ο Leontiev, αρχικά, ανήκει στους ψυχολόγους της Σοβιετικής ψυχολογίας. Σύμφωνα με τον Δαφέρμο (2012) «[...]ο όρος *Σοβιετική ψυχολογία αναφέρεται σε ένα ευρύτατο φάσμα ποικίλων προσεγγίσεων και τάσεων στο πεδίο της ψυχολογίας που, παρά τις μεταξύ τους διαφορές, έχουν κάποιους ευρύτερους κοινούς θεωρητικούς και μεθοδολογικούς προσανατολισμούς και διαμορφώθηκαν σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό-πολιτισμικό-ιστορικό πλαίσιο[...]*». Στην

¹ Vygotsky, L. S. «Istoricheskii smysl psikhologicheskogo krizisa.» In L. S. Vygotsky, *Sobr. Soch.* 6 vols. Moscow, 1982, vol. 1. p. 436 από Rozin, 2004 σελ. 78

βιβλιογραφία εκτός από Σοβιετική ψυχολογία, την ψυχολογία στην πρώην ΕΣΣΔ, την συναντάμε και ως Μαρξιστική ψυχολογία² ή ως Διαλεκτική Υλιστική ψυχολογία³. Εντούτοις στην παρούσα εργασία επιλέγουμε να αναφερθούμε στο είδος της ψυχολογία που οικοδομήθηκε στη Ρωσία και μετέπειτα ΕΣΣΔ ως Σοβιετική ψυχολογία διότι πιστεύουμε πως σαν όρος αντανακλά με περισσότερη ακρίβεια τις αλλαγές και τον μετασχηματισμό της επιστήμης της ψυχολογίας μετά την επικράτηση της Οκτωβριανής επανάστασης. Μέσα από τις επιστημονικές εργασίες των Σοβιετικών ψυχολόγων παρουσιάστηκε για πρώτη φορά το θέμα της δραστηριότητας που έμελλε μέχρι και σήμερα να προβληματίζει τους ερευνητές της. Ο Alexei Leontiev, χωρίς να είναι ο μοναδικός που ασχολήθηκε με την δραστηριότητα, ήταν αυτός που με τις θέσεις του ξεκίνησε μία γόνιμη επιστημονική αντιπαράθεση που κρατάει μέχρι και της μέρες μας σε σχέση με τον ανθρώπινο ψυχισμό, την δραστηριότητα του ατόμου, την προσωπικότητα, τις μορφές της δραστηριότητας, τη δομή της.

Πριν προχωρήσουμε στην βιβλιογραφική ανασκόπηση της εργασίας μας θα θέλαμε να αναφερθούμε σε κάτι που έχει σχέση με αυτή. Η ανάλυση της Σοβιετικής ψυχολογίας, θεωρούμε πως πρόκειται για ένα θέμα που αν και έχει μεγάλο επιστημονικό ενδιαφέρον πρόσφατα, σχετικά, ξεκίνησαν επιστήμονες να ασχολούνται με αυτό και κυρίως να μεταφράζουν από την Ρώσικη γλώσσα στα Αγγλικά έργα μεγάλων Σοβιετικών ψυχολόγων όπως του Vygotsky ή του Leontiev. Αντίστοιχα, αρκετά λίγοι είναι και οι Έλληνες επιστήμονες που ασχολούνται με την Σοβιετική ψυχολογία αλλά με σημαντικό έργο. Αυτά δημιουργούν κάποιους περιορισμούς σε σχέση με την βιβλιογραφία. Στην εργασία βρήκαμε και επιλέξαμε όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία από βιβλία και επιστημονικά άρθρα σχετικά με την Σοβιετική ψυχολογία, τον Alexei Leontiev και τη θεωρία της δραστηριότητας.

Επιλέγουμε η εργασία μας να αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Κάθε ένα από αυτά τα κεφάλαια θα απαντάει σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα. Στο πρώτο κεφάλαιο που σαν τίτλο

² Κακαρίνος, 2012 σελ. 73

³ Κουβελάς, 2003 και Κουβελάς, 2009

επιλέγουμε «**Η Εξέλιξη της Ψυχολογίας μέσα από την Διαπάλη Υλισμού και Ιδεαλισμού**» έχει διπλό σκοπό. Σε πρώτο επίπεδο θέλουμε να δείξουμε πως η διαμόρφωση της ψυχολογίας στην Σοβιετική Ένωση είχε συγκεκριμένο χαρακτήρα. Για την ακρίβεια στηρίχθηκε πάνω σε μία φιλοσοφική διαπάλη για τον χαρακτήρα των ψυχικών φαινομένων. Αυτή η διαπάλη σε συνδυασμό με την «κρίση» που επικρατούσε στην επιστήμη της ψυχολογίας βρέθηκε στην πρώτη γραμμή αντιπαράθεσης ανάμεσα στους ψυχολόγους της προεπαναστατικής και μετεπαναστατικής περιόδου στη Ρωσία. Μέσα από αυτή την αντιπαράθεση θέλουμε να αποδείξουμε πως ο Leontiev επηρεάστηκε για την διατύπωση της θεωρίας της δραστηριότητας. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, μέσα από αυτό το κεφάλαιο αποσκοπούμε στην ιστορική οριοθέτηση για την κατάσταση στην ψυχολογία με επίκεντρο τις αρχές του 20^{ου} αιώνα στην Ρωσία. Για την συλλογή των κατάλληλων πληροφοριών και την μετέπειτα συγγραφή του κεφαλαίου στηριχθήκαμε κυρίως στα βιβλία των Yaroshevsky και Petrovsky («*A History of Psychology*» και «*Psychology in the Soviet Union-A Historical Outline*»), το επίτομο της Ακαδημίας Επιστημών της ΕΣΣΔ «*Ψυχολογία*», τα βιβλία του Κουβελά («*Διαλεκτική Ψυχολογία*» και «*Γενική Ψυχολογία: Διαλεκτική-Υλιστική Προσέγγιση*») όπως και επιστημονικά άρθρα σχετικά με το υπό διερεύνηση θέμα.

Το δεύτερο έχει τίτλο «**Ένα Σύντομο Βιογραφικό Σημείωμα για τον Alexei Leontiev**». Σε αυτό το κεφάλαιο θέλουμε σκόπιμα να αναφερθούμε στην ζωή του Leontiev. Σκόπιμα, διότι μέσα από τους διάφορους σταθμούς της ζωής του βλέπουμε μπορεί ο αναγνώστης καλύτερα να καταλάβει και τις επιλογές που έκανε ο Leontiev πάνω στην θεωρία της δραστηριότητας. Για την βιογραφία του Leontiev επιλέγουμε βιβλιογραφικά να στηριχθούμε κυρίως πάνω στην βιογραφία που έχει γράψει για τον ίδιο ο γιός του περιγράφοντας παράλληλα με τους «σταθμούς» της ζωής του Alexei Leontiev και την επιστημονική πορεία του πατέρα του. Επίσης χρησιμοποιούμε πληροφορίες και από άλλα

βιβλία και άρθρα(όπως το βιβλίο *«Η Διαμόρφωση της Προσωπικότητας»* του Καρλ Λεβίτιν).

Στο τρίτο-και εκτενέστερο κεφάλαιο-κεφάλαιο της εργασίας μας με τίτλο *«Η Συμβολή του Alexei Leontiev στην μελέτη της Θεωρίας της Δραστηριότητας»* έχουμε σκοπό να αναλύσουμε την Θεωρία της Δραστηριότητας μέσα από την συμβολή του ίδιου του Leontiev. Πριν ξεκινήσουμε την ανάλυση μας για την θεωρία της δραστηριότητας του Leontiev μιλάμε πρώτα για τις θέσεις που ανέπτυξε ο Lev Vygotsky και πως από αυτές τις θέσεις στη συνέχεια μία μερίδα επιστημόνων προχώρησαν στην διατύπωση θεωριών όπως στην περίπτωση μας ο Leontiev. Για τα παραπάνω χρησιμοποιήσαμε πληροφορίες κυρίως από τα έργα των Yaroshevsky (*«Lev Vygotsky»*), Δαφέρμου (*«Η Πολιτισμική-Ιστορική Θεωρία του Vygotsky»*) και άρθρα που είχαν σχέση με τις απόψεις του Vygotsky. Τα υπόλοιπα υποκεφάλαια αφορούν αποκλειστικά τις θέσεις του Leontiev και τις έρευνές του για την Θεωρία της Δραστηριότητας. Ξεκινάμε από τη γέννηση της δραστηριότητας, τη δομή και τα μέρη της, την εσωτερίκευση και τη σχέση της δραστηριότητας με την προσωπικότητα. Πολύτιμα εργαλεία αποδείχθηκαν το βασικό εγχειρίδιο του Leontiev *«Δραστηριότητα, Συνείδηση, Προσωπικότητα»* όπως μία σειρά άρθρων από επιστημονικά περιοδικά όπως αυτά του *«Journal of Russian and East European Psychology»* τα οποία είναι κυρίως άρθρα ή και διαλέξεις του Leontiev μεταφρασμένα στα Αγγλικά. Επιπλέον χρησιμοποιήσαμε και ελληνικά άρθρα-δυστυχώς περιορισμένα-όπως του Μιχαήλ για την εσωτερίκευση και των Κακαρίνο και Μειμάρη (*«Η Μαρξιστική Θεωρία της Συνείδησης: Η Συνεισφορά του A. N. Leontiev»* και *«Το Ζήτημα της Προσωπικότητας στην Ψυχολογική Θεωρία της Δραστηριότητας»*). Αρκετά ενδιαφέρουσα ήταν και μία εργασία του Leontiev μεταφρασμένη από τον Βαγενά (*«Η Σοβιετική Ψυχολογία για την Ανάπτυξη του Παιδιού»*) την οποία χρησιμοποιήσαμε κυρίως για να αναφερθούμε στην κυρίαρχη δραστηριότητα.

Το τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας καλύπτει όχι τις θέσεις του Leontiev για την δραστηριότητα αλλά τις διατυπώσεις άλλων επιστημόνων για αυτή. Ο τίτλος που δώσαμε «**Οι Διαφορετικές Απόψεις για τη Θεωρία της Δραστηριότητας και η Κριτική στη Θεωρία της Δραστηριότητας**» θεωρούμε πως ταιριάζει απόλυτα. Θέλουμε μέσα από αυτό το κεφάλαιο, ο αναγνώστης, να αντιληφθεί τον διάλογο ανάμεσα σε διαφορετικές σχολές της Σοβιετικής ψυχολογίας (Vygotsky, Rubinstein, Galperin, Meshcheryakov και Davydov) πάνω στο θέμα της δραστηριότητας. Εμείς θέλουμε να δείξουμε πως αυτός ο διάλογος έγινε κυρίως με βάση τις θέσεις του Leontiev για τη δραστηριότητα. Τέλος τα τελευταία υποκεφάλαια της εργασίας τα αφιερώνουμε σε κριτική που έχει γίνει στον Leontiev αλλά και σε σύγχρονους επιστήμονες της θεωρίας της δραστηριότητας όπως ο Engeström. Για αυτό το κεφάλαιο χρησιμοποιήσαμε βιβλία και αρθρογραφία. Από τα πιο χαρακτηριστικά είναι το βιβλίο του Jacques Haenen «*Piotr Galperin: His Lifelong Quest for the Content of Psychology*», άρθρα των Stetsenko (2005), Blunden (2009), Silvonen (2010) κ. λπ. Επίσης θεωρούμε τα άρθρα των Κακαρίνου και Μειμάρη πολύ βοηθητικά ως προς το ζήτημα της κριτικής της θεωρίας του Leontiev όπως και το πρόσφατο αγγλικό άρθρο του Κακαρίνου (2013) «*Doing Psychology Under New Conditions*».

Σκοπός της εργασίας μας είναι, αφού ο αναγνώστης έχει φτάσει στο τέλος της εργασίας και έχει διαβάσει τα προαναφερθέντα κεφάλαια, να καταλάβει πως η επιστημονική συμβολή του Leontiev επέδρασε από τη μία στη μελέτη της θεωρίας της δραστηριότητας και από την άλλη πως ενισχύθηκε περαιτέρω ερευνητική αυτή πορεία για την θεωρία της δραστηριότητας μέσα από θεωρητικές και μεθοδολογικές διαφοροποιήσεις από την διατύπωση του Leontiev.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η Εξέλιξη της Ψυχολογίας Μέσα από την Διαπάλη Υλισμού και Ιδεαλισμού

Εισαγωγή:

Η εξέλιξη του επιστημονικού κλάδου της ψυχολογίας δεν ήταν μία απλή υπόθεση. Ήταν αποτέλεσμα μίας έντονης διαπάλης ανάμεσα σε διαφορετικούς τρόπους σκέψης και διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Με φόντο αυτή τη διαπάλη θα δούμε το πώς κινήθηκε η επιστήμη της ψυχολογίας στη Ρωσία κατά τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα, την «κρίση» και τον μετασχηματισμό της μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917 σύμφωνα με τη φιλοσοφική θεωρία του διαλεκτικού υλισμού.

1.1 Υλισμός και Ιδεαλισμός: Διαπάλη με Φόντο την Ψυχολογία:

Όταν αναφερόμαστε στην διαπάλη ανάμεσα στα φιλοσοφικά ρεύματα του υλισμού και του ιδεαλισμού δεν πρόκειται για κάποια καινούργια θεματολογία στις έρευνες και τις αναλύσεις των κοινωνικών επιστημόνων. Δημιουργεί όμως μεγάλη εντύπωση σε έναν ψυχολόγο το πώς και με ποιο τρόπο αυτά τα φιλοσοφικά ρεύματα άσκησαν και ασκούν επίδραση στην επιστήμη της ψυχολογίας όπως θα δούμε και παρακάτω.

Με δεδομένο το ότι η επιστήμη της ψυχολογίας είναι αυτή η οποία μελετά τα ψυχικά φαινόμενα οι εκάστοτε θεωρίες έπαιρναν θέση για την φύση αυτών των ψυχικών φαινομένων αλλά και για τον τρόπο που συνδέονταν με τα αντίστοιχα φυσικά φαινόμενα⁴. Ο Κουβελάς στο έργο του «Διαλεκτική Ψυχολογία» (2007) θεωρεί πως εμφανίζονται ψυχολογικές σχολές που χωρίζονται ανάλογα με τις θεωρητικές τους βάσεις σε υλιστικές και ιδεαλιστικές. Το κομμάτι πάνω στο οποίο οι επιστήμονες των δύο ρευμάτων κυρίως αντιπαρατάσσονταν ήταν αυτό της σχέσης του ψυχικού με το φυσικό, με τους υλιστές να μιλούν για την ψυχή ως

⁴ Σμυρνιώφ, Λεόντιεφ, Ρουμπινστάιν. Γεπλώφ, χ.χ σελ. 9

απόρροια των σωματικών λειτουργιών ενώ τους ιδεαλιστές να συσπειρώνονται γύρω από την ιδέα ότι η ψυχή είναι μία ιδιαίτερη δύναμη.

Στο παρόν υποκεφάλαιο της εργασίας θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε παρακάτω πως από τη μία η διαπάλη ανάμεσα σε αυτά τα ρεύματα έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της ψυχολογίας στη Σοβιετική Ένωση όπου έδρασε και έθεσε τα ερευνητικά του ερωτήματα ο Alexei Leontiev. Ενώ από την άλλη θέλουμε, ο αναγνώστης, να μπορέσει να αντιληφθεί πως η θεωρητική διαπάλη που υπήρχε στην επιστήμη της ψυχολογίας-μέχρι και το σημείο που ο Leontiev επέλεξε τα μεθοδολογικά εργαλεία για να μελετήσει και να παρουσιάσει στη συνέχεια τη θεωρία της δραστηριότητας-δεν ήταν καθόλου τυχαία.

Ο ιδεαλισμός-θέλοντας να δώσουμε ένα συνοπτικό ορισμό-είναι το φιλοσοφικό ρεύμα εκείνο όπου υποστηρίζεται πως το πνεύμα, η ψυχή, είναι το πρωταρχικό. Στον ιδεαλισμό η ύλη⁵ έχει δευτερεύοντα ρόλο και καταλήγει να γίνεται παράγωγο του πνεύματος. Το άτομο είναι ανίσχυρο για να γνωρίζει τον κόσμο. Τα θεωρητικά θεμέλια του ιδεαλισμού μπορούμε να τα εντοπίσουμε από τις πρωτόγονες, κιάλας, κοινωνίες όπου μέσω των ανιμιστικών δοξασιών για την ψυχή προσπαθούσαν να ερμηνεύσουν φαινόμενα της ζωής όπως τον θάνατο, την λιποθυμία, τον ύπνο, τα όνειρα κ.λπ.⁶ Ο Σμυρνώφ (χ. χ) θεωρεί πως οι ερμηνείες αυτές που έδιναν οι άνθρωποι τότε οφείλονταν στο γεγονός ότι *«[...] είναι υποταγμένοι στις φυσικές δυνάμεις χωρίς να καταλαβαίνουν τον τρόπο που λειτουργεί το ανθρώπινο σώμα[...]»* ενώ αρκετά εμφατικά συμπληρώνει πως σε αυτές τις ερμηνείες *«[...]αντανακλώνται φανταστικά η αδυναμία του ανίσχυρου αγριάνθρωπου στην πάλη του με την φύση[...]»*. Ωστόσο, η διαδρομή του ιδεαλιστικού φιλοσοφικού ρεύματος, είναι

⁵« Μία φιλοσοφική κατηγορία που χρησιμεύει για να υποδηλώσει την αντικειμενική πραγματικότητα, που έχει δοθεί στον άνθρωπο από τα αισθήματα του και που αντιγράφεται, φωτογραφίζεται, αντανακλάται από τα αισθήματά μας, ενώ υπάρχει ανεξάρτητα από αυτά» (Λένιν, 1973)

⁶ Κουβελάς, 2009 σελ. 39

σημαντικό να έχουμε στο νου μας πως δεν οφείλεται σε «*κοσμοθεωρητική αφέλεια*»⁷ αλλά πρόκειται για φιλοσοφικό ρεύμα με «*επιστημολογικές και κοινωνικές ρίζες*»⁸. Μέσω του ιδεαλισμού διαμορφώθηκαν αντιλήψεις όπου αντί να ξεδιαλύνουν το θεωρητικό πεδίο για το δεσμό υλικού και ψυχικού, το διογκώνουν και καταλήγουν να ξεκόβουν εντελώς το ένα από το άλλο. Αυτή η θέση επιβεβαιώνεται και από τον Σμυρνώφ (χ. χ) όπως σημειώνει πως το ιδεαλιστικό φιλοσοφικό ρεύμα με την πάροδο του χρόνου και τις όλο και περισσότερες κοινωνικές αλλαγές εμπλουτίστηκε και οι εκπρόσωποί του έδωσαν-συνειδητά-το θεωρητικό άλλοθι στην εκάστοτε κυρίαρχη τάξη ώστε να καταπιέζει τις υπόλοιπες.

Στον αντίποδα βρίσκουμε το φιλοσοφικό ρεύμα του υλισμού. Εδώ η ύλη πρόκειται για το πρωταρχικό ενώ ο κόσμος αντιλαμβάνεται καθαρά ως υλικός. Στον υλισμό η ύλη έχει το χαρακτηριστικό της αιωνιότητας όπως και το ότι δεν δημιουργήθηκε από κανένα. Το ψυχικό κομμάτι πρόκειται για παράγωγο της ύλης ενώ το άτομο έχει τη δυνατότητα να γνωρίζει τον κόσμο και τις ατέλειές του. Όπως συμβαίνει με τον ιδεαλισμό έτσι και ο υλισμός έχει μία πλούσια ιστορία από πίσω του. Με τον καιρό το υλιστικό φιλοσοφικό ρεύμα και οι εκπρόσωποί του προσπαθούσαν να ξεπεράσουν τις θεωρητικές αδυναμίες στις έρευνές τους όπως για παράδειγμα τον «*χονδροειδή και απλοϊκό χαρακτήρα που είχε το υλιστικό φιλοσοφικό ρεύμα*»⁹ ως προς την ερμηνεία των ψυχικών φαινομένων και να καταλήξουν να τα ταυτίζουν με κάποιο μέρος του σώματος (συνήθως με τον εγκέφαλο) δηλαδή όπως το συκώτι εκκρίνει χολή έτσι και ο εγκέφαλος σκέψεις, συναισθήματα κ.λπ.¹⁰.

Από τα παραπάνω φαίνεται πως κανένα από τα δύο φιλοσοφικά ρεύματα δεν μπορούσε να διευκρινίσει τη σχέση μεταξύ του υλικού και ψυχικού με σωστό τρόπο. Σίγουρα όχι οι ιδεαλιστές οι οποίοι χρησιμοποιούσαν τη θεωρία τους με σκοπιμότητα και θόλωναν

⁷ Κουβελάς, 2007 σελ. 17

⁸ Κουβελάς, 2007 σελ. 17

⁹ Σμυρνώφ, Λεόντιεφ, Ρουμπινστάιν. Τεπλώφ, χ.χ σελ. 10

¹⁰ Χυδαίος υλισμός (Σμυρνώφ, Λεόντιεφ, Ρουμπινστάιν. Τεπλώφ, χ.χ σελ. 10)

όσο περισσότερο μπορούσαν τα νερά. Ενώ και οι υλιστές έπεφταν θύματα της ερμηνείας που έδιναν. Έτσι σε αυτό το σημείο εμφανίζονται δύο διαφορετικές μέθοδοι σκέψης: η μεταφυσική και η διαλεκτική. Αυτοί οι δύο μέθοδοι διαμόρφωσαν σε μεγάλο βαθμό τα συμπεράσματα για την σχέση υλικού και ψυχικού. Μπορεί όταν μιλάμε για μεταφυσική να έρχεται στο νου μας σχεδόν αμέσως το ιδεαλιστικό φιλοσοφικό ρεύμα όμως σαν μέθοδος ή τρόπος σκέψης υιοθετήθηκε και από κάποιους υλιστές¹¹. Αντίστοιχα με τη διαλεκτική καταπιάστηκαν και την ερεύνησαν και εκπρόσωποι του ιδεαλισμού όπως ο Πλάτωνας, ο Leibniz και ο Hegel.

Χρησιμοποιώντας τη διαλεκτική επιστημονική μέθοδο οι εκάστοτε ερευνητές του πιο σύγχρονου υλιστικού φιλοσοφικού ρεύματος μπόρεσαν να εξάγουν τρομερά θεωρητικά συμπεράσματα και να αναβαθμίσουν κατά πολύ το επίπεδο της έρευνάς τους. Έτσι, το ανώτερο στάδιο όμως του υλισμού είναι ο διαλεκτικός υλισμός, το σύγχρονο στάδιο της ιστορικής του ανάπτυξης που ξεετάζει τους πιο γενικούς νόμους που διέπουν την ανάπτυξη στη φύση, την κοινωνία και τη νόηση. Ο διαλεκτικός υλισμός ήταν μία φιλοσοφική θεωρία, αποτέλεσμα της νομοτελειακής ανάπτυξης της κοινωνίας που κατάφερε να συνδυάσει όλες τις-μέχρι τότε-υλιστικές αντιλήψεις και να αντικρούσει με επιτυχία τον ιδεαλισμό. Για την ακρίβεια ο διαλεκτικός υλισμός *«αφομοίωσε και επεξεργάστηκε σε υλιστική βάση¹²»* οτιδήποτε θετικό είχε να προσφέρει η ανάπτυξη της μέχρι τότε φιλοσοφίας. Οι βασικές αρχές της θεωρίας θεμελιώθηκαν από τον Karl Marx και τον Friedrich Engels¹³ και αναπτύχθηκαν περισσότερο από τον Lenin¹⁴, πρωτεργάτη της Οκτωβριανής Επανάστασης και ηγέτη του πρώτου εργατικού κράτους σε ολόκληρο τον κόσμο.

¹¹ Κουβελάς, 2007 σελ. 19

¹² Ρόζενταλ, 1962 σελ. 65

¹³ Karl Marx: 1818-1883, Friedrich Engels: 1820-1895

¹⁴ Ψευδώνυμο του Vladimir Ilyich Ulyanov (1870-1924)

Στο εγχειρίδιο «Ψυχολογία» (χ. χ) αναφέρεται από τον Σμυρνώφ πως «[...] **η μαρξιστική φιλοσοφία πρόκειται για την κορωνίδα της υλιστικής σκέψης**[...]» και πως «[...] **ο διαλεκτικός υλισμός είναι η φιλοσοφική βάση όλων των επιστημών επομένως και της ψυχολογίας**[...]». Ας κρατήσουμε την τελευταία φράση γιατί θα μας βοηθήσει στη συνέχεια της εργασίας μας από τη μία για να καταλάβουμε την εξέλιξη της ψυχολογίας στη μετεπαναστατική Ρωσία (την οποία εξέλιξη θα δούμε στο ίδιο κεφάλαιο) και από την άλλη στο αν και πως ο Leontien-του οποίου τη θεωρία εξετάζουμε-χρησιμοποίησε τον διαλεκτικό υλισμό στη θεωρία της δραστηριότητας. Πρώτα όμως θα μιλήσουμε για την κρίση της ψυχολογίας που θεωρούμε πως σε συνδυασμό με την εμφάνιση του διαλεκτικού υλισμού ήταν η κατάλληλη αφορμή για την διαμόρφωση της ψυχολογίας στη Ρωσία και επέδρασε καταλυτικά ώστε να διαμορφωθούν οι συνθήκες για τις επαναστατικές αλλαγές στον επιστημονικό κλάδο.

1.2 Η «Κρίση» της Ψυχολογίας και οι Επιπτώσεις της στην Επιστήμη της Ψυχολογίας:

Όταν αναφερόμαστε στην έννοια της «κρίσης» στην Ψυχολογία, μιλάμε για την αδυναμία να αποδοθούν τα ερευνητικά στοιχεία χρησιμοποιώντας ένα συγκεκριμένο κριτήριο¹⁵. Με λίγα λόγια δεν μπορούσε να υπάρξει συσχέτιση μεταξύ της θεωρίας και των ερευνητικών δεδομένων.

Κάτι τέτοιο δεν θα πρέπει να μας ξαφνιάσει. Με τη πάροδο του χρόνου και τις αλλαγές σε κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, δηλαδή την ανάπτυξη του καπιταλισμού, ήρθαν στην επιφάνεια νέες «απαιτήσεις» για την Ψυχολογία¹⁶. Οι απαιτήσεις αυτές έπρεπε να

¹⁵ Petrovsky, 1990 p. 17

¹⁶ Κουβελάς, 2007 σελ. 85

προσαρμοστούν στις ανάγκες αυτών που κατείχαν τα μέσα παραγωγής¹⁷. Σταδιακά άρχισε να φαίνεται η ανεπάρκεια των διαφόρων σχολών που στηριζόταν στον ιδεαλισμό και τη μεταφυσική σκέψη. Ακόμη και το ότι η ψυχολογία, όπως είπαμε προηγουμένως, άρχισε να απομακρύνεται από την Εκκλησία¹⁸ (που και αυτή με τη σειρά της αποκήρυξε τα διάφορα ερευνητικά ευρήματα και κυνηγούσε ως νέους «αιρετικούς» τους επιστήμονες) έπαιξε το δικό του ρόλο.

Σίγουρα, όλα τα παραπάνω είχαν τη σημασία τους ώστε να υπάρξει μια επιστημονική και ερευνητική πρόοδος ωστόσο ήρθαν στην επιφάνεια προβλήματα που προέρχονταν κυρίως από σοβαρές θεωρητικές αντιφάσεις. Η κρίση στη Ψυχολογία όπως μας πληροφορεί σχετικά ο Κουβελάς (2007) *«εκδηλώθηκε με την απόρριψη της παλιάς ψυχολογίας από τη πλειονότητα των ψυχολόγων αλλά και με την αδυναμία τους να δημιουργήσουν μία νέα ψυχολογία σε κοινά αποδεκτές βάσεις»*. Πιο αναλυτικά, η ψυχολογία, που χρησιμοποιήθηκε σαν όρος «ομπρέλα» χωρίστηκε σε αντίπαλα στρατόπεδα που το καθένα από αυτά χρησιμοποιούσε διαφορετική «γλώσσα» που ήταν σχεδόν αδιανόητο να γίνει αποδεκτή από τα υπόλοιπα¹⁹. Επιπλέον, φαίνεται πως ακόμα και ως προς το ζήτημα της κρίσης αυτής καθ' αυτής υπάρχουν διαφορετικές οπτικές ανάλογα με το «στρατόπεδο». Αλλιώς αντιλαμβάνεται και προσεγγίζει την κρίση η ψυχολογία της προσωπικότητας, η Gestalt, ο συμπεριφορισμός^{20,21}. Μέσα σε αυτή την αρκετά πολύπλοκη κατάσταση ο μεγάλος Ρώσος

¹⁷ Στην προεπαναστατική Ρωσία υπήρξαν αρκετοί αστοί «χορηγοί» των διαφόρων Ψυχολογικών Ινστιτούτων. Για παράδειγμα, ο εφοπλιστής Shchukin είχε στο ενεργητικό του αρκετές δωρεές προς το Ινστιτούτο Ψυχολογίας της Μόσχας ενώ οι Alafusovs και Zimin υπήρξαν σπόνσορες του Ψυχονευρολογικού Ινστιτούτου της Πετρούπολης (Petrovsky, 1990 p. 36).

¹⁸ Strickland, 1991

¹⁹ Yaroshevsky, 1989 p. 172

²⁰ Ο Gordon Allport υποστήριζε πως η κρίση οφειλόταν στην *«ύπαρξη πολλών ψυχολογικών σχολών στην Αμερική»*, ο Karl Bühler ανήγαγε τη κρίση στην αδυναμία σύνθεσης των διαφορετικών απόψεων, ο Watson και

ψυχολόγος Lev Vygotsky μετά από εκτενή έρευνα διατύπωσε την εξής άποψη ξεδιαλώνοντας κάπως το τοπίο: Η κρίση της ψυχολογίας ήταν μία αντιπαράθεση που δεν είχε σαν βάση την ύπαρξη πολλών σχολών ή την αδυναμία σύνθεσης απόψεων. Ήταν κρίση που αντικατόπτριζε τη διαπάλη ανάμεσα σε «*διαφορετικές ψυχολογίες που η μία προσπαθούσε να καθυποτάξει τις άλλες*»²²!

Και με το ξεκίνημα της μελέτης του Vygotsky για το πρόβλημα της κρίσης ψυχολογίας μπορούμε να πούμε πως δόθηκε μία πρώτη λύση χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως οι υπόλοιποι ψυχολόγοι την αποδέχτηκαν. Ο Vygotsky εισήγαγε μια θεμελιακή καινοτομία στη προσέγγιση του που στηρίχθηκε στα παρακάτω:

- *Έστρεψε το ενδιαφέρον του στη μελέτη και την κριτική της ψυχολογικής λογικής*²³.
- *Είχε την πεποίθηση πως δεν μπορεί κανείς να καταλάβει πλήρως τα εκάστοτε επιστημονικά γεγονότα παρά μόνο μέσα από την ίδια την ιστορία της επιστήμης*²⁴.

Με αυτό τον τρόπο συνειδητοποίησε πως σε κάθε σχολή της ψυχολογίας μετά από κάποιο ερευνητικό εύρημα υπήρχε η τάση της γενίκευσης. Δηλαδή, μετουσίωναν τα συμπεράσματα των ερευνών τους σε γενική επιστημονική παραδοχή που ξεπερνούσε όμως το όριο της ίδιας της επιστήμης της ψυχολογίας. Υπήρξε, λοιπόν, η ανάγκη να δημιουργηθεί μία γενική Ψυχολογία που, όμως, δεν θα διαφοροποιούταν μεθοδολογικά-όπως συνέβαινε-αλλά αντίθετα θα εμφάνιζε συνοχή.

ο Bekhterev αντιλαμβάνονταν τη δική τους θεωρία ως αντικειμενικά σωστή ενώ απέρριπταν την ύπαρξη κρίσης στις θεωρίες τους ενώ τις εντόπιζαν σε όλες τις υπόλοιπες (Κουβελάς, 2007 σελ. 87).

²¹ London, 1949

²² Κουβελάς, 2007 σελ. 89

²³ Yaroshevsky, 1989 p. 173

²⁴ Vygotsy, L. S., Sobraniye sochinemii, vol. 1, p.370 απ Yaroshevsky, 1989 p. 173

Ο Vygotsky έλεγε χαρακτηριστικά για τη γενική Ψυχολογία πως *«πρόκειται για τις πρωταρχικές βάσεις, τις γενικές αρχές και τα προβλήματα μίας συγκεκριμένης περιοχής της γνώσης»²⁵*. Η γενική Ψυχολογία βρέθηκε με το καθήκον να εξηγήσει τα γενικά στοιχεία που μελετά η Ψυχολογία. Στοιχεία ετερόκλητα που όμως αν μελετηθούν δημιουργούν μία ψυχολογική παραδοχή. Η γενική Ψυχολογία είναι αυτή που τελικά ενώνει τις διαφορετικές ψυχολογικές σχολές και στοιχεία αλλά και δίνει την ευκαιρία μίας κοινής συμπόρευσης μέσα από κοινές θεωρητικές αρχές και μεθόδους.

Ακόμη ένα επιβαρυντικό στοιχείο που επέδρασε στη κρίση της ψυχολογίας ήταν και η διαφορετική επιστημονική «γλώσσα» δηλαδή η ορολογία που χρησιμοποιούσαν οι ψυχολόγοι στη μεθοδολογική ανάλυση της επιστήμης όπως επίσης και το ότι η γλώσσα που χρησιμοποιούσαν ήταν ασαφής και αποσπασματική. Ο Vygotsky πίστευε πως η γλώσσα αποκαλύπτει τις αλλαγές που εμφανίζονται στις επιστήμες, αντανakλούν τις εσωτερικές διεργασίες, τη πρόοδο και εν τέλει την ίδια την ανάπτυξη των επιστημών²⁶. Την εποχή εκείνη η Ψυχολογία δεν είχε κατακτήσει να έχει μία αποκλειστικά δική της «γλώσσα». Πιο ειδικά, το λεξικό της προερχόταν από μία μίξη καθημερινών λέξεων, φιλοσοφικής ορολογίας και ορολογίας παρμένης από τις φυσικές επιστήμες. Αφ' ενός οι καθημερινές λέξεις μετατόπιζαν τη Ψυχολογία από την επιστήμη αφού ήταν αόριστες και ασαφείς, αφ' ετέρου η φιλοσοφική ορολογία είχε το μειονέκτημα του ότι οι όροι είχαν περισσότερες από μία σημασίες όπως επίσης όταν μία ορολογία μεταφερόταν από τη Φιλοσοφία στη Ψυχολογία έχανε την ακριβή σημασία της. Τέλος ως προς τους όρους που δανειζόταν η Ψυχολογία από τις φυσικές επιστήμες κατέληγαν όχι μόνο να αλλάζουν το νόημα τους αλλά και δυστυχώς να καταλήγουν αντιεπιστημονικοί²⁷. Αυτό το γλωσσικό ζήτημα ο Vygotsky το συνέδεσε με το

²⁵ Yaroshevsky, 1989 p. 175

²⁶ Yaroshevsky, 1989 p. 181

²⁷ Yaroshevsky, 1989 p. 181

μεθοδολογικό πρόβλημα του κλάδου της ψυχολογίας. Ένα παράδειγμα τις πολυφωνίας είναι το εξής: όταν ο William Stern αναφερόταν στην προσωπικότητα τότε ο Vladimir Bekhterev μιλούσε για σύνολο αντανακλαστικών αντίστοιχα ο Max Wertheimer της Gestalt για λειτουργική δομή ενώ ο Sigmund Freud για σεξουαλικότητα²⁸!

Η ορολογία είχε και εκείνη μερίδιο ευθύνης στη κρίση της ψυχολογίας όμως η ρίζα του προβλήματος βρισκόταν αλλού. Βρισκόταν στα θεωρητικά θεμέλια που χρησιμοποιούσαν σχεδόν όλες οι σχολές ψυχολογίας, δηλαδή, τον ιδεαλισμό και τη μεταφυσική. Οι προσπάθειες να αναλύσουν επιστημονικά τα ερευνητικά δεδομένα έπεφτε κυριολεκτικά στο κενό αφού δεν τους έδινε αυτή τη δυνατότητα το ιδεαλιστικό μοντέλο σκέψης. Αντιθέτως, τους οδηγούσε στον υποκειμενισμό και αυτό δημιουργούσε μία αντίφαση ως προς τις ίδιες τις ανάγκες της εποχής. Όπως αναφέραμε και προηγουμένως η ανάπτυξη του καπιταλισμού χρειαζόταν αντίστοιχα αναπτυγμένη Ψυχολογία²⁹. Εντούτοις, όσο οι σχολές ψυχολογίας ερευνώντας τις ψυχολογικές διεργασίες αγνοούσαν το ρόλο της παραγωγικής δραστηριότητας των ατόμων αλλά και **«διόγκωναν τη σημασία της αφηρημένης θεωρητικής δραστηριότητας»**³⁰.

Υπήρξαν επιστήμονες που βοήθησαν στο να ξεπεραστεί η κρίση της ψυχολογίας όμως ήταν η θεωρία του διαλεκτικού υλισμού που έδωσε τη δυνατότητα δημιουργίας μίας γενικής επιστήμης όπως άλλωστε έλεγε και ο Vygotsky που όπως καταλαβαίνουμε έπαιξε κύριο ρόλο στη λύση αυτού του προβλήματος. Τόνισε, βέβαια, πως δεν πρέπει να υπάρχει παρανόηση μεταξύ της διαλεκτικής σαν καθολική θεωρία και της διαλεκτικής της ψυχολογίας που ο ρόλος της ήταν πρώτα και κύρια να αποκαλύπτει το περιεχόμενο ενός τομέα, τους νόμους που δημιουργούσαν τις εκάστοτε αλλαγές, τα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά τους,

²⁸ Κουβελάς, 2007 σελ. 93

²⁹ Hothersall, D. (1984) History of Psychology. Philadelphia: Temple University Press από Κουβελά, 2007

³⁰ Κουβελάς, 2007 σελ. 95

την αιτιότητα τους και τη δυνατότητα δημιουργίας κατηγοριών και εννοιών που ενυπάρχουν σε αυτή. Ο Vygotsky σημείωνε στο έργο του «Το *Ιστορικό Νόημα της Ψυχολογικής Κρίσης*» πως το «*Μαρξιστικό*» είναι και αληθινά επιστημονικό³¹. Ακόμη και έτσι, η λύση δεν ήρθε από τη μία μέρα στην άλλη. Αντίθετα, υπήρξε ένα υλιστικό υπόβαθρο τέτοιο που παρακίνησε τους υπόλοιπους επιστήμονες και την ίδια στιγμή έδειχνε την ανωτερότητα του υλισμού έναντι των ιδεαλισμού.

1.3 Η Επιστήμη της Ψυχολογίας στην Σοβιετική Ένωση:

Με την Οκτωβριανή Επανάσταση ξεκίνησε μία περίοδος που η διαπάλη του «παλιού» με το «καινούριο» μαινόταν σε όλα τα επίπεδα είτε αυτό είχε σχέση με την κοινωνία, τις οικονομικές σχέσεις ή την επιστήμη. Το «παλιό», από τη μία, αντιπροσώπευε το καπιταλιστικό σύστημα και την αντίστοιχες σχέσεις παραγωγής ενώ από την άλλη το «καινούριο» ήταν ο θρίαμβος της Οκτωβριανής Επανάστασης που οδήγησε στην οικοδόμηση της νέας σοσιαλιστικής κοινωνίας. Μοιραία, η διαπάλη αυτή μεταφέρθηκε και στο χώρο των επιστημών. Για πρώτη φορά η επιστήμη-και ιδιαίτερα αυτή της ψυχολογίας-βρέθηκε στην υπηρεσία της εργατικής τάξης. Όμως, δεν ήταν μία απλή υπόθεση!

Η δημιουργία της μετεπαναστατικής ψυχολογίας στη Ρωσία δεν ήταν μία εύκολη υπόθεση. Από τη μία το νεοσύστατο Σοβιετικό κράτος μετρούσε τις απώλειες από τις συνέπειες του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και από την άλλη προσπαθούσε να επουλώσει τις πληγές που του άφησε πίσω η λύσσα των αντιπάλων του στον Εμφύλιο. Αυτή όμως η κατάσταση, σε συνδυασμό με τη νίκη των Επαναστατών στη Ρωσία, έδωσε ταυτόχρονα και ένα ιδιαίτερα γόνιμο έδαφος σε επιστήμονες που ήθελαν να αλλάξουν ένα ολόκληρο κατεστημένο και να δημιουργήσουν επιστήμες που με τον καιρό θα επούλωναν αυτές τις πληγές στις οποίες αναφερθήκαμε. Την μετεπαναστατική περίοδο θα την εξετάσουμε γιατί θέλουμε να δείξουμε

³¹ Yaroshevsky, 1989 p. 191

πιο αναλυτικά τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόστηκαν οι νόμοι του διαλεκτικού υλισμού στην Ψυχολογία και πως αυτοί, κατόπιν, επηρέασαν τον Leontiev ώστε να μελετήσει τη θεωρία της Δραστηριότητας.

Για να μπορέσει το νεοσύστατο σοβιετικό κράτος να ορθοποδήσει χρειάστηκε να αξιοποιήσει σχεδόν τα πάντα. Και έτσι το 1918 καθώς τα πράγματα δυσκόλευαν ο Lenin εξέδωσε ένα Σχέδιο για την Επιστημονική και Τεχνική Δουλειά. Δεν έθετε στεγανά, αντιθέτως, υπολόγιζε στη συμπόρευση όλου του επιστημονικού δυναμικού της χώρας. Πράγματι, όλοι όσοι την περίοδο εκείνη ήταν προοδευτικοί και αγωνιστές συνειδητοποιώντας την ευκαιρία να είναι μέρος κάτι εντελώς καινούργιου ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα με ιδιαίτερο ενθουσιασμό³². Υπήρξαν πολλοί επιστήμονες που προσπάθησαν να δουν αυτό το νέο ξεκίνημα ως μία ευκαιρία να ερευνήσουν πολλά ερωτήματα που ταλάνιζαν μέχρι τότε την Ψυχολογία. Όμως αυτή τη φορά δεν θα ήταν η ίδια κατάσταση που επικρατούσε προεπαναστατικά. Τώρα στην Ψυχολογία-όπως και σε άλλες επιστήμες-θα άλλαζε άρδην το μεθοδολογικό εργαλείο. Δηλαδή, βασική μεθοδολογία όπως έχουμε πει πολλές φορές μέχρι τώρα θα γινόταν ο διαλεκτικός υλισμός. Η χρήση του διαλεκτικού υλισμού θα έβγαζε τη ρώσικη Ψυχολογία από την κρίση που περνούσε και θα κέρδιζε κατά κράτος-όπως και η ίδια η Σοσιαλιστική Επανάσταση-τις ιδεαλιστικές απόψεις που κυριαρχούσαν. Επίσης, έπαιξε ρόλο πως υπήρχαν υλιστικές βάσεις στην Ψυχολογία και έτσι ο διαλεκτικός υλισμός δεν αντιμετωπίστηκε σαν ξένο σώμα από τους ψυχολόγους. Σε αυτό το σημείο πρέπει να πούμε, όμως, και κάτι ακόμα ` όσο και αν υπήρχε αυτό το πρόσφορο έδαφος η Ψυχολογία στη μεταπανάστατική Ρωσία, στο δρόμο του να βρει την δική της ταυτότητα και να καταφέρει να χρησιμοποιήσει τους νέους μεθοδολογικούς νόμους, έπρεπε να απαρνηθεί το υλιστικό παρελθόν και να ξεκινήσει μία νέα ερμηνεία σε πολλά ζητήματα όπως αυτά της συνείδησης και του προσδιορισμού των ψυχικών διαδικασιών. Ενώ το παλιό-πλέον-υλιστικό μοντέλο

³² Petrovsky, 1990 p. 95

αντιλαμβανόταν το άτομο αποκλειστικά σε σχέση με το μηχανικό και βιολογικό κόσμο αντιθέτως ο διαλεκτικός υλισμός είναι το κοινωνικό άτομο-το παράγωγο και το αντικείμενο της ιστορίας³³.

Αν και στην αρχή υπήρξαν ψυχολόγοι που αν και προεπαναστατικά είχαν ταχθεί με την εμπειρική και φυσική-επιστημονική τάση εν τέλει δέχτηκαν να δουλέψουν χρησιμοποιώντας τη μεθοδολογία του διαλεκτικού υλισμού. Κάποιοι από αυτούς ήταν οι Wagner, Ivanovsky, Lange, Nechayev, Rossolimo, Chelpanov, Blonsky, Bassov, Ferster, Boltunov, Fortunatov και άλλοι. Για τον Bekhterev που, όπως είπαμε πριν, ήταν μαθητής του Wundt, ο Yarosevsky (1990) λέει χαρακτηριστικά: *«[...]δήλωσε (ο Bekhterev) τη στήριξή του νέο εργατικό κράτος στον Lunacharsky³⁴ λέγοντας: [...]θέλω να εξασφαλίσω πως στη νέα Ρωσία το επιστημονικό πεδίο που δουλεύω θα συνεχίσει να εξελίσσεται[...]»³⁵*. Και πράγματι αυτό έγινε και, μετά την Επανάσταση, άνοιξε ξανά το Ψυχονευρολογικό Ινστιτούτο του Bekhterev που το είχαν κλείσει το 1917 οι τσαρικές αρχές. Μία εξίσου σημαντική προσωπικότητα ήταν και αυτή του Pavel Blonsky ο οποίος ήδη από το ξεκίνημα της Επανάστασης έδειξε υπερβάλλοντα ζήλο. Ο Blonsky ανέφερε συνεχώς πως ήταν μεγάλη τύχη να ζήσει την εποχή της Επανάστασης που όλα τα δοκιμασμένα μοντέλα σε όλους τους τομείς τέθηκαν υπό αμφισβήτηση. Ο Blonsky ακόμη και αν αδυνατούσε να κατανοήσει πλήρως τους όρους με τους οποίους λειτουργούσε ο διαλεκτικός υλισμός στην Ψυχολογία, πάλευε με όλες του τις δυνάμεις ενάντια στον ιδεαλισμό που θεωρούσε πως ήταν επιστήμη που ανήκει στη μυθολογία³⁶!

Για να κατανοήσει κάποιος πλήρως την Ρωσική μετεπαναστατική Ψυχολογία στη θα πρέπει να τη συνδυάσει, οπωσδήποτε, με την εξέλιξη της ίδιας της Σοβιετικής Ένωσης και

³³ Yarosevsky, 1990 p. 374

³⁴ Anatoly Lunacharsky: (1875-1993) Ο πρώτος Κομισάριος της Εκπαίδευσης και της Τέχνης

³⁵ Yarosevsky, 1990 p. 364

³⁶ Blonsky, P. P. (1979). Selected Pedagogical Works. vol. 1, p. 35-36 από Petrovsky, 1990 p. 97

των πεποιθήσεων της³⁷. Διαβάζοντας τα λόγια του Lenin μπορούμε να βγάλουμε ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Έλεγε: *«Σε κάθε σοσιαλιστική Επανάσταση, αφού το προλεταριάτο έχει λύσει το πρόβλημα της κατάληψης της εξουσίας [...] προκύπτει η αναγκαιότητα να οικοδομηθεί ένα κοινωνικό σύστημα ανώτερο του καπιταλισμού, δηλαδή να αναβαθμιστεί και να αυξηθεί η παραγωγικότητα της εργασίας που σαν αποτέλεσμα θα έχει την καλύτερη οργάνωσή της[...]»*³⁸. Εδώ μπορούμε να δούμε και τη διαφορά σε σχέση με τις καπιταλιστικές κοινωνίες. Δηλαδή, στις καπιταλιστικές κοινωνίες παρατηρούμε πως η τάξη που βρίσκεται στη εξουσία (η αστική τάξη δηλαδή) προάγει τις ατομικές επιδιώξεις και το ατομικό συμφέρον, ως εκ τούτου, εφαρμόζεται και η Ψυχολογία που σαν επίκεντρο έχει το ατομικό. Η αστική τάξη προσπαθεί να «χρεώσει» κατά κάποιο τρόπο τις επιδιώξεις της στα άτομα και να το αναγάγει σε κομμάτια του ανθρώπινου ψυχισμού³⁹. Ακριβώς το αντίθετο έχουμε στη σοσιαλιστική κοινωνία που στο επίκεντρο έχει το άτομο άλλα σαν μέρος ενός ζωντανού κοινωνικού συνόλου. Οι επιδιώξεις του ατόμου-μέρος των οποίων είναι και αυτό της εργασίας-δεν αντιτίθενται από αυτές της κοινωνίας. Συνεπώς, εφαρμόζεται μία Ψυχολογία που το κάθε φαινόμενο το εξετάζει από τη σκοπιά του κοινωνικού.

Θα ήταν λάθος να σκεφτούμε πως η εξέλιξη της μετεπαναστατικής ψυχολογίας δεν βρήκε προβλήματα μπροστά της. Προβλήματα τα οποία σχετίζονταν και με τη κρίση της ψυχολογίας. Βέβαια, αυτό φαίνεται κάπως αντιφατικό αφού πριν αναφέραμε πως με τη μεθοδολογία του διαλεκτικού υλισμού ξεπεράστηκε αυτή η κρίση. Αλλά όπως είπαμε πάλι πρέπει να τη συνδυάσουμε και με την εξέλιξη της Σοβιετικής Ένωσης. Την περίοδο μετά την Επανάσταση στη Ρωσία η αστική τάξη προσπαθούσε να επανακτήσει την χαμένη της δύναμη. Σε αυτή την κατεύθυνση προσπάθησε να αξιοποιήσει όλες τις υπάρχουσες δυνάμεις. Στο

³⁷ London, 1991

³⁸ Lenin, V. I. (1977). The Immediate Tasks of the Soviet Government. Collected Works, vol. 27, p. 257 από Petrovsky, 1990 p. 102

³⁹ Smirnov, 1961

τομέα των επιστημών υπήρχαν ακόμη αποθέματα. Δημιουργήθηκε μία κρίση, η οποία αν και καμία σχέση δεν είχε με την προηγούμενη κρίση της ψυχολογίας ωστόσο στηρίχθηκε στις αντιφάσεις και στην λανθασμένη αντίληψη που είχαν οι ψυχολόγοι για την μεθοδολογία του διαλεκτικού υλισμού και πως αυτή εφαρμόζεται στην Ψυχολογία. Ο Alexander Aleksandrovich Bogdanov (1873-1928) για παράδειγμα έκανε σοβαρές προσπάθειες να διαμορφώσει μία ιδεαλιστική τάση στην επιστήμη ακόμη και μετεπαναστατικά. Τότε πήρε θέση ο ίδιος ο Lenin που με το έργο του «Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός» προσπάθησε να απαντήσει στον Bogdanov-συνολικά στους επιστήμονες που τάσσονταν μαζί του-και αποδείχτηκε ένα σημαντικό μεθοδολογικό εργαλείο για τους ψυχολόγους⁴⁰.

Το 1922 οι ιδεαλιστές ψυχολόγοι έκαναν την τελευταία απέλπιδα προσπάθεια επίθεσης στη διαλεκτική υλιστική φιλοσοφία. Και έτσι, όλοι όσοι δεν εγκατέλειψαν τη Σοβιετική Ένωση για να μεταναστεύσουν στις χώρες της Δύσης⁴¹, για άλλη μία φορά ενώθηκαν και ξεκίνησαν συντονισμένα να εκδίδουν βιβλία και περιοδικά τα οποία είχαν κατά βάση ιδεαλιστικό περιεχόμενο⁴². Συστάθηκαν γρήγορα διάφορες ομάδες «προβληματισμού» όπως η Ψυχολογική Κοινότητα της Μόσχας και η Φιλοσοφική Κοινότητα της Πετρούπολης και είχαν σαν στόχο την επανέκδοση επιστημονικών περιοδικών αντίστοιχων του «Voprosy filosofii i psikhologii» και άλλων⁴³ που είχε σταματήσει να εκδίδεται από 1918⁴⁴. Δεν τα κατάφεραν όμως αφού υπήρχε, ανάμεσα στους επιστήμονες που δέχονταν τον διαλεκτικό υλισμό, αυξημένη επαγρύπνηση. Κι έτσι επέλεξαν άλλο δρόμο για να συνεχίσουν την επίθεσή τους. Ο Petrovsky (1990) αναφέρει σχετικά πως «επέλεξαν το δρόμο της Σοβιετικής

⁴⁰ Petrovsky, 1990 p. 113

⁴¹ Yarosevsky, 1990 p. 364

⁴² Petrovsky, 1990 p. 113

⁴³ Συγκεκριμένα τα: «*Vera i razum*» (Θρησκεία και Αιτία), «*Logos*», «*Khristianaskaya mysl*» (Χριστιανός και Σκέψη)

⁴⁴ Petrovsky, 1990 p. 113

«νομιμότητας» και μέσα από αυτό προσπάθησαν να μετασχηματίσουν τη μετεπαναστατική Ψυχολογία». Άρα μπορεί να διακήρυτταν πως δέχονται τη θεωρία του Μαρξισμού και ταυτοχρόνως απέκοβαν τη ουσία της μεθοδολογίας από την ίδια την επιστήμη. Σε αυτές τις περιπτώσεις ιδιαίτερο ρόλο είχε ο Chelpanov που όλο το προηγούμενο διάστημα μέσα υπό το προσωπείο της μετριοπάθειας μεταξύ ιδεαλισμού-υλισμού είχε καταφέρει να προσχωρήσει στο στρατόπεδο του ιδεαλισμού. Η διαπάλη ήταν έντονη και συνεχίστηκε για ένα σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα. Μπορούμε να πούμε πως αυτό επέδρασε καταλυτικά ώστε να υπάρχει μια θολή γραμμή για το ποιος ψυχολόγος είναι πραγματικά μαρξιστής και ποιος όχι. Όταν ο Kornilov το 1923 πρότεινε τη δημιουργία «Μαρξιστικής ψυχολογίας»⁴⁵ υπήρχε η πεποίθηση πως θα αλλάξουν τα πράγματα. Ο Kornilov-που ήταν μαθητής του Chelpanov-διαδέχτηκε τον Chelpanov στη θέση σαν επικεφαλής του Ινστιτούτου Πειραματικής Ψυχολογίας της Μόσχας⁴⁶. Ακόμη και τότε δεν μπορούσαν ακριβώς να κατανοήσουν πλήρως τους νόμους του διαλεκτικού υλισμού και πως αυτοί εφαρμόζονται στη Ψυχολογία. Βλέποντας αυτή τη κατάσταση ο Vygotsky πήρε θέση. Ασκούσε έντονη κριτική σε όλους όσους αυτοανακηρύσσονταν μαρξιστές ψυχολόγοι και κατέληξε στο ότι η Ψυχολογία χρειάζεται ένα δικό της «Κεφάλαιο» (παραφράζοντας το «Κεφάλαιο» του Μαρξ)⁴⁷!

Μέσω της μεθοδολογίας του διαλεκτικού υλισμού αλλά και σε συνδυασμό με το κατάλληλο επιστημονικό υπόβαθρο γεννιόταν μία δυνατή επιστημονική μέθοδος, μάλιστα ο ίδιος ο Vygotsky αναφέρει για το θέμα: *«[...]δεν με ενδιαφέρει να μάθω τι είναι ο νους με φτηνό τρόπο[...]θέλω να μάθω, χρησιμοποιώντας την επίσημη μέθοδο του Marx, τον τρόπο που κατασκευάζεται μία επιστήμη και πώς να προσεγγίσω την μελέτη του*

⁴⁵ Petrovsky, 1990 p. 123

⁴⁶ Van Der Veer, 1990

⁴⁷ Yarosevsky, 1990 p. 391

nov[...]»⁴⁸). Εν τέλει, ο Vygotsky ήταν ο πρώτος ψυχολόγος που κατάφερε να χρησιμοποιήσει σωστά τη διαλεκτική υλιστική μεθοδολογία και να αντιπαλέψει τον ιδεαλισμό ολοκληρωμένα και με επιτυχία.

Σε αυτές τις γραμμές κινήθηκε η επιστήμη της ψυχολογίας στη Ρωσία μετά την Επανάσταση. Δόθηκαν μεγάλες μάχες ώστε να καταφέρουν οι ψυχολόγοι να διαμορφώσουν την επιστήμη τους βάσει της νέας μεθοδολογίας. Θεωρούμε πως είναι φυσιολογικό αφού δεν γίνεται να αλλάξουν αντιλήψεις που χρησιμοποιούν για αιώνες μέσα σε μία στιγμή. Επιπλέον, η αλλαγές στην επιστήμη αντανακλούσαν και τις αλλαγές στο Σοβιετικό κράτος και στο πως αυτό κατάφερνε να εμβαθύνει όλο και περισσότερο το Σοσιαλισμό. Ήταν όμως αυτές οι συνθήκες που έδωσαν το έναυσμα στον Leontiev για να προβληματιστεί και να ξεκινήσει να δουλεύει πάνω στα εκάστοτε ερωτήματα. Αυτό θα προσπαθήσουμε να αναπτύξουμε και στη συνέχεια όσο καλύτερα γίνεται.

Ανακεφαλαίωση:

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας μας παρακολουθήσαμε μέσα από την εξέλιξη της διαμάχης ανάμεσα στον υλισμό και τον ιδεαλισμό την εμφάνιση μίας νέας μορφής ψυχολογίας και σε συνδυασμό με την «κρίση» που ταλάνιζε την επιστήμη κατάφερε να δώσει κάποιες λύσεις που κανένα άλλο θεωρητικό μοντέλο δεν είχε καταφέρει μέχρι τότε. Στη συνέχεια προσπαθήσαμε να οριοθετήσουμε σχετικά την ιστορία του μετασχηματισμού της ψυχολογίας στη Ρωσία μεταπαναστατικά και να δώσουμε το καλύτερο δυνατό ιστορικό υπόβαθρο μέσα στο οποίο έζησε και μελέτησε ο Leontiev τη θεωρία της δραστηριότητας.

⁴⁸ Vygotsky, L. S. (1982). Collected Works in six volumes, vol. 1 από Petrovsky, 1990 p. 152

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ένα Σύντομο Βιογραφικό Σημείωμα του Alexei Leontiev

Εισαγωγή:

Ο Alexei Nikolaevich Leontiev ήταν ένας από τους κυριότερους ερευνητές και θεωρητικούς της θεωρίας της δραστηριότητας και μπορούμε να πούμε πως το όνομά του συνδέεται άρρηκτα με τη θεωρία αυτή υπήρξε τακτικό μέλος της Παιδαγωγικής Ακαδημίας της ΕΣΣΔ, διδάκτωρ Επιστημών(Ψυχολογία), καθηγητής και του είχε απονεμηθεί το Βραβείο Λένιν⁴⁹. Για να παραθέσουμε τη βιογραφία του θα χρησιμοποιήσουμε κυρίως το άρθρο του γιού του A. A. Leontiev, «*The Life and Creative Path of A. N. Leontiev*» (2005). Έχει ενδιαφέρον, από τη μία, να παρακολουθήσουμε τη ζωή του Leontiev μέσα από το βίωμα του ίδιου του γιού του αλλά και το πώς αντιλαμβανόταν την πορεία και την εξέλιξη του πατέρα του στο πλαίσιο μίας εντελώς διαφορετικής μορφής ψυχολογίας που εμφανίστηκε κυρίως στη Ρωσία μετά τη Σοσιαλιστική Επανάσταση του 1917. Από την άλλη ο γιός του έχει αποστασιοποιηθεί από τα επιτεύγματα του Σοσιαλιστικού κράτους (στη προκειμένη περίπτωση στο πεδίο της ψυχολογίας) και κατ' επέκταση πολλές φορές βλέπουμε στο άρθρο του να ασκείται κριτική όχι μόνο στη Σοβιετική Ένωση αλλά και στον ίδιο τον πατέρα του.

2.1 Τα Πρώτα Χρόνια:

Ο Leontiev γεννήθηκε στη Μόσχα στις 5 Φεβρουαρίου του 1903. Ο πατέρας του ήταν ο Nikolai Vladimirovich Leontiev και η μητέρα του η Aleksandra Alekseevna⁵⁰. Οι γονείς του Leontiev κατάγονταν και οι δύο από μικροαστικά στρώματα της τσαρικής Ρωσίας.

⁴⁹ Λεβίτιν, 1990

⁵⁰ Leontiev, 2005 p. 8

Συγκεκριμένα, ο πατέρας γεννήθηκε και μεγάλωσε σε μία αναβαθμισμένη-σε σχέση με τις υπόλοιπες-συνοικία της Μόσχας και είχε ειδικευτεί στα οικονομικά ενώ ο πατέρας του (και παππούς του Alexei) ήταν έμπορος⁵¹. Την ίδια καταγωγή μοιραζόταν και η μητέρα του Alexei Leontiev, ωστόσο, λέγεται πως η οικογένειά της είχε αποκτήσει τίτλο ευγενείας⁵². Ο γιός του Leontiev (2005) συμπληρώνει πως ο παππούς του είχε συλληφθεί από τις μυστικές υπηρεσίες του Σοσιαλιστικού κράτους. Βέβαια, αυτό το γεγονός θεωρούμε πως είναι κάπως αντιφατικό αφού ο ίδιος άνθρωπος είχε τεθεί επικεφαλής (!) του οικονομικού τμήματος του υπουργείου Κινηματογράφου της ΕΣΣΔ και είχε εκδώσει και δύο βιβλία που είχαν να κάνουν με το σχεδιασμό στο χώρο του κινηματογράφου⁵³.

Στον Alexei Leontiev δόθηκε η ευκαιρία να φοιτήσει στο Πρώτο Ειδικό σχολείο Επιστημών (First Specialized School of Science) και μετά την αποφοίτηση του από αυτό δούλεψε ως υπάλληλος σε γραφείο. Την περίοδο 1921-1922 ο Leontiev αποφάσισε να φοιτήσει στο πανεπιστήμιο, για την ακρίβεια, στο νεοσύστατο τμήμα Κοινωνικών Επιστημών, μέρος του οποίου ήταν και το Ψυχολογικό Ινστιτούτο(στο οποίο επίσημα εγγράφηκε την 1^η Ιανουαρίου του 1924) και σαν επικεφαλής είχε τον Georgii Chelpanov (για τον Chelpanov θα αναφερθούμε σε επόμενο κεφάλαιο της εργασίας)⁵⁴. Ο Leontiev αν και προοριζόταν για μηχανικός βάσει των πρώτων σπουδών που έκανε στο σχολείο Επιστημών αποφάσισε να κάνει μία στροφή προς την επιστήμη της ψυχολογίας. Αυτή η στροφή συνέβη τον Φεβρουάριο του 1917⁵⁵. Ο ίδιος λέει σε ανέκδοτα απομνημονεύματα για αυτή την επιλογή: «[...]Τα τεχνολογικά ενδιαφέροντα εξαφανίστηκαν με κάποιο τρόπο από μόνα τους και εμφανίστηκαν φιλοσοφικοί προβληματισμοί. Ήταν αυτοί οι προβληματισμοί που

⁵¹ Leontiev, 2005 p. 8

⁵² Leontiev, 2005 p. 9

⁵³ Leontiev, 2005 p. 9

⁵⁴ Leontiev, 2005 p. 10

⁵⁵ Leontiev, 2005 p. 13

μία εξαιρετική ημέρα με οδήγησαν στο Ινστιτούτο Ψυχολογίας[...]»⁵⁶. Η εμπλοκή του με την Ψυχολογία ήταν μεγάλη και φαίνεται πως τον προβληματίζαν τα εκάστοτε ερωτήματα που προέκυπταν. Την περίοδο εκείνη τα ερωτήματα ήταν πολλά και εμφανίζονταν πιο συχνά από όσο έπαιρνε να απαντηθούν.

Μπορούμε να φανταστούμε την τύχη που είχε ο Leontiev εκείνη την περίοδο να βρίσκεται ως φοιτητής σε ένα πανεπιστήμιο δίπλα σε πολύ σπουδαία ονόματα όπως ο Shpet, ο Volgin, ο Pokrovskii, ο Petrushevskii και άλλοι. Επιπλέον, το γεγονός ότι ο Leontiev φοίτησε στο πανεπιστήμιο την μετεπαναστατική περίοδο έχει τη σημασία του γιατί βίωσε τον ίδιο τον «επαναστατικό» μετασχηματισμό του πανεπιστημίου. Δεν ήταν μία εύκολη υπόθεση και για κάποιο χρονικό διάστημα ταλάνισε τους επιστήμονες της Ρωσίας. Σε επόμενο κεφάλαιο θα δούμε πιο αναλυτικά τον τρόπο με τον οποίο έγινε αυτός ο μετασχηματισμός στον κλάδο της ψυχολογίας. Ο Chelpanov έφυγε από τη Μόσχα σαν αποτέλεσμα των διαφωνιών που έφερε για τις αλλαγές στο επιστημονικό πεδίο (και όχι μόνο) της Ρωσίας. Τον διαδέχτηκε ο Kornilov στη διεύθυνση του Ινστιτούτου. Με την αποχώρηση του Chelpanov ακολούθησε ένα κύμα παραιτήσεων, ωστόσο, καλύφθηκε γρήγορα από νέους επιστήμονες. Μέσα σε αυτούς ήταν οι: Bernstein, Luria, Blonskii, Reinsler και βέβαια ο Vygotsky (ιδιαίτερα για τον τελευταίο θα μιλήσουμε και σε επόμενα κεφάλαια). Τότε ο Leontiev ήρθε σε επαφή με τον Luria στο εργαστήριο του δεύτερου, αφού δούλεψε ως ερευνητής, και μετά από λίγο καιρό γνωρίστηκε με τον Vygotsky⁵⁷. Αυτή η γνωριμία θα ήταν και μία από τις καθοριστικότερες της ζωής του αφού τον επηρέασε όσο καμία άλλη. Συν τοις άλλοις εκείνη τη χρονιά παντρεύτηκε την Margarita Petrovna⁵⁸. Το σπίτι των δύο έγινε κέντρο διεπιστημονικότητας και οι συζητήσεις που γίνονταν είχαν τεράστιο επιστημονικό εύρος (από

⁵⁶ Leontiev, 2005 p. 13

⁵⁷ Η γνωριμία χρονολογείται κατά το 1924.

⁵⁸ Leontiev, 2005 p. 19

ψυχολογικά-φιλοσοφικά θέματα μέχρι και κινηματογράφο). Όντας διδακτορικός φοιτητής απασχολούνταν σαν επιστημονικός συνεργάτης στο Ινστιτούτο Ψυχολογίας και ταυτόχρονα έκανε μαθήματα γραφής και ανάγνωσης σε Τατάρους. Όταν κατάφερε να βρει μία δουλειά-έστω και με μικρό μισθό-στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο δόθηκε «ψυχή τε και σώματι» στην επιστήμη⁵⁹. Τα βήματα που έκανε ο Leontiev ήταν σταθερά και έδειχναν πως είχε μέλλον μπροστά του. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εξελίσσονταν συνεχώς και οι συνεργασίες του με τους υπόλοιπους επιστήμονες απέδιδε καρπούς. Η επιστημονική σχέση του Leontiev με τον Vygotsky του έδωσε έμπνευση για να ασχοληθεί με πολλά ζητήματα της ψυχολογίας. Την ίδια στιγμή η ανάπτυξη της πολιτισμικής-ιστορικής θεωρίας του Vygotsky άλλαξε πολλές παραδοχές που υπήρχαν μέχρι τότε στον κλάδο της ψυχολογίας. Ο Leontiev έγραψε αρκετά έργα που είχαν να κάνουν με την μνήμη (*The Development of Memory: The Experimental Study of Higher Psychological Functions*), την αριθμητική σκέψη (*On the Development of Arithmetical Thinking in the Child*) και άλλα⁶⁰.

Το 1931 καθώς μαίνονταν διαμάχες που σχετίζονταν με την πολιτισμική-ιστορική θεωρία ο Leontiev αποδεσμεύτηκε από το Ινστιτούτο την 1^η Σεπτεμβρίου του 1931⁶¹.

2.2 Η Ερευνητική Πορεία του Leontiev στο Χάρκοβο και η Ρήξη του Leontiev με τον Vygotsky:

Το Χάρκοβο ήταν τότε (δηλαδή μέχρι και το 1935) η πρωτεύουσα της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Ουκρανίας στην οποία βρίσκονταν το Κομισαριάτο Υγείας και προσανατολιζόνταν στο να ιδρύσει ένα τμήμα Ψυχολογίας. Κάλεσαν, λοιπόν, για να τους

⁵⁹ Leontiev, 2005 p. 12

⁶⁰ Leontiev, 2005 p. 25

⁶¹ Leontiev, 2005 p. 32

βοηθήσουν να οργανώσουν αυτό το τμήμα τον Vygotsky αλλά και την υπόλοιπη επιστημονική του ομάδα (δηλαδή τους συνεργάτες του Leontiev και Luria). Έτσι το Χάρκοβο έμελε να παίξει καθοριστικό ρόλο στη πορεία του Leontiev σαν επιστήμονα.

Στο Χάρκοβο είχε ιδρυθεί ήδη από το 1880 ένα εργαστήριο Πειραματικής Ψυχολογίας από τον ψυχίατρο Kovalevski όμως ήταν ο ερχομός της ομάδας των Vygotsky, Leontiev, Luria που έδωσε άλλο «αέρα» στον τομέα της Ψυχολογικής έρευνας στην Σοβιετική Ένωση⁶². Ο Vygotsky είχε ιδιαίτερο ρόλο να οργανώνει τις δουλειές στο Χάρκοβο και είχε τεθεί επικεφαλής της διεύθυνσης του τμήματος Γενετικής Ψυχολογίας, στον Leontiev προτάθηκε να αναλάβει τη θέση του διευθυντή στο τμήμα Πειραματικής Ψυχολογίας ενώ στον Luria τη διεύθυνση ολόκληρου του τμήματος στο Χάρκοβο⁶³. Εν τέλει, στην πεντάχρονη παραμονή του στο Χάρκοβο ο Leontiev μετά την αποχώρηση του Luria διεύθυνε ολόκληρο το τμήμα Ψυχολογίας αλλά και πολλών άλλων τμημάτων που είχαν σχέση με την ψυχική υγεία και συνολικά η εμπλοκή του στις έρευνες που γίνονταν εκείνη την περίοδο ήταν αξιόλογη. Το Χάρκοβο ήταν μίας πρώτης τάξεως ευκαιρία για τον Leontiev. Αυτό, γιατί μπόρεσε, όπως αναφέρει και ο ίδιος στην αυτοβιογραφία του, να αναθεωρήσει πολλά ζητήματα και αντιλήψεις του, να δουλέψει πιο άνετα σε γενικά προβλήματα της Ψυχολογίας και ακόμη περισσότερο αυτά της δραστηριότητας και τέλος να έρθει σε επαφή με πολλούς νέους ερευνητές και να τους εκπαιδεύσει⁶⁴.

Πέρασε λίγος καιρός και ο Leontiev ξεκίνησε να αποκτά διαφορετικές απόψεις από αυτές του Vygotsky. Αυτές οι διαφορετικές απόψεις θα οδηγούσαν μετά από καιρό και στην διαφοροποίηση, όχι μόνο του Leontiev αλλά και της μεγαλύτερης μερίδας των επιστημόνων του Χάρκοβο, με τις θέσεις του Vygotsky. Κάτι τέτοιο είναι φυσιολογικό αφού η επιστήμη

⁶² Haenen, 1993 σελ.28

⁶³ Leontiev, 2005 σελ.32

⁶⁴ Leontiev, 1999. *Autobiography: Traditions and Perspectives on the Activity Approach in Psychology: The School of A. N. Leontiev* p.366-367 από Leontiev, 2005 σελ. 34

προϋποθέτει εξέλιξη και η εξέλιξη με τη σειρά της συνήθως φέρνει καινούργιες απόψεις ίσως και καλύτερα τεκμηριωμένες από τις προηγούμενες. Άρα δεν πρόκειται για κάποιο ανειρήνευτο πόλεμο αλλά για την λογική εξέλιξη μίας θεωρίας που χρησιμοποιείται από, πάνω από έναν, επιστήμονες. Ο Leontiev, επιστημονικά και παρά τις διαφωνίες του, δεν αποκήρυξε ποτέ τον Vygotsky όπως και το ότι δεν αποτελεί κάποιο τρομερό θεωρητικό «σχίσμα». Πόσο μάλλον, τόνιζε πως η θεωρία της δραστηριότητας αποτελεί παρακλάδι της αρχικής θεωρίας του Vygotsky⁶⁵. Η αλληλογραφία των Leontiev-Vygotsky που έχει διασωθεί έχει μεγάλο ενδιαφέρον αφού δείχνει πως αυτή η «ρήξη» μεταξύ των δύο έγινε στα φυσιολογικά πλαίσια της εξέλιξης για την οποία μιλήσαμε πριν. Κλείνοντας στο γράμμα του προς τον Vygotsky ο Leontiev γράφει χαρακτηριστικά «[...]από όλους μόνο σε εσένα (δηλαδή στον Vygotsky) δεν θα μπορούσα να κρατήσω κακία[...]»⁶⁶. Ο Vygotsky απάντησε λιτά στο φίλο και συνεργάτη του: «δράσε ελεύθερα» ήταν αυτή καθ' αυτή η προτροπή του και ο Leontiev την ακολούθησε κατά γράμμα. Ο Vygotsky πέθανε στις 11 Ιούνη του 1934 αφήνοντας ένα τεράστιο κενό στην επιστήμη της ψυχολογίας και ειδικότερα στο είδος της ψυχολογίας που αναπτύχθηκε στη Σοβιετική Ένωση. Ο θάνατος του Vygotsky ήταν μεγάλο πλήγμα για τον Leontiev. Ο τελευταίος έγραψε χαρακτηριστικά στον επικήδειο που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «*Σοβιετική νευροψυχολογία*» (Sovetskaia psikhonevrologiia): «[...]η θεωρία του Vygotsky για τη διαμεσολαβητική δομή της ανθρώπινης ψυχοσύνθεσης αποτέλεσε ακρογωνιαίο λίθο για τη πολιτισμική-ιστορική θεωρία[...]» υπερασπιζόμενος τις ιδέες του Vygotsky και αποτεινώντας φόρο τιμής σε έναν επιστήμονα που εκτιμούσε βαθύτατα παρά τις διαφωνίες τους⁶⁷.

⁶⁵ Leontiev, 2005 σελ.39

⁶⁶ Leontiev, 2005 σελ.76

⁶⁷ Leontiev, 2005 σελ.54

Εν συνεχεία, μας δίνεται η δυνατότητα, σύμφωνα με τον γιό του A. N. Leontiev, να διακρίνουμε και τις φάσεις της ερευνητικής του πορείας ως προς τη θεωρία της δραστηριότητας, κατά την «επιστημονική» παραμονή του Leontiev στο Χάρκοβο μαζί με άλλους εξαιρετικούς επιστήμονες. Πιο αναλυτικά, ορίζουμε τέσσερις ερευνητικές φάσεις/κύκλους τις οποίες αν τις συνδυάσουμε με τα παραπάνω μπορούμε να συνειδητοποιήσουμε σε μεγάλο βαθμό την θεωρία της δραστηριότητας και την εξέλιξή της.

Έτσι, ο γιός του Leontiev, ξεκινά ο πρώτος κύκλος της έρευνας του Leontiev κατά τα 1932-33⁶⁸. Εδώ ο Leontiev και η υπόλοιπη ομάδα των ερευνητών του Χαρκόβου καταπιάνονται με το κομμάτι των εικόνων και την επεξεργασία τους. Ήταν μία αρχή που θα οδηγούσε στη συνέχεια στην εμφάνιση της θεωρίας της δραστηριότητας (όπως την αντιλαμβάνονταν ο Leontiev) και πόσο μάλλον σε μία πιο εστιασμένη έρευνα στα επιμέρους δομικά στοιχεία αυτής της θεωρίας. Ξεκίνησαν πολλά πειράματα όπως αυτά του Bozhovich για τη σχέση γλώσσας και σκέψης, του Bozhovich και του Zaporozhets για την ασυνάρτητη σκέψη των παιδιών προσχολικής ηλικίας ενώ ο ίδιος ο Leontiev ασχολήθηκε με πειράματα που είχαν σχέση με την κατάκτηση των νοημάτων κατά τη διάρκεια της μελέτης των παιδιών⁶⁹. Αυτή η ερευνητική περίοδος ήταν πλούσια και κρίσιμη έως ένα βαθμό για τη εξαγωγή συμπερασμάτων. Δεν μπορεί κανείς να παραβλέψει το ότι οι επιστήμονες προσπάθησαν να κατανοήσουν τον τρόπο που λειτουργεί η γλώσσα, η επικοινωνία, και πως το να δίνει νόημα το άτομο, η γενίκευση και άλλα χαρακτηριστικά της επικοινωνίας δεν εμφανίζονται από παρθενογένεση αλλά σχηματίζονται με τον καιρό και μέσω της προσπάθειας που καταβάλλουν τα άτομα (στην προκειμένη περίπτωση τα παιδιά). Επιπλέον, η γλώσσα-επικοινωνία μπορούμε να την αντιληφθούμε μέσω δύο διαφορετικών επιπέδων

⁶⁸ Leontiev, 2005 σελ.50

⁶⁹ Leontiev, 2005 σελ.50

μεταβίβασης. Το πρώτο, μέσω της εφαρμογής της πρακτικής δραστηριότητας και το δεύτερο μέσω ασυνάρτητων διαδικασιών⁷⁰.

Ο δεύτερος ερευνητικών κύκλος του Leontiev και των συναδέλφων του ξεκινά την διετία 1934-1935. Αυτή η περίοδο ήταν φανερά πιο ώριμη όσον αφορά το επιστημονικό υπόβαθρο και ταυτόχρονα οι πειραματικές διαδικασίες ήταν αναβαθμισμένες. Η εξωτερική δραστηριότητα ήρθε στο προσκήνιο. Τα πειράματα αφορούσαν τη χρήση των εργαλείων αλλά και τα κίνητρα της δραστηριότητας. Ο Leontiev αναφέρει χαρακτηριστικά για τα συμπεράσματα των ερευνών των επιστημόνων του Χαρκόβου: «[...]για να μπορέσει κάποιος να χρησιμοποιήσει ένα εργαλείο, όπως και να χρησιμοποιήσει ένα νόημα, πρέπει-κατ' αρχήν-αυτή του η δραστηριότητα να αποπνέεται από τις κατάλληλες ενέργειες[...]»⁷¹. Σε αυτό το σημείο μπορούμε να καταλάβουμε πως στο Χάρκοβο γίνονταν μία σοβαρή προσπάθεια ώστε να επιβεβαιωθούν οι προτάσεις που έκανε ο Leontiev για τη θεωρία της δραστηριότητας αλλά και το πόσο στοχοπροσηλωμένος ήταν αυτός (όπως και οι υπόλοιποι επιστήμονες) στο να βρει απαντήσεις σε βασικά για την ψυχολογία ερωτήματα.

Τον επόμενο επιστημονικό κύκλο (1935-1936) οι Χαρκοβίτες ξεκίνησαν να ασχολούνται με την υπόθεση που έλεγε ότι το κλειδί στη μορφολογία της συνείδησης έγκειται στη μορφολογία της δραστηριότητας. Σαν μεθοδολογικό «οδηγό» αξιοποίησαν τις θέσεις του Lenin για την συνείδηση και στα πειράματά τους σε πρώτο πλάνο βρέθηκε η πρακτική δραστηριότητα σε συνάρτηση με το κομμάτι της συνείδησης⁷². Τέλος, στον τέταρτο κύκλο ερευνών (1936-1940), τις έρευνες του Leontiev κυριαρχούσε η ιδέα πως «[...]όλες οι εσωτερικές διαδικασίες σχηματίζονται σύμφωνα με το μοντέλο της εξωτερικής

⁷⁰ Leontiev, 2005 σελ.50

⁷¹ Leontiev, 2005 σελ.51

⁷² Leontiev, 2005 σελ.51

δραστηριότητας και έχουν την ίδια δομή[...]⁷³». Και σε αυτή την περίπτωση τα πειράματα που έγιναν ήταν πολλά και ενδιαφέροντα. Ξεχωρίζουν αυτά των Zinchenko για την μνήμη σαν ενέργεια και αντίστοιχα του Zaporozhets για την αντίληψη σαν ενέργεια⁷⁴.

Η συμβολή του Leontiev στα τεκταινόμενα του Χάρκοβο ήταν εντυπωσιακή. Μπορεί ο Vygotsky να ήταν ένα από τα πρώτα ονόματα που συνδέσαμε με το Χάρκοβο αλλά ήταν η συνεχής και ακούραστη δουλειά του Leontiev που αποτέλεσε θεωρητική και μεθοδολογική βάση για τις επόμενες πειραματικές εργασίες εκεί. Επίσης, μπορεί ο ίδιος ο Leontiev να πρότασε την συλλογική προσπάθεια όμως ο ίδιος ήταν πάντοτε στο επίκεντρο των εκάστοτε δραστηριοτήτων⁷⁵. Τελικά, στις αρχές του 1935 έφυγε ξανά για τη Μόσχα χωρίς όμως να χάνει τις επαφές του με το Χάρκοβο.

2.3 Η Πορεία του Leontiev Μετά το Χάρκοβο και Μέχρι το Τέλος της Ζωής του:

Ο Leontiev μετά την αποχώρηση του από το Χάρκοβο έγινε διευθυντής πολλών εργαστηρίων ψυχολογίας. Αποκορύφωμα της ακαδημαϊκής του καριέρας μέχρι τότε ήταν η θέση που πήρε σαν καθηγητής του Ανώτατου Κομμουνιστικού Ινστιτούτου Παιδείας που εκείνη την περίοδο εργάζονταν πολλά σπουδαία επιστημονικά ονόματα όπως οι Shtern, Spernanskii, Zbarskii, Anokhin, Propper, Pavlov και άλλοι⁷⁶. Εκείνη τη περίοδο προσπάθησε να εμβαθύνει ακόμη περισσότερο σε ζητήματα της ψυχολογίας που τον απασχολούσαν. Ζητήματα που είχαν σχέση με τη γλώσσα, τη συνείδηση, τη μεθοδολογία της ίδιας της ψυχολογίας, τη δραστηριότητα. Μετέπειτα απασχολήθηκε στο Ινστιτούτο Ψυχολογίας ενώ

⁷³ Leontiev, 2005 σελ.51

⁷⁴ Leontiev, 2005 σελ.50

⁷⁵ Leontiev, 2005 σελ.52

⁷⁶ Leontiev, 2005 σελ.55

παρέδιδε διαλέξεις στο Πανρωσικό Κρατικό Ινστιτούτο Κινηματογράφου⁷⁷. Προς τα τέλη της δεκαετίας του '30, καταπιάστηκε με το πρόβλημα της προέλευσης της ψυχικής αντανάκλασης της πραγματικότητας και τα γενικά συμπεράσματα των πειραμάτων που έκανε παρουσιάστηκαν στη διδακτορική διατριβή του το 1940⁷⁸. Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ο Leontiev, μαζί με μία ομάδα συνεργατών του, οργάνωσε μία σειρά ψυχολογικών και ψυχο-νευρολογικών ερευνών σ' ένα ειδικό νοσοκομείο με θέμα την αποκατάσταση των κινητικών λειτουργιών σε στρατιώτες που είχαν υποστεί τραυματισμούς στα άνω άκρα. Τα στοιχεία της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν εκτενώς σε στρατιωτικά νοσοκομεία και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην αποκατάσταση της μαχητικής και εργασιακής ικανότητας των τραυματισμένων στρατιωτών⁷⁹.

Μετά τον πόλεμο ο Leontiev οργάνωσε ένα Τμήμα Παιδικής Ψυχολογίας στο Ινστιτούτο Ψυχολογίας της Παιδαγωγικής Ακαδημίας της ΣΟΣΔΡ⁸⁰ και ήταν επικεφαλής στα εργαστήρια στα οποία γίνονταν έρευνα πάνω στα κίνητρα και τους νόμους της φυσικής ανάπτυξης των παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας. Ενώ το 1963 κέρδισε το Βραβείο Λένιν για τη μονογραφία του «*Προβλήματα της διανοητικής ανάπτυξης*». Ο Leontiev πήρε ενεργό μέρος στη δημιουργία Τμήματος Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Μόσχας και το 1966 διοργανώνοντας το και ήταν κοσμήτορας μέχρι και το θάνατό του. Το 1975 εκδόθηκε ένα από τα σημαντικότερα έργα του το «*Δραστηριότητα, Συνείδηση, Προσωπικότητα*» για το οποίο βραβεύτηκε με το Βραβείο Λομονόσοφ⁸¹.

Ο Leontiev υπήρξε επίσης και ένας άξιος πρεσβευτής της σοβιετικής Ψυχολογίας στο εξωτερικό και έκανε πολλά για την ανύψωση του διεθνούς της κύρους. Ήταν επικεφαλής των

⁷⁷ Leontiev, 2005 σελ.65

⁷⁸ Λεβίτιν, 1990 σελ. 106

⁷⁹ Λεβίτιν, 1990 σελ. 106

⁸⁰ ΣΟΣΔΡ: Σοσιαλιστική Ομοσπονδία Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών Ρωσίας

⁸¹ Λεβίτιν, 1990 σελ. 108

σοβιετικών αποστολών στο 14^ο, 15^ο, 16^ο και 17^ο Διεθνές Συνέδριο Ψυχολόγων και ήταν πρόεδρος του 18^{ου} Διεθνούς συνεδρίου. Μεταξύ του 1957 και 1976 εξελέγη στην Εκτελεστική Επιτροπή της Διεθνούς Ένωσης Ψυχολογικών Επιστημών και υπήρξε και αντιπρόεδρος της. Επιπροσθέτως, εξελέγη επίτιμος διδάκτωρ των πανεπιστημίων του Παρισιού και της Βουδαπέστης, επίτιμο μέλος της Ουγγρικής Ακαδημίας Επιστημών και αρκετών ψυχολογικών συλλόγων στο εξωτερικό⁸².

Ο Leontiev πέθανε το 1979 σε ηλικία 75 χρονών έχοντας αφήσει πίσω του ένα πραγματικά εντυπωσιακό έργο. Λειτουργησε με αυταπάρνηση και πάθος για να δώσει απαντήσεις σε μεγάλα ερωτήματα της ψυχολογίας και βέβαια να διαμόρφωσε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την θεωρία της δραστηριότητας. Ακόμη και σήμερα τα έργα του αποτελούν σημείο αναφοράς για ψυχολόγους που εμπλέκονται με την θεωρία της δραστηριότητας.

⁸² Λεβίτιν, 1990 σελ. 110

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η Συμβολή του Alexei Leontiev στην Μελέτη της Θεωρίας της Δραστηριότητας

Εισαγωγή:

Σε αυτό το κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να αναπτύξουμε τόσο την ανάλυση του Leontiev πάνω στη θεωρία της δραστηριότητας όπως και να δούμε πως συνετέλεσε η ερευνά του πάνω στη θεωρία της δραστηριότητας πάνω την εμβάθυνση της θεωρίας. Το κεφάλαιο αποτελείται από πέντε υποκεφάλαια όπου το καθένα από αυτά θα προσπαθήσει να φωτίσει από μία πλευρά της θεωρίας της δραστηριότητας.

3.1 Η Θεωρία της Δραστηριότητας και η Συμβολή του Lev Vygotsky:

Σύμφωνα με τον Kozulin (1986) η θεωρία της δραστηριότητας είχε ιδιαίτερο ρόλο στη Σοβιετική Ψυχολογία. Ρόλο αντίστοιχο με εκείνο της θεωρίας της συμπεριφοράς στις Ηνωμένες Πολιτείες και της θεωρίας της συνείδησης στην Ευρώπη. Η θεωρία ξεκίνησε τα πρώτα βήματά της με την εισαγωγή των νόμων του διαλεκτικού υλισμού στην επιστήμη της Ψυχολογίας (*βλέπε Κεφάλαιο Δεύτερο*) και η πρώτη αναφορά έγινε από τον Vygotsky ο οποίος εισηγήθηκε ώστε να χρησιμοποιηθεί η «δραστηριότητα» (που έχει νόημα κοινωνικό) ως αρχή για αναλυθεί η έννοια της «συνείδησης»⁸³. Από τότε οι ερευνητές που ασχολήθηκαν με την θεωρία προβληματίστηκαν και προσπάθησαν να ξεκαθαρίσουν το τοπίο όσο περισσότερο γίνεται.

Ο Vygotsky, όπως είδαμε και προηγουμένως, στηρίχθηκε στη θεωρία του διαλεκτικού υλισμού και υιοθέτησε τη μεθοδολογία της. Όμως, δεν την αντιλαμβανόταν ως ένα βιβλίο με τις λύσεις σε ερωτήματα ή πόσο μάλλον σαν μία θεωρία που θα παρουσίαζε την *«απόλυτη αλήθεια»*. Αντίθετα, άποψή του ήταν πως μονάχα μέσα από *«προσεκτική, επιστημονική,*

⁸³ Συγκεκριμένα, βλέπουμε να τον απασχολεί η «δραστηριότητα» στο άρθρο του 1925 «Η συνείδηση ως πρόβλημα της ψυχολογίας της συμπεριφοράς» (Kozulin, 1986).

ψυχολογική μελέτη» της δραστηριότητας και της συνείδησης του ατόμου θα μπορούσαν να βγουν χρήσιμα συμπεράσματα⁸⁴.

Ο Vygotsky ακολουθώντας πιστά τα παραπάνω διαμόρφωσε τη θεωρία του για τη ψυχική ανάπτυξη, την πολιτισμική-ιστορική θεωρία. Τα κύρια σημεία της σύμφωνα με τους Davydov και Zinchenko (1986 p. 29) είναι τα παρακάτω:

- *Η βάση της ψυχικής ανάπτυξης του ατόμου σχετίζεται με την ποιοτική αλλαγή της κοινωνικής του κατάστασης (ή δραστηριότητας).*
- *Η μάθηση και η αγωγή είναι καθολικές πτυχές της ψυχικής ανάπτυξης του ατόμου.*
- *Η αναπτυγμένη επίδοση του ατόμου σε κοινωνικό επίπεδο είναι η πρωταρχική μορφή της δραστηριότητας.*
- *Οι νέες νοητικές δομές που δημιουργεί το άτομο προέρχονται από την εσωτερίκευση της αρχικής μορφής της δραστηριότητας.*
- *Διάφορα συστήματα συμβόλων παίζουν ένα ιδιαίτερο ρόλο στη διαδικασία της εσωτερίκευσης.*

Αυτές οι θέσεις προέκυψαν μετά από εκτενή μελέτη που ξεκινούσε από την παιδική ηλικία των ατόμων. Πίστευε άλλωστε πως από την παιδική ηλικία «[...]τα προβλήματα της ψυχικής ανάπτυξης είναι πιο έντονα και σαφή[...]» ταυτόχρονα, εμφανίστηκε και μία άλλη έννοια, αυτή της «*κοινωνικής κατάστασης της ανάπτυξης*»⁸⁵. Αυτή η σκέψη τον βοήθησε στο να καταλάβει πως υπήρχε μία παράλληλη, θα λέγαμε, ποιοτική αλλαγή μεταξύ του «κοινωνικού» (μέσα στο οποίο μεγαλώνει και δρα το άτομο) και του «ψυχικού» (δηλαδή οι ψυχικές αλλαγές που συντελούνται). Εντούτοις, αυτό που προσπαθούσε να τονίσει είναι η σημασία της κοινωνικής πρακτικής και πως αυτή εμπεριέχεται στη ζωή του ατόμου από

⁸⁴ Davydov, Zinchenko, 1986 p. 25

⁸⁵ Davydov, Zinchenko, 1986 p. 30

μικρή κιόλας ηλικία. Σε αυτή βοηθά και η ανατροφή που παίρνει το παιδί, με ιδιαίτερο βάρος στην εκπαίδευση.

Η εκπαίδευση θα παίζει καταλυτικό ρόλο στην ψυχική ανάπτυξη του ατόμου. Πόσο μάλλον όταν υπάρχει και μία νέα προσέγγιση στο θέμα της εκπαίδευσης που θέτει το ζήτημα πως μέσα από την εκμάθηση της ομιλίας και της γραφής επηρεάζεται και η ψυχική ανάπτυξη του ατόμου⁸⁶. Ο Vygotsky συνέβαλε σοβαρά σε αυτό (έπαιξε ρόλο και η προϋπηρεσία του ως εκπαιδευτικός στο χωριό Gomel). Ξεκαθάρισε το ρόλο που παίζει η εκπαίδευση σε μία περίοδο που υπήρχε ένας σοβαρός μετασχηματισμός και αποστροφή προς αυτή. Μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση ήταν διάχυτη η νοοτροπία αποδόμησης του «τσαρικού» σχολείου και πολλές φορές ακούστηκε το σύνθημα «[...]*πρέπει να καταστρέψουμε το σχολείο στο όνομα της ζωής*[...]» ή το ότι «[...]*η Επανάσταση είναι το καλύτερο σχολείο*[...]»⁸⁷ Και αυτό ήταν, κατά μία έννοια, δικαιολογημένο γιατί ήταν ένα σχολείο «μονόχνοτο» και καταπιεστικό, που δεν τολμούσε να αφήσει ελεύθερη την προσωπικότητα και τη δημιουργικότητα των μαθητών του. Ο Vygotsky την περίοδο που τα συνθήματα αυτά κυριαρχούσαν προέβαλλε τη δική του θέση, πως δηλαδή, το σχολείο-η εκπαίδευση εν γένει έπρεπε να πετύχει την αποστολή του, να προετοιμάσει τις επόμενες γενιές για τη ζωή⁸⁸. Με τον καιρό τις ιδέες του υιοθέτησε το νεαρό Σοβιετικό κράτος, κάνοντας την εκπαίδευση ένα ιδιότυπο «επιστημονικό» προνόμιο ενώ την ίδια περίοδο στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες η εκπαίδευση δεν είχε τέτοιο ρόλο. Για να αποσαφηνίσει τις θέσεις του, μοιραία, στράφηκε στην επιστήμη της Ψυχολογίας παρά σε αυτή της Παιδαγωγικής. Οι Davydov και Zinchenko (1986) χρησιμοποιούν τα ίδια τα λόγια του Vygotsky: «[...]*αν η εκπαίδευση είναι σωστά οργανωμένη τότε θα δοθεί η ευκαιρία και στο παιδί να αναπτυχθεί διανοητικά και να δώσει πνοή σε μία καινούργιες διαδικασίες ανάπτυξης που θα ήταν αδύνατες χωρίς*

⁸⁶ Δαφέρμος, 2002

⁸⁷ Yaroshevsky, 1989 p. 67

⁸⁸ Yaroshevsky, 1989 p. 68

αυτή (εννοεί την εκπαίδευση) [...]». Παρ' όλα αυτά, ήταν σημαντικό να μην αντιμετωπιστεί με «όρους ατομικής Ψυχολογίας» όπως και η «ελεύθερη φυσική ανάπτυξη να γίνει το κύριο μέρος της Παιδαγωγικής»⁸⁹. Την εκπαίδευση την εξέτασε όμως διαλεκτικά, ανακαλύπτοντας «άλματα» και προτείνοντας «ρήξεις» που θα ανταποκρίνονταν στις νέες θετικές εξελίξεις της ίδιας της κοινωνίας⁹⁰. Ο Vygotsky διαμόρφωσε ένα διαφορετικό τρόπο, μία διδακτική προσέγγιση που όπως αναφέρει και ο Δαφέρμος (2002):« [...]έχει ως *αφετηριακό σημείο*[...]την *άμεση αισθητηριακή πρόσληψη του όλου και την κίνηση της νόησης από το αισθητηριακά συγκεκριμένο στο αφηρημένο*[...]».

Συνεχίζοντας, ο Vygotsky, κάνει λόγο για τη κοινωνική πρακτική του ατόμου και το ρόλο που έχει αυτή ως τη πρώτη του δραστηριότητα. Αν και θα το αναλύσουμε περισσότερο σε επόμενο υποκεφάλαιο, εδώ σε πρώτο πλάνο έρχεται η έννοια της εργασίας. Ο Leontiev, χαρακτηριστικά, αναφέρει πως «[...]η *εργασία είναι αυτή που ξεχώρισε τον άνθρωπο από τα ζώα*[...]»⁹¹. Η πρώτη κοινωνική πρακτική του ατόμου (από μικρή ηλικία ακόμη) είτε στα πλαίσια της οικογένειας είτε στα ευρύτερα πλαίσια της κοινωνίας έγκειται σε κάποια δραστηριότητα που θα έχει κάποιο νόημα που θα αντανακλά και στα υπόλοιπα μέλη. Για παράδειγμα, ας σκεφτούμε όταν η μητέρα ζητά από το μικρό παιδί να τη βοηθήσει σε κάποια δουλειά (αυτή μπορεί να είναι κάποια δουλειά του σπιτιού π.χ. μαγείρεμα) το πώς αυτό επιδρά επάνω του. Αρχίζει να συνειδητοποιεί πως είναι και αυτό μέρος ενός συνόλου όπως και την ικανοποίηση που νιώθει αφού βοηθήσει. Με αυτό τον τρόπο εντυπώνεται και η διαδικασία της δραστηριότητας δίνοντας του το ερέθισμα για να την ξεκινήσει ξανά από μόνο του. Για τον Vygotsky αυτή είναι μία αρκετά ενδιαφέρουσα πολιτισμική και ψυχολογική

⁸⁹ Δαφέρμος, 2002

⁹⁰ Δαφέρμος, 2002

⁹¹ Leontiev, 2005 p. 58

διαδικασία. Εν καιρώ, τη διαδικασία που είδαμε ο Vygotsky την ονόμασε «εσωτερίκευση» και περιλαμβάνει κοινωνικές διαδικασίες και μηχανισμούς⁹².

Όπως είδαμε, η εργασία παίζει καθοριστικό ρόλο στη ψυχική ανάπτυξη του ατόμου. Η εργασία, όμως, δεν έχει σημασία αόριστα αλλά για κάτι πολύ συγκεκριμένο. Είναι η χρήση εργαλείων που της προσδίδει σημασία, που βοηθά το άτομο να επέμβει στη φύση και να αναπτυχθεί ψυχικά. Η έννοια των εργαλείων προκύπτει σαν ένα «κοινωνικό-πολιτισμικό φαινόμενο» που καθορίζει τις πρακτικές δραστηριότητες και τις ψυχικές λειτουργίες και, στην ουσία, βοηθά να υπερβληθούν τα ατομικά ψυχικά χαρακτηριστικά⁹³. Για τον Vygotsky τα εργαλεία ήταν επιφορτισμένα με τη μία διαμεσολαβητική φύση. Έτσι ενώ τα υλικά εργαλεία μπορούσαν να βοηθήσουν το άτομο στο να «τιθασεύσει» τη φύση, τα πνευματικά εργαλεία βοηθούσαν στο να «τιθασευτεί» η συμπεριφορά και οι γνωστικές διαδικασίες του ατόμου⁹⁴. Αυτά τα πνευματικά εργαλεία ήταν τα σημεία (*signs*)-τα πρώτα κοινωνικά εργαλεία⁹⁵-και έχουν πολλές μορφές. Για παράδειγμα, είναι το γλωσσικό σύστημα, τα μαθηματικά σύμβολα, οι χειρονομίες και άλλα. Το γλωσσικό σύστημα θεωρείται μάλιστα πολύ σημαντικό διότι έχει και εκείνο διαμεσολαβητικό ρόλο ως προς τη ψυχική σύνθεση του ατόμου⁹⁶. Ουσιαστικά, μέσω των παραπάνω μπορούμε να καταλάβουμε και τη κύρια διαφορά μεταξύ των εργαλείων και των σημείων. Σχετίζεται κυρίως με τη χρήση και το στόχο τους. Ενώ τα εργαλεία είναι αυτά που θα παίξουν καθοριστικό ρόλο στην εργασιακή δραστηριότητα αφού θα αποτελέσουν το «μέσο», τα σημεία θα είναι αυτά που θα καθορίσουν και θα βοηθήσουν το άτομο στην επικοινωνία του, στη συμπεριφορά του, στις ψυχικές του λειτουργίες⁹⁷.

⁹² Bedny, Seglin, Meister, 2000 p. 170-171

⁹³ Bedny, Seglin, Meister, 2000 p. 170

⁹⁴ Kozulin, 1986 p. 266

⁹⁵ Davydov, Zinchenko, 1986 p. 33

⁹⁶ Bedny, Seglin, Meister, 2000 p. 170

⁹⁷ Δαφέρμος, 2002

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να γυρίσουμε πάλι πίσω στην έννοια της εσωτερίκευσης. Όπως είπαμε και προηγουμένως ένα παιδί θα βοηθήσει τη μητέρα του στο μαγείρεμα του φαγητού της ημέρας. Αυτό που στην αρχή θα είναι ένα εξωτερικό εργαλείο (π.χ. το κουτάλι που θα ανακατεύει) θα μετασχηματιστεί σε ένα εσωτερικό σημείο. Τα σημεία είναι αυτά που θα δώσουν τη δυνατότητα στο παιδί να δημιουργήσει ένα *«φανταστικό μοντέλο για τα αντικείμενα»* και θα το βοηθούν στο να ξέρει πώς να τα χρησιμοποιεί ενσωματώνοντας ένα εξωτερική συμπεριφορά σε εσωτερική ψυχική δραστηριότητα⁹⁸. Για τα παιδιά αυτή η διαδικασία συμβαίνει στη *«ζώνη εγγύτερης ανάπτυξης»*⁹⁹. Ο Vygotsky πρότεινε τη ζώνη εγγύτερης ανάπτυξης για να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ στο *«[...]πραγματικό αναπτυξιακό επίπεδο και στο επίπεδο δυνάμει ανάπτυξης[...]»*¹⁰⁰. Η ζώνη εγγύτερης ανάπτυξης δεν απευθύνεται αποκλειστικά στα παιδιά και σίγουρα δεν αποτελεί ιδιότητα τους¹⁰¹. Είναι διαδικασία με συνεχόμενες αλλαγές που έχει να κάνει με τις συναναστροφές του παιδιού, τις αλληλεπιδράσεις του. Η ζώνη εγγύτερης ανάπτυξης εξυπηρέτησε τους παιδαγωγούς και ήταν ένα από τα κομμάτια που έγινε και ευρέως γνωστό στη ξένη βιβλιογραφία.

Κλείνοντας αυτό το υποκεφάλαιο μας κινεί το ενδιαφέρον ένα παράδοξο. Ενώ η βιβλιογραφία συνδέει το όνομα του Vygotsky με τη θεωρία της δραστηριότητας υπάρχει μία κριτική που τον θέλει να παραμελεί την θεωρία και μην τη θεωρεί σημαντική. Ο Δαφέρμος (2000) στο βιβλίο *«Η πολιτισμική-ιστορική θεωρία του Vygotsky»* πιστεύει πως αυτή η ιδιότυπη *«αντίφαση»* έγκειται στο μεθοδολογικό κομμάτι. Για την ακρίβεια, θεωρεί πως αυτή η αντίφαση διαπερνά ολόκληρη τη πολιτισμική-ιστορική θεωρία του Vygotsky. Καταλήγει, λοιπόν, στον τρόπο που την εξετάζεται η θεωρία, δηλαδή από ποιά σκοπιά την αναλύει ο εκάστοτε ερευνητής. Ενώ ο Vygotsky την αντιλαμβάνεται ως προέκταση της *«εξέτασης της*

⁹⁸ Davydov, Zinchenko, 1986 p. 34

⁹⁹ Στη βιβλιογραφία ο όρος εμφανίζεται και ως *«ζώνη επικείμενης ανάπτυξης»*.

¹⁰⁰ Δαφέρμος, 2002

¹⁰¹ Κουβελάς, 2007 σελ. 261

συνείδησης» οι υπόλοιποι ερευνητές-μεταξύ τους και ο Leontiev-την προσεγγίζουν σε σχέση με τη δομή και την ανάπτυξή της¹⁰².

Ο Vygotsky δεν έχει χαρακτηριστεί άδικα ως «ο Mozart της ψυχολογίας». Το έργο που άφησε πίσω του μετά το θάνατό του ήταν αχανές και άσκησε σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση της Σοβιετικής Ψυχολογίας. Άφησε σπουδαία παρακαταθήκη τους μαθητές του. Όλοι σχεδόν εξέλιξαν κάτι που ξεκίνησε ο δάσκαλός τους. Ο Leontiev επεξεργάστηκε και εμβάθυνε στη θεωρία της δραστηριότητας, ο Luria ασχολήθηκε με τις θεωρητικές βάσεις της νευροψυχολογίας, τη θεραπευτική μάθηση, τις ιστορική ανάπτυξη των γνωστικών λειτουργιών, ο Zaporozhets καταπιάστηκε με τη θεωρία των εκούσιων κινήσεων, ο Elkonin ασχολήθηκε με τη ψυχική ανάπτυξη των παιδιών¹⁰³. Από τις ιδέες του Vygotsky τροφοδοτήθηκε ένα ολόκληρο είδος Ψυχολογίας που έμελλε να απασχολήσει και να πολεμηθεί για τις θέσεις του από το «δυτικό κόσμο» για μεγάλο χρονικό διάστημα.

3.2 Η Γέννηση της Δραστηριότητας: ο Ρόλος της Αντανάκλασης και οι Βάσεις της Δραστηριότητας:

Η έννοια της δραστηριότητας δεν απασχόλησε μόνο τους Σοβιετικούς ερευνητές-ψυχολόγους. Αντιθέτως, ασχολήθηκαν-ως ένα βαθμό-και ερευνητές από τις χώρες του λεγόμενου «δυτικού κόσμου». Έτσι τον όρο υιοθέτησαν αρκετές σχολές ψυχολογίας όπως η ψυχανάλυση του Freud ή ο συμπεριφορισμός του Watson που αν και προσέγγισαν την έννοια με διαφορετικό τρόπο¹⁰⁴, στην ουσία, στηρίχθηκαν είτε πάνω σε ιδεαλιστικές φόρμες είτε είχαν «[...]νατουραλιστικό προσανατολισμό και υλιστική τάση[...]»¹⁰⁵. Ο Leontiev δεν

¹⁰² Δαφέρμος, 2002

¹⁰³ Davydov, Zinchenko, 1986 p. 23

¹⁰⁴ Για την ακρίβεια, ο συμπεριφορισμός την αντιλαμβάνεται μέσα στα πλαίσια του κλασσικού σχήματος «ερέθισμα-αντίδραση», ενώ η ψυχανάλυση παραβάει τη «*συνεχή πάλη του ατόμου με την κοινωνία*» (Κουβελάς, 2009 σελ. 209).

¹⁰⁵ Λεόντιεφ, χ.χ σελ. 106

στηρίχθηκε όμως πάνω σε αυτό τον τρόπο σκέψης αλλά βοηθήθηκε μεθοδολογικά από την φιλοσοφική θεωρία του διαλεκτικού υλισμού. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Κακαρίνο (2012), ο Leontiev στηρίχθηκε σε δύο αλληλοσυνδεόμενες αρχές της Σοβιετικής ψυχολογίας την θεωρία της αντανάκλασης και την εσωτερίκευση. Παρακάτω, στο υποκεφάλαιο, θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε συνοπτικά την εμφάνιση της θεωρίας της αντανάκλασης και να αποδείξουμε τον ρόλο της στη γέννηση της θεωρίας της δραστηριότητας.

Την αντανάκλαση, σαν ορολογία, την συναντάμε πολλές φορές στο έργο του Leontiev και συγκεκριμένα στις έρευνές του πάνω στη θεωρία της δραστηριότητας την εντάσσει στο ξεκίνημα της (της δραστηριότητας). Στο υποκεφάλαιο αυτό θα προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε τον ιδιαίτερο ρόλο που παίζει η έννοια της αντανάκλασης στην εμφάνιση της θεωρίας της δραστηριότητας ώστε ο αναγνώστης να καταλάβει πως προκύπτει η δραστηριότητα.

Η θεωρία της αντανάκλασης δεν ήταν κάτι το πρωτόγνωρο για τους Σοβιετικούς ψυχολόγους. Ο επιστήμονας που εισήγαγε τον όρο ήταν ο Ivan Sechenov¹⁰⁶, ο *«πατέρας της ρώσικης Ψυχολογίας και Φυσιολογίας»*¹⁰⁷. Ο Sechenov, για πρώτη φορά, επιχείρησε να κατανοηθεί ο ενεργητικός χαρακτήρας της αλληλεπίδρασης του οργανισμού με το περιβάλλον στα πλαίσια της φυσιολογίας και της ψυχολογίας¹⁰⁸. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο που ο Ρώσος φυσιολόγος Timiryazev αναφέρετε στον Sechenov ως *«[...]ένα από τους πιο βαθυστόχαστους ερευνητές στη σφαίρα της Πειραματικής Ψυχολογίας[...]»*¹⁰⁹. Ο Sechenov ήταν ένας βαθιά υλιστής επιστήμονας έχοντας πάντα διαρκή αντιπαράθεση με τις μεταφυσικές, ιδεαλιστικές απόψεις που επικρατούσαν την περίοδο εκείνη στις επιστήμες. Ο Rubinstein μάλιστα αναφέρει πως *«[...]η θεωρία των αντανάκλαστικών του Sechenov έγινε*

¹⁰⁶ Ivan Sechenov: 1829-1905

¹⁰⁷ Yarosevsky, 1990 p. 205

¹⁰⁸ Δαφέρμος, 2002

¹⁰⁹ Petrovsky, 1990 p. 26

*ο κύριος άξονας αντιπαράθεσης μεταξύ του υλισμού και του ιδεαλισμού, [...] μέχρι και την Οκτωβριανή επανάσταση[...]*¹¹⁰. Τις απόψεις του δεν ασπάστηκαν μόνο οι μαθητές που είχε γύρω του αλλά και άλλοι ερευνητές όπως ο Ivan Pavlov-ο γνωστός Ρώσος φυσιολόγος-που συνεχώς φρόντιζε να δίνεται έμφαση στη σύνδεση μεταξύ των ιδεών του Sechenov και των δικών του πειραμάτων και ερευνών¹¹¹.

Ο Lenin στη συνέχεια με γνώμονα τη μελέτη του Sechenov πάνω στην θεωρία της αντανάκλασης ξεκίνησε να την προσαρμόζει βάσει της διαλεκτικής υλιστικής φιλοσοφίας. Έτσι η αντανάκλαση εκφράστηκε ως μία ιδιότητα που βρίσκεται ήδη *«[...]μέσα στα θεμέλια της δομής της ίδιας της ύλης, που σε ορισμένο επίπεδο εξέλιξης και ακριβώς στο επίπεδο της ζωντανής ύλης, της υψηλά οργανωμένης ύλης παίρνει τη μορφή της αίσθησης, της αντίληψης και στον άνθρωπο τη μορφή της θεωρητικής σκέψης, της έννοιας[...]*¹¹².

Αφού είδαμε συνοπτικά το πώς εμφανίστηκε η θεωρία της αντανάκλασης αλλά και την προσαρμογή της από τον Lenin προχωράμε στο πως αυτή διαδραματίζει έναν τόσο ιδιαίτερο ρόλο στην εμφάνιση της δραστηριότητας. Πρέπει πρώτα να καταλάβουμε το εξής: το ότι η ικανότητα των ατόμων να αντανakλούν την πραγματικότητα με τη μορφή αισθημάτων, αντιλήψεων, σκέψης είναι αποτέλεσμα της εξέλιξης της ζωντανής, με υψηλή οργάνωση, ύλης. Ο Leontiev (χ. χ) πιστεύει πως ένα από τα θεμέλια της είναι η ερεθιστικότητα. Όταν αναφερόμαστε στην ερεθιστικότητα πρόκειται για την ικανότητα που έχει ένας οργανισμός να απαντά στις επιδράσεις του περιβάλλοντός του με αντίστοιχες λειτουργίες ώστε να εξασφαλίσει την επιβίωσή του. Είναι, δηλαδή, οι ενέργειες εκείνες που κάνει ένας οργανισμός για προσαρμοστεί και να ισορροπήσει στο εκάστοτε περιβάλλον που θα βρεθεί. Για να γίνει πιο κατανοητό αυτό που λέμε θα δώσουμε ένα παράδειγμα. Ας

¹¹⁰ Petrovsky, 1990 p. 27

¹¹¹ Ο Leontiev (χ.χ) ενδεικτικά αναφέρει για τον Pavlov πως οι εργασίες του είχαν μεγάλη συνεισφορά στο πρόβλημα της αντανάκλασης.

¹¹² Λεόντιεφ, χ.χ σελ. 62

φέρουμε στο νου μας ένα φυτό. Τα αγκάθια που εμφανίζονται υπάρχουν για να ενισχύουν την αμυνά του απέναντι στους κινδύνους που παραμονεύουν στο περιβάλλον του, ενώ οι ιδιαίτεροι υποδοχείς που έχει στις ρίζες του το βοηθούν να τραφεί μέσω των θρεπτικών συστατικών του εδάφους.

Η ερεθιστικότητα συμβαδίζει με την εξέλιξη των ζωντανών οργανισμών. Έτσι ενώ στην αρχή, δηλαδή στην πρώτη της μορφή, την ερεθιστικότητα, την εντοπίζουμε αποκλειστικά σε συνάρτηση με τις επιδράσεις των βασικών ζωικών λειτουργιών (όπως στο παράδειγμα με το φυτό παραπάνω) στη συνέχεια καθώς προχωράει η εξέλιξη διαφοροποιείται (η ερεθιστικότητα) σε τέτοιο βαθμό που σχετίζεται *«[...] με επιδράσεις που προειδοποιούν για τις άμεσα σοβαρές-για τη ζωή του οργανισμού-ιδιότητες του περιβάλλοντος[...]»¹¹³* . με την όλο και μεγαλύτερη ανάπτυξη του κεντρικού νευρικού συστήματος η ερεθιστικότητα άρχισε να έχει ακόμη περισσότερη σημασία για τους ζωντανούς οργανισμούς και ως προς το κομμάτι της συμπεριφοράς. Η ερεθιστικότητα σχετίζεται με την εμφάνιση μίας, ποιοτικά, νέας μορφής αντανάκλασης `την αντανάκλαση σαν ψυχικό φαινόμενο και ο ρόλος που της προσδιορίζει ο Leontiev (χ. χ) βρίσκεται *«[...]στο ότι προσανατολίζει τους ζωντανούς οργανισμούς στον γύρω κόσμο, επιτρέπει σε αυτούς να επιδρούν σε αυτόν (τον εξωτερικό κόσμο), μαθαίνουν τις αντικειμενικές ιδιότητες των πραγμάτων και φαινομένων, τους δεσμούς και τις σχέσεις τους, υποτάσσοντας σε αυτούς τη συμπεριφορά τους[...]»¹¹⁴*. Όλα τα παραπάνω διαμορφώνουν το κατάλληλο πλαίσιο πάνω στο οποίο εμφανίστηκε η

¹¹³ Σμυρνώφ, Λεόντιεφ, Ρουμπινστάιν. Τεπλώφ, χ.χ σελ. 88

¹¹⁴ Στα ζώα δίνεται ένας τριμερής διαχωρισμός της ανάπτυξης της αντανάκλασης: το στάδιο της στοιχειώδους ανάλυσης που αφορά ζωντανούς οργανισμούς με μικρή εξελικτική πορεία, το δεύτερο στάδιο αφορά τα ζώα με πιο αναπτυγμένο νευρικό σύστημα και όπου αναλύουν βαθύτερα κάποιες επιδράσεις και να σχηματίζουν δεσμούς σαν απάντηση σε σύνθετα συμπλέγματα ερεθισμών και το τρίτο στάδιο εμφανίζεται πιο εξελιγμένα πλάσματα όπως είναι οι πίθηκοι και έχει να κάνει με την *«υψηλή ανάπτυξη της κινητικής προσαρμοστικής συμπεριφοράς με την υψηλή ανάπτυξη αντανάκλαστικών προσανατολισμού[...] της ερευνητικής δραστηριότητας»* (Σμυρνώφ, Λεόντιεφ, Ρουμπινστάιν. Τεπλώφ, χ.χ σελ. 92)

αντανάκλαση στα ζώα όμως η αντανακλαστική δραστηριότητα των ζώων είναι πολύ διαφορετική από αυτή του ανθρώπου και η διαφορά είναι ποιοτική.

Ο Leontiev στο βιβλίο του «Δραστηριότητα-Συνείδησης-Προσωπικότητα» (χ. χ) στηριζόμενος πάνω σε αυτά που παραθέσαμε προηγουμένως έθεσε το αφετηριακό σημείο της θεωρίας της δραστηριότητας. Ανέφερε λοιπόν: «[...]η **προϊστορία της ανθρώπινης δραστηριότητας αρχίζει όταν οι ζωτικές διεργασίες (τα ζωτικά προτσές) παίρνουν συγκεκριμένο χαρακτήρα, πράγμα που[...]συνεπάγεται την εμφάνιση στοιχειωδών μορφών αντανάκλασης [...]**»¹¹⁵. Τις βάσεις της δραστηριότητας τις αντιλαμβάνεται ως τη σχέση της συνείδησης του ατόμου που δημιουργείται στα πλαίσια της εργασίας και της κοινωνίας¹¹⁶. Αν και τη σχέση που έχει η συνείδηση με τη θεωρία της δραστηριότητας θα την αναπτύξουμε στη συνέχεια περισσότερο εδώ θα μιλήσουμε περισσότερο για κάποια πολύ βασικά ζητήματα ώστε να μας γίνει κατανοητή αυτή η «ιδιότυπη», θα λέγαμε, γέννηση.

Για τον Marx, λοιπόν, η συνείδηση «**αντιπροσωπεύει μια ιδιαίτερα ποιοτική μορφή του ψυχισμού**»¹¹⁷. Αυτό, στην ουσία, επιβεβαιώνει τη παραπάνω θέση. Αυτό που βλέπουμε έχει να κάνει ως εξής: αντιλαμβανόμαστε τη συνείδηση όχι σαν κάτι που σχετίζεται με τη φυσιολογία του εγκεφάλου αποκλειστικά αλλά με τη δυναμική που αναπτύσσεται μέσα από την δραστηριότητα του ατόμου στην κοινωνία. Πρόκειται για την εργασία. Μέσω της εργασίας μπόρεσε το άτομο να ξεχωρίσει από τα ζώα. Με την εργασία το άτομο ανέπτυξε μία νέα εντελώς διαφορετική σχέση με τη φύση που είχε κοινωνικό χαρακτήρα¹¹⁸.

Η εργασία θεωρεί ο Leontiev πως είναι το αποτέλεσμα του «**εξανθρωπισμού των ζώων**»¹¹⁹. Την αντιλαμβάνεται, χρησιμοποιώντας τους όρους της δραστηριότητας, σαν τη μεταφορά προς ένα ανώτερο στάδιο ανάπτυξης. Αυτή η μεταφορά φαίνεται να έχει διττό

¹¹⁵ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 97

¹¹⁶ Leontiev, 2005 p. 59

¹¹⁷ Λεόντιεφ, χ.χ σελ. 41

¹¹⁸ Leontiev, 2005 p. 60

¹¹⁹ Leontiev, 2005 p. 59

χαρακτήρα από τη μία πρόκειται για το υποκείμενο της δραστηριότητας, το άτομο, το οποίο είναι σαφώς πιο σύνθετο και πιο ανεπτυγμένο σε σχέση με το παρελθόν και από την άλλη βλέπουμε και μια καινούργια μορφή αντανάκλασης, που γίνεται με την εμφάνιση ενός «*νέου τύπου*» ζωής, «*μιας νέας σχέσης με τη πραγματικότητα, με τη φύση*»¹²⁰. Την άποψη αυτή τη στηρίζει τόσο στον Marx όσο και στον Engels, χρησιμοποιώντας τα λόγια του δεύτερου για την εργασία αυτούσια στο έργο του. Συγκεκριμένα αναφέρει: «*[...] Η πρώτη εργασία και κατ' επέκταση ο έναρθρος λόγος, είναι τα δύο αρχικά ερεθίσματα κάτω από την επήρεια των οποίων ο εγκέφαλος του πιθήκου σταδιακά άλλαξε σε αυτό του ανθρώπου [...] που είναι μακράν ανώτερος*»¹²¹. Από αυτά καταλαβαίνουμε τη σπουδαιότητα που προσδίδεται στην εργασία και τη σχέση που έχει με την εξέλιξη του ατόμου. Δηλαδή έχει σημασία πως υπήρξε μία ολόκληρη εξελικτική διαδικασία από το ότι ο άνθρωπος ξεκίνησε να περπατά στα δύο πόδια, να χρησιμοποιεί τα χέρια του και προοδευτικά να καταλήξει στην εργασία¹²². Συνεπώς, η εργασία δεν είναι μία διαδικασία που απλά εμφανίστηκε στο άτομο αλλά ταυτίστηκε με την ίδια του την εξέλιξη. Δεν σταματάει όμως εκεί.

Η εργασία, όπως την αντιλαμβανόμαστε, μπορεί να βοηθήθηκε από την εξέλιξη του ατόμου αλλά υπήρξαν δύο συστατικά πάνω στα οποία βασίστηκε και χωρίς αυτά δεν θα είχε την έννοια όπως την αντιλαμβανόμαστε σήμερα. Πρόκειται για τα *εργαλεία* και την εμφάνιση του *έναρθρου λόγου*. Ας το σκεφτούμε λίγο περισσότερο αυτό. Ο Marx αναφερόταν στην εργασία ως «*[...] τη διαδικασία που το άτομο επηρεάζει τη φύση [...]*»¹²³. Αυτό καθίσταται δυνατό με τη χρήση των εργαλείων για τα οποία-όπως είδαμε-μίλησε και ο Vygotsky (βλέπε προηγούμενο υποκεφάλαιο). Είναι αυτά, όπως λέει ο Marx, που το άτομο έθεσε ανάμεσα σε

¹²⁰ Leontiev, 2005 p. 59

¹²¹ K. Marx and F. Engels, Works vol. 20 p.490 από Leontiev, 2005 σελ. 58-59

¹²² Leontiev, 2005 p. 65

¹²³ Leontiev, 2005 p. 59

αυτό και τη εργασία του, είναι αυτά που καθοδηγούν την ενέργεια του στο αντικείμενο¹²⁴. Πρέπει, ωστόσο, να ξεκαθαρίσουμε κάτι. Θα μπορούσε να πει κάποιος πως τα εργαλεία δεν αποτελούν χαρακτηριστικό του ατόμου, άλλωστε έχουμε δει πειράματα¹²⁵ όπου ζώα ή ανθρωποειδή χρησιμοποιούν εργαλεία για να διεκπεραιώσουν μία ενέργεια. Εντούτοις, υπάρχει διαφορά και μάλιστα, θα μπορούσαμε να πούμε, ποιοτική. Ο Leontiev μας το δίνει να το καταλάβουμε αρκετά καλά. Δεν παίζει απλά ρόλο ο τρόπος ή οι συνθήκες που θα χρησιμοποιηθούν τα εργαλεία αλλά-κάπως απλοϊκά-ο κοινωνικός χαρακτήρας που έχουν τα εργαλεία¹²⁶. Για τα ζώα ένα εργαλείο μπορεί να είναι χρήσιμο για μία στιγμή όταν, όμως, χρησιμότητα του πάψει τότε χάνει το χαρακτήρα του και γίνεται ξανά ένα κομμάτι της φύσης. Το ακριβώς αντίθετο συμβαίνει στο άτομο. Το εργαλείο-το ανθρώπινο εργαλείο-θα διατηρήσει το χαρακτήρα του και θα γίνει το «όχημα» για την ενέργεια του ατόμου κατά την εργασία¹²⁷. Ενέχει τη συνείδηση και συνδέεται με την ενεργητική αντανάκλαση της ψυχής του ατόμου.

Σε σχέση με τον έναρθρο λόγο, τη γλώσσα και το ρόλο της στην εμφάνιση της θεωρίας της δραστηριότητας και εδώ έχουμε να προσθέσουμε αρκετά. Τη γλώσσα, σαν επίπεδο επισήμανσης της πραγματικότητας, την εντοπίζουμε και στα ζώα σαν τρόπο επικοινωνίας με τη μορφή φωνητικών αντιδράσεων κυρίως εμπρός σε κάποιο κίνδυνο, παραδείγματος χάρι τα ζώα κραυγάζουν όταν αντιλαμβάνονται ότι απειλούνται προειδοποιώντας και ενεργοποιώντας αμυντικές συμπεριφορές όπως το τρέξιμο ή το κρύψιμο¹²⁸. Δεν πρέπει να συγχέουμε αυτές τις ενστικτώδεις αντιδράσεις των ζώων με τον

¹²⁴ Leontiev, 2005 p. 65

¹²⁵ Με αυτά τα πειράματα ασχολήθηκαν αρκετά οι συμπεριφοριστές. Για παράδειγμα τα πειράματα του Köhler με τους χιμπανζήδες. Σε αυτά θέλοντας να διερευνήσει το ζήτημα της ενόρασης έδινε στο υποκείμενο όλα τα μέρη του προβλήματος πχ ραβδιά ή κουτιά που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει για να πιάσει ένα φρούτο που ήταν είτε στο απέναντι δωμάτιο είτε στο ταβάνι του εργαστηρίου.

¹²⁶ Leontiev, 2005 p. 65

¹²⁷ Leontiev, 2005 p. 66

¹²⁸ Σμυρνώφ, Λεόντιεφ, Ρουμπινστάιν. Τεπλώφ, χ.χ σελ. 96

ανθρώπινο λόγο, τη γλώσσα. Η γλώσσα στο άτομο έχει εντελώς διαφορετική σημασία και ξεπερνά την απλή ενστικτώδη αντίδραση. Πρόκειται για την λεκτική αναπαράσταση ενός αντικειμένου, μίας έννοιας. Αυτό, βέβαια, πρόκειται για μία διαδικασία κοινωνική! Επιπλέον πρέπει να έχουμε στο νου μας πως με την ανθρώπινη εξέλιξη ταυτόχρονα η γλώσσα κατάφερε να τελειοποιηθεί (ομιλία, ακοή, κ.λπ) και το στοιχεί που βοήθησε και σηματοδότησε την αλλαγή ήταν η εργασία. Έτσι τη γέννηση της γλώσσας μπορεί να την αναζητήσει κάποιος στις διαδικασίες της κοινωνικής εργασίας¹²⁹. Η εργασία δημιουργεί την αναγκαιότητα της συνεννόησης ανάμεσα στα άτομα και έτσι για να μπορούν να καταλαβαίνουν το ένα το άλλο βρέθηκε η δημιουργία ενός κοινού κώδικα επικοινωνίας. Αυτός ο κοινός κώδικας ήταν η γλώσσα. Αντιλαμβανόμαστε έτσι αυτό που πίστευε ο Leontiev (2005) για την γλώσσα, δηλαδή πως είναι παράγωγο της ίδιας της ζωής. Τα άτομα αφ' ενός βρίσκουν έτοιμη την γλώσσα αλλά από την άλλη μπορούν να την εμπλουτίσουν· αυτό συμβαίνει κυρίως γιατί υπάρχει η ανάγκη να δημιουργηθούν λέξεις που να περικλείουν νοήματα που θα χρησιμοποιηθούν στην εργασία¹³⁰. Το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί ένας προγραμματιστής ηλεκτρονικών υπολογιστών πριν από έναν αιώνα (που δεν υπήρχαν) ήταν άχρηστο. Με την κατασκευή και την χρήση, όμως, των ηλεκτρονικών υπολογιστών αναγκαστικά χρειάστηκε να δημιουργηθούν καινούριες λέξεις. Η γλώσσα έχει ένα ιδιότυπο ρόλο, για την ακρίβεια, θα λέγαμε πως μοιάζει με καθρέφτη. Αυτό άλλωστε πίστευε ο Leontiev, πως από τη γλώσσα καθρεφτίζονται τα αντικείμενα και πως από αναπαραστάσεις γίνονται γνώση¹³¹. Η γλώσσα γίνεται το μέσο που μία έννοια ή ένα αντικείμενο μπορεί να αποκτήσει ζωή. Μέσω της γλώσσας μπορεί να γίνει με επιτυχία η μεταμόρφωση της αντανάκλασης ενός αντικειμένου¹³². Το αντικείμενο αυτό υπάρχει και κανείς δεν μπορεί να

¹²⁹ Leontiev, 2005 p. 6

¹³⁰ Leontiev, 2005 p. 69

¹³¹ Leontiev, 2005 p. 83

¹³² Leontiev, 2005 p. 7

το αμφισβητήσει αυτό. Ωστόσο, την ύπαρξή του την αποκτά και μέσω της κίνησης, της χειρονομίας αλλά και μέσω της ακουστικής ομιλίας¹³³. Υπάρχει δηλαδή η συνεργασία δύο υποσυστημάτων. Η ακουστική ομιλία, πρόκειται για τη φυσική διεργασία της ομιλίας (η συμπίεση του αέρα, τον παλμό των φωνητικών χορδών κλπ) ενώ οι χειρονομίες βοηθούν στο μετασχηματισμό των λέξεων σε αντικείμενο της γλώσσας του σώματος. Για παράδειγμα μπορεί να λέμε τη λέξη «ογκώδες» και ταυτόχρονα να χρησιμοποιούμε τα χέρια μας για να αναπαραστήσουμε τη λέξη. Στη μελέτη του Leontiev για τη γλώσσα πολλές φορές γίνεται αναφορά στον γλωσσολόγο Abaev¹³⁴ του οποίου η συμβολή στην έρευνα για την εξέλιξη της γλώσσας του ήταν μεγάλη¹³⁵. Ο Abaev προσπάθησε να δείξει πως η γλώσσα εξελίχθηκε με την ανάπτυξη των γλωσσικών νοημάτων και με τη «*τεχνολογιοποίηση*» της γλώσσας και συγκεκριμένα της γραμματικής. Μέσω αυτών των δύο η γλώσσα μπορούσε να περιγράψει τα πάντα και σε σχέση με τη θεωρία της δραστηριότητας να αποδειχθεί ένα απαραίτητο εργαλείο.

3.3 Τα Μέρη και η Δομή που Έχει η Δραστηριότητα:

Είδαμε, λοιπόν, πως προκύπτει η δραστηριότητα, αλλά πρέπει να λάβουμε υπόψη πως υπάρχει μία συγκεκριμένη «αρχιτεκτονική» που της προσδίδει ο Leontiev στο έργο του. Αναφέραμε προηγουμένως καθώς μιλούσαμε για την αντανάκλαση μία φράση του Leontiev: «[...]Η προϊστορία της ανθρώπινης δραστηριότητας αρχίζει όταν οι ζωτικές διεργασίες παίρνουν συγκεκριμένο χαρακτήρα[...]»¹³⁶. Τι σημαίνει αυτό και ποιο το αποτέλεσμα του στην ανθρώπινη δραστηριότητα; Υπάρχουν τάσεις ανάλυσης που το εξηγούν αυτό, από τη μία λοιπόν, υπάρχουν οι ανάγκες του ατόμου και από την άλλη ο μετασχηματισμός των

¹³³ Leontiev, 2005 p. 10

¹³⁴ Vasily Ivanovich Abaev: μεγάλος Ρώσος γλωσσολόγος (1900-2001)

¹³⁵ Leontiev, 2005 p. 12

¹³⁶ Λεόντιεφ, χ.χ σελ. 97

πράξεων (actions) σε δραστηριότητα που να ανταποκρίνεται στο μετασχηματισμό ενός στόχου σε κίνητρο · επιπλέον στη σύγχρονη βιβλιογραφία αναφέρεται και ένας τρίτος παράγοντας που σχετίζεται με την ανάγκη ως ένα συλλογικό φαινόμενο στα πλαίσια της κοινωνίας¹³⁷.

Σε αυτή τη φάση, όμως, για να μπορέσουμε να καταλάβουμε τη πρόταση που μόλις διατυπώθηκε θα πρέπει να εξηγήσουμε κάπως καλύτερα κάποιους όρους όπως αυτούς της πράξης (και βέβαια να τη διαχωρίσουμε από αυτή της ενέργειας (operation), των κινήτρων, των αναγκών. Ταυτόχρονα θα μπορέσουμε να δούμε και τον τρόπο που δομεί η δραστηριότητα. Έτσι λοιπόν, για να ξεκινήσει οποιαδήποτε δραστηριότητα πρέπει να μπορούμε να έχουμε καθαρό πως γίνεται για να καλύψει κάποια ανάγκη¹³⁸. Για τις ανάγκες ο Leontiev έκανε ιδιαίτερη μνεία και όχι άδικα. Οι ανάγκες (μαζί με τις επιθυμίες) θεωρούσε πως έθεταν τη βάση στην οποία πάνω λειτουργούν τα αισθήματα και δεν προέκυψαν χωρίς λόγο¹³⁹. Για να τις χρησιμοποιήσει στη θεωρία της δραστηριότητας τις διέκρινε σε ανάγκες σαν εσωτερική κατάσταση-οι οποίες ήταν αναγκαίες προϋποθέσεις της δραστηριότητας-και σαν ανάγκες που προσανατολίζουν και ρυθμίζουν τη συγκεκριμένη δραστηριότητα του υποκειμένου σε ένα αντικειμενικό περιβάλλον¹⁴⁰. Σε αυτό το σημείο χρησιμοποίησε και τις απόψεις του Sechenov για αποδείξει τα λεγόμενά του. Κι έτσι έγραφε πως ένα ζώο μπορεί να δραστηριοποιείται από την ανάγκη-στη προκειμένη περίπτωση, πείνα-και είναι ικανή να κάνει το κνήγι του πιο διακαές αλλά δεν θα μπορεί να προσανατολίσει την κίνηση του ζώου ώστε να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος ή ακόμα και σε τυχαίες συναντήσεις¹⁴¹. Τι συμπέρασμα βγάζουμε από αυτό; Καταλαβαίνουμε πως η ανάγκη αποκτά οριστικό ψυχολογικό χαρακτήρα μέσα από το αντικείμενο της δραστηριότητας. Στο

¹³⁷ Hakkarainen, 2004 p. 5

¹³⁸ Tolman, 1988 p. 5

¹³⁹ Davydov, χ.χ p.41

¹⁴⁰ Λεόντιεφ, χ.χ σελ. 201

¹⁴¹ Λεόντιεφ, χ.χ σελ. 202

παράδειγμα του Sechenov, η πείνα ήταν αυτή που καθόρισε τη δραστηριότητα του κυνήγι-του ζώου. Δεν αρκεί να μείνουμε μόνο στο παράδειγμα του Sechenov γιατί οι ανάγκες των ζώων με τις ανάγκες των ανθρώπων έχουν στοιχεία που τις διαφοροποιούν. Αντίστοιχα, ακόμη και στο επίπεδο των αναγκών υπήρξε αντιπαράθεση, ανάμεσα στις διαφορετικές σχολές Ψυχολογίας, όπως θα δούμε και παρακάτω.

Οι ανθρώπινες ανάγκες έχουν διττό χαρακτήρα ο οποίος εμφανίζεται ταυτόχρονα. Από τη μία έχουν κοινωνικό χαρακτήρα και από την άλλη προσωπικό, με τον πρώτο να μπορούν να μετασχηματιστεί σε προσωπικό¹⁴². Άρα η ανάγκη του ατόμου για να εργαστεί (αυτή είναι η κοινωνική ανάγκη) συνδέεται με την ανάγκη του ατόμου για τροφή (προσωπική ανάγκη). Τα παραπάνω εκφράζουν και τον ταξικό χαρακτήρα των αναγκών που στη βιβλιογραφία τείνει να αποκρύπτεται ή ακόμη να διαστρεβλώνεται. Η ανθρώπινες ανάγκες έχουν κοινωνική φύση, άλλωστε το άτομο είναι μέρος μίας ταξικά δομημένης κοινωνίας. Άρα όταν ο Maslow¹⁴³-στον οποίο ο Leontiev ασκούσε κριτική-ανέλυε τις ανάγκες, βάσει του ιεραρχικού συστήματος που πρότεινε¹⁴⁴, δεν μπορούσε να είναι σωστός αφού τις ξέκοβε από το πλαίσιο στο οποίο βρίσκεται το άτομο και εφόσον συνέβαινε αυτό δεν μπορούσε να γίνει και η απαραίτητη σύνδεση κοινωνικών και προσωπικών αναγκών¹⁴⁵. Ο Maslow απέρριπτε την ταξικότητα των αναγκών και όταν προσπαθούσε να εντάξει στη θεωρία του την έννοια της κοινωνίας το έκανε εντελώς αποσπασματικά σαν κάτι που εμποδίζει ή επιταχύνει την μετάβαση του ατόμου από το ένα επίπεδο αναγκών στο άλλο¹⁴⁶. Η διάκριση των αναγκών μπορεί να διευρυνθεί κι άλλο. Υπάρχουν, δηλαδή, ανάγκες που είναι φυσικές και πολιτισμικές. Ως φυσικές ανάγκες ορίζονται οι ανάγκες όπως η τροφή ενώ ως πολιτισμικές η

¹⁴² Κουβελάς, 2009 σελ. 205

¹⁴³ Abraham Maslow: 1908-1970

¹⁴⁴ Για παράδειγμα ο Maslow πρότεινε πως όταν το άτομο καλύψει την ανάγκη για τροφή-που ανταποκρίνεται σε ένα επίπεδο τότε θα προχωρήσει στην κάλυψη μία άλλης ανάγκης σε ένα ανώτερο επίπεδο.

¹⁴⁵ Κουβελάς, 2009 σελ. 204

¹⁴⁶ Κουβελάς, 2009 σελ. 205

εκμάθηση μίας τέχνης. Ο Κουβελάς (2009) αναφέρει σχετικά πως «[...]οι φυσικές ανάγκες δείχνουν την εξάρτηση της δραστηριότητας του ανθρώπου από τις συνθήκες που απαιτούνται[...] (σελ. 205)». Οι φυσικές ανάγκες είναι απαραίτητο να καλυφθούν για να μπορέσει τα άτομα να επιβιώσουν και να εξασφαλίσουν την ζωή των απογόνων τους. Για παράδειγμα, εάν ένα άτομο δεν καταφέρει να βρει τροφή για ένα χρονικό διάστημα όπως είναι φυσιολογικό δεν θα καταφέρει να επιζήσει, επιπλέον, αν το άτομο δεν καλύψει την ανάγκη του για επαφή με άνθρωπο του αντίθετου φύλου θα μπορεί να ζήσει αλλά δεν θα μπορεί να εξασφαλίσει τη διαιώνιση του. Από την άλλη πλευρά οι κοινωνικές ανάγκες αλλάζουν σε κάποιο βαθμός ως προς το περιεχόμενο τους. Περισσότερο επιβεβαιώνουν την εξάρτηση της δραστηριότητας του ατόμου από τα προϊόντα του πολιτισμικού τους πλαισίου¹⁴⁷. Στη προκειμένη περίπτωση, αν δεν καλυφθεί η πολιτισμική ανάγκη του ατόμου όπως π. χ η εκμάθηση μίας τέχνης δεν θα τεθεί, προφανώς, θέμα επιβίωσης αλλά το άτομο θα αντιμετωπίσει πρόβλημα ως προς την ανθρώπινη ή κοινωνική του υπόσταση. Αυτός είναι και ο χαρακτήρας των πολιτισμικών αναγκών, δηλαδή, υπάρχει άμεση αντανάκλαση των κοινωνικών απαιτήσεων¹⁴⁸. Πως, όμως, οι ανάγκες συνδέονται με τη ψυχολογία και πόσο μάλλον με τη θεωρία της δραστηριότητας; Τα άτομα προβληματίζονται για να καλύψουν τις εκάστοτε ανάγκες τους. Ο προβληματισμός αυτός θα δημιουργήσει μετέπειτα ένα προβληματισμό για τα αντικείμενα αυτά που θα πρέπει να χρησιμοποιήσουν¹⁴⁹. Τα αντικείμενα θα πρέπει να αντανακλώνται στη συνείδηση σαν εσωτερικές εικόνες, σαν ερέθισμα και είναι αυτά που θα παρακινήσουν τη δραστηριότητα¹⁵⁰. Αυτά τα αντικείμενα ο Leontiev τα χαρακτηρίζει κίνητρα!

¹⁴⁷ Κουβελάς, 2009 σελ. 206

¹⁴⁸ Κουβελάς, 2009 σελ. 206

¹⁴⁹ Tolman, 1988 p. 5

¹⁵⁰ Leontiev, 2005 p. 61

Τα κίνητρα αποτελούν το αντικείμενο της αντανάκλασης. Ακόμη, τα κίνητρα σύμφωνα με τον Leontiev (χ. χ) είναι αυτά που βοηθούν ώστε να μπορεί να καθοριστούν οι μορφές της δραστηριότητας ως προς τη μορφή, τον τρόπο ύπαρξης, τη συγκινησιακή ένταση, τα χωρικά και χρονικά χαρακτηριστικά της. Μάλιστα, ο Leontiev γίνεται κατηγορηματικός πως δεν γίνεται να υπάρξει δραστηριότητα χωρίς κίνητρο αλλά και αν ακόμη υπάρχει δραστηριότητα που στερείται κινήτρου τότε αυτό δε σημαίνει πως δεν έχει κίνητρο αλλά πως το κίνητρό της είναι «*αντικειμενικά ή υποκειμενικά κρυμμένο*»¹⁵¹. Η δραστηριότητα μπορεί να προέρχεται από το κίνητρο που αντανάκλα την ανάγκη ελέγχεται και ρυθμίζεται όχι από ένα γενικά και αόριστα ασυνείδητο αντικείμενο αλλά από ένα συνειδητό στόχο¹⁵². Για να επιτευχθεί ο στόχος χρειάζεται η αντίστοιχη πράξη. Η πράξη είναι η διεργασία που κινείται προς ένα συνειδητό στόχο¹⁵³.

Ως προς την πράξη μπορούμε να διακρίνουμε αρκετά πράγματα. Ο Leontiev πίστευε πως την πράξη την συναντάμε πρώτη φορά στον άνθρωπο. Και πράγματι μπορεί να αποτελέσει ανθρώπινο χαρακτηριστικό αφού μόνο στην ανθρώπινη δραστηριότητα έγκειται το κομμάτι του συνειδητού. Ο Leontiev συχνά, πάντως, έτεινε να διαφοροποιεί την έννοια της πράξης από αυτή της δραστηριότητας γιατί αισθανόταν πως τα εννοιολογικά σύνορα δεν γίνονταν πάντα αντιληπτά. Για να το κατανοήσουμε αυτό θα προσπαθήσουμε να χρησιμοποιήσουμε ένα παράδειγμα που έδωσε ο Leontiev σε ένα πολύ ενδιαφέρον άρθρο του για τη «Γέννηση της Δραστηριότητας» (2005): «*[...]Βλέπουμε, λοιπόν, ένα άτομο να διαβάζει ένα βιβλίο-επιστημονικό σύγγραμμα που του χρησιμεύει για να διαβάσει για τις εξετάσεις. Το περιεχόμενο του βιβλίου είναι το αντικείμενο της δραστηριότητας του και το αποτέλεσμα της δραστηριότητας είναι η αποστήθιση του περιεχομένου του βιβλίου. Παρακινείται η διαδικασία αποκλειστικά από το περιεχόμενο του βιβλίου; [...]Δηλαδή στο*

¹⁵¹ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 114

¹⁵² Κουβελάς, 2009 σελ. 207

¹⁵³ Leontiev, 2005 p. 62

παράδειγμά μας μπορεί να μην ήταν το περιεχόμενο του βιβλίου που τον ώθησε να το διαβάσει όπως επίσης η εξέταση του μαθήματος μπορεί να αναβληθεί και μην χρειαστεί το άτομο να εξεταστεί ποτέ ξανά στη ζωή πάνω σε αυτό. Σε αυτή τη περίπτωση το άτομο θα σταματήσει να διαβάζει και θα χαθεί από το διάβασμα η έννοια της δραστηριότητας. Αυτό συνέβη διότι αφαιρέσαμε το κίνητρο (της αποστήθισης στην προκειμένη περίπτωση) και το αντικείμενο της πράξης έπαψε να υπάρχει και επομένως η πράξη κατέρρευσε. Αν από την άλλη πούμε σε αυτό το άτομο πως δεν χρειάζεται να το διαβάσει αυτό το βιβλίο για να επιτύχει στην εξέταση αλλά συνεχίσει το διάβασμα γιατί βρίσκει ενδιαφέρον στο βιβλίο τότε το κίνητρο και το αντικείμενο της πράξης συμπίπτουν και υπάρχει δραστηριότητα! [...]». Άλλο ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των πράξεων είναι πως μπορεί να μην αντιστοιχεί ή να μην αντιστοιχεί πλήρως με το κίνητρο αλλά και να βρίσκεται σε αντίθεση με αυτό¹⁵⁴. Ο στόχος ενός οικοδόμου είναι να χτίσει μία πολυτελή κατοικία αλλά να μην μπορεί ο ίδιος να μείνει σε αυτή. Άρα το κίνητρο του ήταν οι φυσικές ανάγκες και ο τρόπος του να φέρει σε πέρας την πράξη ήταν οι ενέργειες¹⁵⁵. Έτσι τα μέσα ολοκλήρωσης των πράξεων είναι οι ενέργειες¹⁵⁶.

Και πάλι υπάρχει μία σημαντική διάκριση ανάμεσα στις πράξεις και στις ενέργειες. Ο Leontiev πιστεύει πως αυτά τα δύο έχουν διαφορετική καταγωγή· ενώ οι πράξεις γεννιούνται από τη δραστηριότητα, η ενέργεια προκύπτει από τη μεταμόρφωση της πράξης¹⁵⁷. Ο οικοδόμος που είδαμε πριν χτίζει την πολυτελή κατοικία αλλά για να ολοκληρώσει αυτή την πράξη θα πρέπει πρώτα να κάνει κάποιες επιμέρους ενέργειες όπως π.χ να φτιάξει το τσιμέντο που θα χρειαστεί. Πρέπει να καταλάβουμε πως οι ενέργειες δεν αποκόβονται ποτέ

¹⁵⁴ Κουβελάς, 2009 σελ. 216

¹⁵⁵ Κουβελάς, 2009 σελ. 217

¹⁵⁶ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 118

¹⁵⁷ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 119

από την πράξη όπως και οι πράξεις από την δραστηριότητα¹⁵⁸. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε και κάποιες άλλες έννοιες που έχουν να κάνουν με τις ενέργειες· αυτές είναι η εσωτερίκευση και η εξωτερίκευση της δραστηριότητας.

Με βάσει τα παραπάνω θα βοηθούσε να σχηματοποιήσουμε τη δομή της δραστηριότητας από πάνω προς τα κάτω:

Αυτή είναι σε γενικές γραμμές η δομή της δραστηριότητας. Με τη γέννηση της μέσω της εργασίας και της ανάπτυξης της γλώσσας κατάφερε να αντιπροσωπεύει μια μορφή ενεργητικής στάσης των ατόμων προς τη πραγματικότητα¹⁵⁹. Η δραστηριότητα προσέφερε την ποιοτική αλλαγή ως προς την εξέλιξη από τη ζωώδη στην ανθρώπινη υπόσταση¹⁶⁰. Πάντως, κάθε φορά που «σπάμε» σε κομμάτια τη δραστηριότητα με σκοπό να την αναλύσουμε πρέπει να προσπαθούμε να την από-ανθρωποποιούμε όπως έλεγε και ο Leontiev. Αυτό είναι και το στοίχημα και του κάθε ερευνητή που καταπιάνεται με τη θεωρία της δραστηριότητας και συνήθως το μεγαλύτερο λάθος του. Κάθε δραστηριότητα, όμως, έχει δύο πλευρές. Η μία είναι εσωτερική (πνευματική) η άλλη εξωτερική (φυσική). Αυτές θα αναλύσουμε στη συνέχεια και μέσα σε αυτές θα δούμε και τις γενετικές και λειτουργικές συνδέσεις που υπάρχουν.

3.4 Ο ρόλος της Εσωτερίκευσης στην Θεωρία της Δραστηριότητας:

Με την έννοια της εσωτερίκευσης δεν ασχολήθηκε μόνο ο Leontiev. Τουναντίον, προϋπήρχε σαν έννοια ακόμη και πριν την επεξεργαστεί ο Leontiev. Για παράδειγμα η

¹⁵⁸ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 120

¹⁵⁹ Κουβελάς, 2009 σελ. 219

¹⁶⁰ Μιχαήλ, 2003 σελ. 35

γαλλική σχολή Κοινωνιολογίας όταν χρησιμοποιούσε τον όρο της εσωτερίκευσης τον αντιλαμβάνονταν ως ένα «*εμβολιασμό με ιδεατά στοιχεία μίας πρωταρχικά βιολογικής συνείδησης*»¹⁶¹. Όταν ο Leontiev, αναφερόταν στην έννοια της εσωτερίκευσης, έδινε έναν πολύ ενδιαφέρον ορισμό. Έτσι λοιπόν διατύπωνε πως «*η εσωτερίκευση είναι ο μετασχηματισμός των εξωτερικών διεργασιών που πραγματοποιήθηκε πάνω στα υλικά αντικείμενα, τα οποία είναι επίσης εξωτερικά και σε διεργασίες που ξετυλίγονται στο επίπεδο της συνείδησης*»¹⁶². Αυτό που μας λέει ο Leontiev εδώ μπορούμε να το εξηγήσουμε απλά. Στην ουσία πρόκειται για τη δυνατότητα που έχει το άτομο να απεικονίσει τις πράξεις και τις ενέργειες του, δηλαδή τους φυσικούς χειρισμούς που θα κάνει και με αυτό τον τρόπο μία εξωτερική ενέργεια θα μετασχηματιστεί σε εσωτερική.

Όπως είπαμε σαν όρος αυτός της εσωτερίκευσης είχε διατυπωθεί και από άλλους ερευνητές, μέσα σε αυτούς ήταν και ο Jean Piaget, ο Ελβετός ψυχολόγος, αλλά και ο Vygotsky. Ο Piaget υποστήριζε πως η εσωτερίκευση είναι το πέρασμα από αισθησιο-κινητικό επίπεδο στη σκέψη¹⁶³. Ωστόσο, το πρόβλημα είναι πως ο Piaget δεν καταφέρνει να αντιληφθεί πλήρως την εσωτερίκευση. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Μιχαήλ (2003) βλέπει μόνο την προσαρμογή του μοναχικού ατόμου στο πλαίσιο του (το περιβάλλον) και όχι την ιστορικά δημιουργική εργασία της κοινωνίας, που είναι άλλωστε μία από τις γενεσιουργούς αιτίες της δραστηριότητας, και αναπτύσσεται αποκλειστικά σε συνθήκες συνεργασίας ανάμεσα στα άτομα. Επίσης, συνεχίζει ο Μιχαήλ (2003), θεωρεί την εσωτερίκευση δευτερεύον φαινόμενο που αποτελεί την ένδειξη πως δημιουργήθηκε, κατά την ανάπτυξη του ατόμου, ένα επίπεδο επαρκώς λογικών ιδεατών κατασκευών όπως και τέλος ο δεν ασχολήθηκε με το πώς γίνεται η μετάβαση από το φυσικό στο πνευματικό επίπεδο. Ο

¹⁶¹ Μιχαήλ, 2003 σελ. 36

¹⁶² Λεόντιεφ, χ.χ σελ. 107

¹⁶³ Λεόντιεφ, χ.χ σελ. 107

Vygotsky ακολούθησε διαφορετική πορεία από τον Piaget και θα λέγαμε πως στηρίχθηκε στην ανεπάρκεια της θέσης του Piaget για την εσωτερίκευση.

Σε σχέση με τους υπόλοιπους επιστήμονες, ο τρόπος που εξέταζε ο Vygotsky την εσωτερίκευση διέφερε θεμελιακά¹⁶⁴. Οι ανώτερες ψυχικές διεργασίες που εμφανίζονται μέσα στην αλληλεπίδραση των ατόμων στην κοινωνία μετασχηματίζονται στη συνέχεια αφού χάσουν την εξωτερική τους μορφή σε έσω-ψυχολογικές διεργασίες¹⁶⁵. Από εξωτερική δραστηριότητα σε δομή της συνείδησης¹⁶⁶. Κατ' επέκταση, η εσωτερίκευση, η οποία έχει κοινωνικό χαρακτήρα, για τον Vygotsky είναι ο μηχανισμός κατάκτησης και αφομοίωσης της κοινωνικής πείρας, η διεργασία που στη διάρκειά της σχηματίζεται το εσωτερικό επίπεδο συνείδησης¹⁶⁷. Τα μέσα για να επιτευχθεί η εσωτερίκευση είναι οι λέξεις. Πρόκειται για το εργαλείο της δραστηριότητας και μπορούμε να το συγκρίνουμε με ένα εργαλείο που θα χρησιμοποιηθεί σε μία οποιαδήποτε εργασία, χωρίς όμως να ταυτίζονται αφού οι λέξεις από τη μία αλλάζουν τη δομή της συμπεριφοράς ενώ τα εργαλεία από την άλλη αλλάζουν το εξωτερικό αντικείμενο· αυτό το θα το αναλύσουμε καλύτερα παρακάτω.

Η εσωτερίκευση πρόκειται για γνώρισμά κάθε ατόμου και κάθε ανώτερης ανθρώπινης ψυχικής λειτουργίας. Είναι η λειτουργία της εσωτερίκευσης που μπορεί να βοηθάει ώστε τα άτομα να ξεχωρίσουν από τις υπόλοιπες συμπεριφορές. Μέσω της εσωτερίκευσης τα άτομα μπορούν ένα κομμάτι ξύλο να το αξιοποιήσουν για κάποιο σκοπό, δηλαδή, να σκεφτούν ή και να φανταστούν τη χρησιμότητα του. Για να γίνει αυτό είπαμε πως χρειάζονται οι λέξεις σαν εργαλείο, πόσο μάλλον η ομιλία που θεωρητικά αποτελεί και το «όχημα» των λέξεων¹⁶⁸. Έτσι αν κάποιος προσπαθούσε να επεξεργαστεί τον τρόπο που δουλεύει η εσωτερίκευση θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει απλά καθημερινά παραδείγματα

¹⁶⁴ Λεόντιεφ, χ.χ σελ. 108

¹⁶⁵ Leontiev, 2005 p. 84

¹⁶⁶ Μιχαήλ, 2003 σελ. 37

¹⁶⁷ Κουβελάς, 2009 σελ. 226

¹⁶⁸ Κουβελάς, 2009 σελ. 226

και μέσα από αυτά να βγάλει χρήσιμα συμπεράσματα. Για να κάνει κάποιος μία οποιαδήποτε εργασία όπως π.χ ο οικοδόμος να χτίσει ένα τοίχο (το παράδειγμα που είχαμε και προηγουμένως) υπάρχει η προϋπόθεση να του δοθεί η εντολή να το κάνει. Θα πει κάποιος «χτίσε το τοίχο» αμέσως μετά θα ξεκινήσει να σκέφτεται πως θα το κάνει αυτό. Εντούτοις, θα υπάρξει η μετάβαση μίας εξωτερικής εντολής προς μία εσωτερική. Αυτό σημαίνει πως η σκέψη που θα κάνει ο οικοδόμος θα είναι το προϊόν εσωτερίκευσης.

Στα άτομα υπάρχει μία αμφίδρομη σχέση μεταξύ της εξωτερικής και της εσωτερικής πλευράς της δραστηριότητας¹⁶⁹. Ο ρόλος της εξωτερικής πλευράς της δραστηριότητας είναι ο έλεγχος και η καθοδήγηση της εσωτερικής πλευράς· επιπρόσθετα είναι επιβαρημένη με το μετασχηματισμό των εκάστοτε διαδικασιών οι οποίες θα απαντούν σε ένα καθορισμένο στόχο αλλά και θα ελέγχει το αν οι ενέργειες με τα αποτελέσματά τους ταυτίζονται με αυτό που έχει φανταστεί το άτομο¹⁷⁰. Από την άλλη η εσωτερική πλευρά της δραστηριότητας είναι επιφορτισμένη με άλλο ρόλο. Κατά κύριο λόγο σχετίζεται με τα κίνητρα, τη γνώση και τη ρύθμιση που προσδιορίζουν την εξωτερική πλευρά. Αυτό σημαίνει πως οι σκέψεις που θα κάνει ο οικοδόμος για να ξεκινήσει να χτίζει θα προσδιορίσουν τις ενέργειές του όταν θα ξεκινήσει τη δραστηριότητα του χτισίματος.

Έχει επιστημονικό ενδιαφέρον να αναλύσει κάποιος τις συνήθειες που σχετίζονται με την εσωτερίκευση της δραστηριότητας. Τι είναι η συνήθεια; Σύμφωνα με τον Κουβελά (2009) είναι ο «*[...]μερικός αυτοματισμός στην εκτέλεση και ρύθμιση σκόπιμων κινήσεων[...]*». Χαρακτηριστικό παράδειγμα της συνήθειας είναι το βάδισμα που οι κινήσεις γίνονται αυτόματα, ασυναίσθητα, χωρίς όμως να θεωρούμε πως όλες οι κινήσεις γίνονται έτσι. Μπορεί, δηλαδή, κάποιες κινήσεις, κάποιες ενέργειες όπως το να αλλάζεις τις ταχύτητες

¹⁶⁹ Μιχαήλ, 2003 σελ. 37

¹⁷⁰ Μιχαήλ, 2003 σελ. 38

στο αυτοκίνητο κατά την οδήγηση, οι οποίες στην αρχή φαίνεται να απαιτούν συνειδητή ρύθμιση που με την πάροδο του χρόνου και εξαιτίας του αυτοματισμού γίνεται περιττή¹⁷¹.

Μπορούμε να ερευνήσουμε ακόμα τη δομή της συνήθειας για να καταλάβουμε καλύτερα τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί. Έτσι έχουμε τρεις βαθμίδες: η πρώτη έχει να κάνει με τα σχήματα των κινήσεων, η δεύτερη με τις μεθόδους αισθητηριακού ελέγχου και η τελευταία με τις μεθόδους κεντρικής ρύθμισης¹⁷². Η πρώτη βαθμίδα, των σχημάτων των κινήσεων, έχει να κάνει με την προοδευτική απλοποίηση του σχήματος των κινήσεων που συνδέεται με την εμπέδωση της συνήθειας¹⁷³. Παρατηρούμε, δηλαδή, την συγχώνευση των ξεχωριστών κινήσεων και την εκτέλεσή τους ταυτόχρονα και πιο γρήγορα. Δηλαδή, σε σχέση με το παράδειγμα των ταχυτήτων του αυτοκινήτου, ενώ στην αρχή μπορεί να γίνεται πιο αργά και σπαστά με το χρόνο γίνεται όλο και πιο γρήγορα και ενιαία. Στο δεύτερη βαθμίδα, αυτή των μεθόδων του αισθητηριακού ελέγχου προχωράμε ένα βήμα ακόμη. Εδώ ιδιαίτερη θέση έχουν οι οπτικός και ο μυϊκός έλεγχος. Από τον οπτικό έλεγχο των κινήσεων μεγάλο μέρος περνάει στο μυϊκό όπου ξεκινάει η διαδικασία της εκτίμησης του χώρου είτε σε σχέση με τις αποστάσεις, τις μετρήσεις κλπ¹⁷⁴. Δηλαδή σε ό, τι έχει άμεσα σχέση με την λειτουργία των κινήσεων. Στο αυτοκίνητο, ως οδηγοί, μπορούμε να αντιληφθούμε την ταχύτητα, τον χώρο. Η τρίτη και τελευταία βαθμίδα της συνήθειας, έχει να κάνει με τις μεθόδους κεντρικής ρύθμισης. Εδώ ενδιαφερόμαστε για την κατάσταση των ενεργειών και τα αποτελέσματά τους¹⁷⁵. Τα άτομα μπορούν με μεγάλη ταχύτητα να υπολογίσουν αφού αντιληφθούν κάτι που θα έχει σχέση με την ενέργεια και να κάνουν τις ανάλογες κινήσεις. Αν στο αυτοκίνητο ακούσουμε να βγαίνει παράξενος θόρυβος τότε χωρίς αναμονή αλλάζουμε ταχύτητα και προετοιμαζόμαστε ταυτόχρονα για να ξεκινήσουμε κάποια επόμενη αλληλουχία κινήσεων.

¹⁷¹ Κουβελάς, 2009 σελ. 229

¹⁷² Κουβελάς, 2009 σελ. 230

¹⁷³ Κουβελάς, 2009 σελ. 230

¹⁷⁴ Κουβελάς, 2009 σελ. 230

¹⁷⁵ Κουβελάς, 2009 σελ. 231

3.5 Η Σχέση της Προσωπικότητας με την Θεωρία της Δραστηριότητας:

Η έννοια της προσωπικότητας προβλημάτισε πολλούς επιστήμονες, όχι μόνο της ψυχολογίας, και έγινε «[...]αντικείμενο της φιλοσοφικής, της ιστορικό-κοινωνικής γνώσης[...]»¹⁷⁶. Η προσωπικότητα σαν έννοια αντιλαμβάνεται, σύμφωνα με τον Leontiev (χ.χ) από την άποψη των βιολογικών ιδιοτήτων που έχει σαν αντικείμενο της ανθρωπολογίας, της ανθρώπινης γενετικής. Η προσωπικότητα γεννιέται από την δραστηριότητα του ατόμου¹⁷⁷ και αυτό έχει νόημα να το εξετάσουμε στα πλαίσια της παρούσα εργασίας.

Ως προσωπικότητα ορίζουμε «[...]την ολοκληρωμένη κοινωνική ποιότητα που το άτομο κατακτά μέσα από την δραστηριότητα και την επικοινωνία, την ενεργό συμμετοχή του στις κοινωνικές σχέσεις[...]»¹⁷⁸. Η προσωπικότητα ήταν δύσκολο όμως να ερμηνευτεί ή η ερμηνεία που τις έδιναν οι εκάστοτε επιστήμονες ήταν ελλιπείς. Ο Leontiev (χ. χ) πίστευε πως «[...]οι ψυχολογικές προσεγγίσεις για την προσωπικότητα βρίσκονταν ή σταθερά ανακατεμένες με τρόπο χοντρικό ή τις βάζουν άκαιρα σε αντίθεση[...]»¹⁷⁹»Για την εξέταση και ερμηνεία της προσωπικότητας και της δομής που εμφάνιζε υπήρχαν, μέχρι τότε, δύο επίπεδα ανάλυσης, δύο παράγοντες: το βιολογικό/κληρονομικότητα και το κοινωνικό/περίγυρος. Η ύπαρξη της θέσης πως η προσωπικότητα αποτελείται από τα δύο προαναφερθέντα επίπεδα ανήκε κυρίως στη μεταφυσική ψυχολογία¹⁸⁰. Έτσι η προσωπικότητα γίνονταν «[...]μία μυθική βιο-κοινωνική οντότητα[...]»¹⁸¹.

Ένας από τους επιστήμονες που καταπιάστηκαν ερευνητικά με την προσωπικότητα ήταν ο Freud. Στον Freud η προσωπικότητα προσδιορίζεται μέσα από τη σχέση συνειδητού

¹⁷⁶ Λεόντιεφ, χ.χ σελ. 181

¹⁷⁷ Λεόντιεφ, χ.χ σελ. 181

¹⁷⁸ Κουβελάς, 2009 σελ. 306

¹⁷⁹ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 170

¹⁸⁰ Κουβελάς, 2009 σελ. 311

¹⁸¹ Κουβελάς, 2009 σελ. 312

και ασυνειδήτου. Για να γίνουμε πιο σαφείς, στη φροϋδική θεωρία, η ενεργητικότητα των ατόμων προέρχεται από τις ενστικτώδεις ορμές και το ένστικτο της αυτοσυντήρησης¹⁸². Η libido αποτελεί από τη μία τη βιοενεργητική πηγή της δραστηριότητας και από την άλλη μία ιδιαίτερη διάσταση της συνείδησης¹⁸³. Με αυτό τον τρόπο μέσα από τη σχέση του *id* (αυτό) με το *ego* (εγώ) και το *super-ego* (υπερεγώ) ξεδιπλώνεται η δομή της προσωπικότητας στη φροϋδική θεωρία. Επίγονοι του Freud, σύμφωνα με τον Κουβελά (2009) με γνώμονα τις απόψεις του για την προσωπικότητα απέρριψαν την ιδέα περί προτεραιότητας της libido και η προσωπικότητα έγινε η άμεση προβολή του κοινωνικού περιβάλλοντος. Επιπρόσθετα, υπήρξαν και άλλες ερμηνείες για την προσωπικότητα όπως οι ανθρωπολογικές-πολιτισμικές οι οποίες αν και εξέταζαν την προσωπικότητα κατέληγαν σε ένα είδος «αντιψυχολογίας»¹⁸⁴. Μας γίνεται κατανοητό από τα παραπάνω πως υπήρχε μία διαρκής έρευνα ανάμεσα στους επιστήμονες της ψυχολογίας για ένα σαφή προσδιορισμό της έννοιας της προσωπικότητας. Υπήρξαν θέσεις που αντιμετώπιζαν την προσωπικότητα σαν ένα είδος μοναδικής ολότητας ενώ άλλες που ανέλυαν την προσωπικότητα ως το ρόλο της εσωτερικής ανώτατης διάστασης που είναι επιφορτισμένες με το να κατευθύνουν τις ψυχικές λειτουργίες¹⁸⁵.

Αυτό που πρότεινε ο Leontiev και υπήρξε θέση και πολλών Σοβιετικών ψυχολόγων ήταν το ότι το άτομο εν γένει είναι ταυτόχρονα φυσικό και κοινωνικό ον¹⁸⁶ είναι ταυτόχρονα το προϊόν και το υποκείμενο της ιστορικής διαδικασίας¹⁸⁷. Δεν διαχωρίζεται σε επίπεδα βιολογικού-κοινωνικού αλλά είναι ένα ενιαίο όλο. Η προσωπικότητα του ατόμου εμφανίζεται μέσα στη κοινωνία και γεννιέται μέσα από τη δραστηριότητα¹⁸⁸. Ο Μειμάρης στο άρθρο του

¹⁸² Κουβελάς, 2009 σελ. 318

¹⁸³ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 176

¹⁸⁴ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 177

¹⁸⁵ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 170

¹⁸⁶ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 180

¹⁸⁷ Κουβελάς, 2009 σελ. 312

¹⁸⁸ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 181

«*Το ζήτημα της προσωπικότητας στην ψυχολογική θεωρία της δραστηριότητας*» (2012) αναφέρει σχετικά πως ο Leontiev αντιλαμβάνονταν τη μελέτη της προσωπικότητας ως ειδικό πρόβλημα της ψυχολογίας χωρίς να ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα και πως «[...] **συνιστά μία εσωτερική στιγμή της δραστηριότητας και αποτέλεσμά της**[...]

Με την παραπάνω λογική ξεκίνησε να μελετά την προσωπικότητα. Καθώς, λοιπόν, προσπαθούσε να εξηγήσει την προσωπικότητα ήταν συχνά κατηγορηματικός πως δεν μπορούμε να την εξετάσουμε αποδομώντας τη. Δηλαδή, να πιάσουμε ξεχωριστά κομμάτια όπως για παράδειγμα τις συνήθειες ή τις γνώσεις αντίθετα τα παραπάνω βρίσκονται μέσα σε ένα σύστημα δραστηριότητα το οποίο την ίδια στιγμή αποτελεί την πραγματική βάση της προσωπικότητας¹⁸⁹. Η προσωπικότητα έχει, σύμφωνα με τον Leontiev, το εξής παράδοξο: γεννιέται δύο φορές κατά την οντογένεση¹⁹⁰. Η πρώτη γέννηση (3χρονα και όλη την προσχολική ηλικία) όταν εκδηλώνεται ο πολύ-παρωθητικός χαρακτήρας και η ιεραρχημένη υποταγή των πράξεων¹⁹¹. Η δεύτερη ξεκινά κατά την εφηβεία καθώς εμφανίζεται η συνειδητή προσωπικότητα. Για την πρώτη «γέννηση» που ο ίδιος ο Leontiev ονομάζει «**πρώτη αρχή της οργάνωσης της προσωπικότητας**¹⁹²» δίνει ένα πολύ ενδιαφέρον πειραματικό παράδειγμα που αφορούσε παιδιά προσχολικής ηλικίας, το πείραμα του «**πικρού γλυκού**». Στο πείραμα υπήρχε ένας πειραματιστής που έδινε οδηγίες σε κάποιο παιδί. Συγκεκριμένα, έλεγε στο παιδί να πιάσει ένα αντικείμενο που βρισκόταν μακριά χωρίς να μετακινηθεί καθόλου από τη θέση του. Στη συνέχεια και ενώ το παιδί προσπαθούσε να βρει τη λύση του προβλήματος ο πειραματιστής έβγαινε από το δωμάτιο και πήγαινε σε κάποιο άλλο δωμάτιο από το οποίο θα μπορούσε να παρατηρεί τις κινήσεις του παιδιού χωρίς όμως αυτό να τον

¹⁸⁹ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 194

¹⁹⁰ Μειμάρης, 2012 σελ. 109

¹⁹¹ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 218

¹⁹² Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 195

αντιλαμβάνεται¹⁹³. Καθώς το παιδί δεν μπορούσε να βρει κάποια λύση στο πρόβλημα σηκώνεται από τη θέση του και πιάνει το αντικείμενο και ξαναγυρίζει στη αρχική θέση του. Έπειτα, ο πειραματιστής που έχει παρακολουθήσει όλη τη διαδικασία, μπαίνει μέσα στο δωμάτιο και επιβραβεύει το παιδί με ένα γλυκό. Ήπλην όμως το παιδί δεν το δέχεται και κλαίει σιωπηλά¹⁹⁴. Στην ουσία, τι θέλει να μας δείξει εδώ ο Leontiev με το παραπάνω πείραμα; Το παιδί έκανε μία διπλή δραστηριότητα, διπλή γιατί είχε δύο κίνητρα (ένα κοινωνικό και ένα βιολογικό) όπου το ένα είχε σχέση με τον πειραματιστή και το άλλο με το αντικείμενο¹⁹⁵. Αυτό που έρχεται στο προσκήνιο είναι η ιεραρχημένη σχέση ανάμεσα στα δύο κίνητρα, το ότι το κοινωνικό υπάγεται στο βιολογικό για αυτό και το σιωπηλό κλάμα του παιδιού¹⁹⁶. Καταλήγει, ο Leontiev, στο ότι «[...]αυτές οι ιεραρχημένες υπαγωγές των ζωτικών διαδικασιών του παιδιού, αποτελούν το σημάδι απαρχής[...]της προσωπικότητας[...]»¹⁹⁷.

Σε αυτό το σημείο μας δίνεται η ευκαιρία να αναφερθούμε στην κυρίαρχη δραστηριότητα η οποία αποτελεί κριτήριο ανάπτυξης της προσωπικότητας¹⁹⁸. Η κυρίαρχη δραστηριότητα έχει τρία χαρακτηριστικά:

- Στο εσωτερικό της κυρίαρχης δραστηριότητας διαφοροποιούνται άλλες νέες μορφές δραστηριότητας¹⁹⁹.
- Είναι η δραστηριότητα όπου δημιουργούνται ή αναπροσαρμόζονται οι επιμέρους φυσικές διαδικασίες²⁰⁰.
- Πρόκειται για τη δραστηριότητα από την οποία εξαρτώνται οι παρατηρούμενες αλλαγές στην προσωπικότητα του παιδιού²⁰¹.

¹⁹³ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 195

¹⁹⁴ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 196

¹⁹⁵ Λεόντιεφ, χ. χ σελ. 196

¹⁹⁶ Μειμάρης, 2012 σελ. 109

¹⁹⁷ Λεόντιεφ, χ.χ σελ. 196

¹⁹⁸ Μειμάρης, 2012 σελ. 110

¹⁹⁹ Βαγενάς, 2003 σελ. 77

²⁰⁰ Βαγενάς, 2003 σελ. 77

Συμπληρώνει ο Μειμάρης πως η κυρίαρχη δραστηριότητα έχει άμεση σχέση με την εμφάνιση νέων κινήτρων μέσω της εναλλαγής της μίας από κάποια άλλη κυρίαρχη δραστηριότητα ενώ «[...]η *συνυπαγωγή κινήτρων και δραστηριότητας αποτελούν τον κεντρικό πυλώνα διαμόρφωσης της προσωπικότητας*[...]»²⁰².

Τη δεύτερη «γέννηση» της προσωπικότητας έρχεται κατά την εφηβεία όπως είπαμε και προηγουμένως. Σε αυτό το σημείο το άτομο καταφέρει να συνειδητοποιήσει την προσωπική ιεράρχηση των κινήτρων του²⁰³. Ο Leontiev (χ. χ) έγραφε πως η δεύτερη «γέννηση» της προσωπικότητας είναι μία «[...]*ορισμένη αναπροσαρμογή της συνείδησης*[...]». Πλέον το άτομο αντιλαμβάνεται πως οι πράξεις του έχουν προσωπικό νόημα και μάλιστα συγκεκριμένο, αποκτά την ελευθερία επιλογής των πράξεων του και έχει την ελευθερία να ανασυγκροτεί συνειδητά την ιεραρχία των κινήτρων του μέχρι που καταφέρει να γίνει μία «*απόλυτα συνειδητή προσωπικότητα*»²⁰⁴.

Ανακεφαλαίωση:

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύσαμε τη δραστηριότητα με γνώμονα την θεωρία του Leontiev. Στο πρώτο υποκεφάλαιο ξεκινήσαμε με την ανάλυση κάποιων θέσεων του Vygotsky, στο δεύτερο μιλήσαμε για την γέννηση της δραστηριότητας, το ρόλο της αντανάκλασης, της συνείδησης, της γλώσσας, της εργασίας. Επόμενα, αναφερθήκαμε στα μέρη της δραστηριότητας: τις πράξεις, τις ενέργειες, τα κίνητρα, την εσωτερίκευση και το ρόλο που είχε η προσωπικότητα στη θεωρία δραστηριότητας όπως και η έννοια της κυρίαρχης δραστηριότητας.

²⁰¹ Βαγενάς, 2003 σελ. 78

²⁰² Μειμάρης, 2012 σελ. 110

²⁰³ Μειμάρης, 2012 σελ. 112

²⁰⁴ Μειμάρης, 2012 σελ. 112

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Διαφορετικές Απόψεις για τη Θεωρία της Δραστηριότητας και η Κριτική στη Θεωρία της Δραστηριότητας

Εισαγωγή:

Το θέμα της δραστηριότητας δεν ξεκίνησε να ερευνάται αποκλειστικά από τον Leontiev, όπως και δεν σταμάτησε η έρευνα και μετά τον Leontiev. Στην ενότητα αυτή θα μας απασχολήσουν κυρίως η διαφοροποίηση μεταξύ της θεωρίας του Leontiev και του Vygotsky, οι απόψεις του Galperin, του Meshcheryakov και του Davydov. Θεωρούμε πως είναι ουσιαστικό να κάνουμε ιδιαίτερη αναφορά στο Rubinstein ο οποίος θεωρείται από διάφορους μελετητές ως ένας από τους ερευνητές που έθεσε τα θεμέλια για τη θεωρία της δραστηριότητας. Τέλος, θα μιλήσουμε για ρεύματα της θεωρίας της δραστηριότητας εκτός Ρωσίας με ιδιαίτερη αναφορά στον Engeström.

4.1 Η Διαφοροποίηση του Leontiev από τον Vygotsky στη Θεωρία της Δραστηριότητας:

Σε αυτό το υποκεφάλαιο θα μας απασχολήσει περισσότερο η διαφοροποίηση ανάμεσα στους δύο επιστήμονες. Περίπου κάπου μέσα στη δεκαετία του 1930, μας πληροφορεί ο Galperin (1993), πως οι δύο επιστήμονες είχαν πάρει διαφορετικούς δρόμους. Ωστόσο, τον Οκτώβρη του 1930 ο Vygotsky είχε ξεκινήσει κάποιες διαλέξεις ανάμεσα σε άλλους επιστήμονες στις οποίες παρουσίαζε τα ευρήματα των κοινών ερευνών του ίδιου και του Leontiev. Την περίοδο εκείνη τον Vygotsky τον απασχολούσε η θεωρία των «ψυχολογικών συστημάτων» και η βοήθεια του Leontiev είχε φανεί σωτήρια αφού μπορούσε να του επιβεβαιώσει τα δεδομένα του²⁰⁵. Αυτό, βέβαια, δεν το λέμε με εμπάθεια στο πρόσωπο του

²⁰⁵ Haenen, 1993 p. 63

Vygotsky καθώς θεωρούμε πως τιμάει τον τίτλο του «Μότσαρτ της Ψυχολογίας» όπως είπαμε και στην πρώτη υποενότητα του παρόντος κεφαλαίου. Ο Leontiev όμως κατάφερε να συγκεντρώσει δεδομένα, από πειράματα σε παιδιά σχετικά με τη μνήμη και ειδικότερα με την απομνημόνευση λέξεων. Αυτά έδειχναν πως υπήρχε βελτίωση όταν το παιδί συνέκρινε τη λέξη που του είχαν δώσει για να απομνημονεύσει με κάποια εικόνα που είχε σχέση με την λέξη αυτή καθ' αυτή. Ο Leontiev το εύρημα του το θεώρησε σαν αποτέλεσμα δραστηριότητας ενώ ο Vygotsky πίστευε πως η μνήμη είναι μία ανώτερη ψυχολογική λειτουργία που προέκυψε από μόνη της· αντίστοιχα η διεργασία της ανάκλησης είναι κάτι το επίκτητο και μαζί με την μνήμη και την σκέψη δημιουργούν ένα «*ψυχολογικό σύστημα*»²⁰⁶. Η διαφορετική αντίληψη που είχαν για τα ευρήματα γενικεύτηκε με τον Vygotsky να επιλέγει ένα διαφορετικό μεθοδολογικό πλαίσιο, χωρίς να απομακρύνεται από την μεθοδολογία του διαλεκτικού υλισμού. Μαζί με αυτή την αλλαγή ο Vygotsky μπήκε και σε μία καινούργια ερευνητική φάση ενώ ο Leontiev αποφάσισε να εξερευνήσει την θεωρία της δραστηριότητας «*μέσα στα πλαίσια της πολιτισμικής-ιστορικής θεωρίας*»²⁰⁷. Στον Vygotsky ασκήθηκε κριτική και για υπόλοιπα κομμάτια του έργου του όπως αυτό της συνείδησης, την οποία ναι μεν χρησιμοποιούσε αλλά η χρήση της ήταν ανεπαρκής²⁰⁸. Ενώ ο Vygotsky θεωρούσε πως η συνείδηση είναι το αποτέλεσμα της δραστηριότητας του παιδιού που μπορούσε να υπάρξει υπό προϋποθέσεις μέσω της προφορικής επικοινωνίας, ο Leontiev προέτρεπε πως η συνείδηση σε σχέση πάντα με την υλική πραγματικότητα είναι αποτέλεσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας σε σχέση με την αντικειμενική πραγματικότητα που συμβαίνει υπό τις προϋποθέσεις της γλώσσας και της προφορικής επικοινωνίας²⁰⁹. Σε ό, τι αφορά τη θεωρία της δραστηριότητας ο Leontiev διαφωνούσε με την ιδέα του Vygotsky πως το νόημα και τα

²⁰⁶ Haenen, 1993 p. 63

²⁰⁷ Haenen, 1993 p. 63

²⁰⁸ Haenen, 1993 p. 64

²⁰⁹ Silvonon, χ. χ p. 191

κίνητρα των ενεργειών της δραστηριότητας βρίσκονται αποκλειστικά στο άτομο και τα εργαλεία του ή στην εργασία²¹⁰. Για την ακρίβεια, ο Leontiev προσπαθούσε να τα διακρίνει τις ενέργειες του ατόμου και κοινωνική δραστηριότητα ώστε η πρώτη να είναι μέρος της δεύτερης και να της δίνει νόημα ενώ ο στόχος της ενέργειας δεν είναι ίδιος ακριβώς με το κίνητρο της δραστηριότητας²¹¹. Η Stetsenko (2005) θεωρεί πως υπάρχουν διαφορές στις προσεγγίσεις του Vygotsky και του Leontiev. Αναφέρει πως οι μεταβάσεις στις ψυχολογικές διεργασίες στον Vygotsky γίνονται δια μέσω πολιτισμικής μεσολάβησης ενώ ο Leontiev επικεντρώθηκε στον τρόπο με τον οποίο οι υλικές και πιο πρακτικές μορφές δραστηριότητας μεταμορφώνονται σε ενδό-ψυχολογικές διεργασίες²¹². Η θέση που προβάλλει η Stetsenko καταλήγει στο συμπέρασμα πως η ανθρώπινη υποκειμενικότητα δεν πρόκειται για κάποια ιδιότητα που υπάρχει απλά γενικά και αόριστα στο μυαλό των ατόμων, αντίθετα, χαρακτηρίζεται από ενεργητικότητα αφού μπορεί και εξελίσσεται σύμφωνα με τους υπάρχοντες νόμους της φύσης· στον αντίποδα η ψυχολογικές διεργασίες προκύπτουν από την συλλογική πρακτική συμμετοχή των ατόμων μεταξύ τους και μεταξύ του πλαισίου που ζουν και μεγαλώνουν²¹³. Σε ακόμη ένα ζήτημα που ο Leontiev είχε αντίθετη άποψη με τον Vygotsky είχε να κάνει με την δραστηριότητα και το πώς προσδιορίζεται. Ο Leontiev προέβαλε πως η δραστηριότητα είναι συγκεκριμένη υπό την έννοια ότι απαντά σε μία ανάγκη του υποκειμένου, κατευθύνεται προς το αντικείμενο της ανάγκης του και τέλος ολοκληρώνεται όταν το αποτέλεσμα είναι αυτό που το υποκείμενο προσβλέπει.²¹⁴

²¹⁰ Blunden, 2009 p. 10

²¹¹ Blunden, 2009 p. 10

²¹² Stetsenko, 2005 p. 5

²¹³ Stetsenko, 2005 p. 5

²¹⁴ Foot, 2001 p. 8

4.2 Η Συμβολή Άλλων Επιστημόνων στη Θεωρία της Δραστηριότητας:

Άλλος ένας θεωρητικός της δραστηριότητας ήταν ο Pjotr Galperin²¹⁵. Ο Galperin ήταν και αυτός από τους ψυχολόγους που θήτευσαν κοντά στον Vygotsky, ανήκε στους «Χαρκοβίτες» και μάλιστα ήταν ο τελευταίος της γενιάς αυτής. Ο Galperin αναφέρθηκε στη θεωρία της δραστηριότητας γύρω στις αρχές του 1930. Ήταν φυσικό αφού την περίοδο εκείνη το θέμα της δραστηριότητας είχε μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον για του Σοβιετικούς ψυχολόγους²¹⁶. Όμως, όπως έχουμε δει μέχρι τώρα και ε το παράδειγμα του Vygotsky ή του Leontiev αλλά και του Rubinstein (του οποίου την θεωρία θα αναλύσουμε παρακάτω) δεν υπήρχε μία ξεκάθαρη κατάσταση για τη θεωρία της δραστηριότητας. Το 1977 στο 5^ο Πανεπιστημιακό συνέδριο Ψυχολογίας που ήταν αφιερωμένο στην θεωρία της δραστηριότητας η N. A. Menchinskaia με εργασία της προσπάθησε να δείξει την απογοήτευση της για αστοχία των Σοβιετικών ψυχολόγων στο να δώσουν μία σαφή απάντηση στα ερωτήματα της δραστηριότητας. Έτσι έχει ενδιαφέρον να δούμε πως τοποθετείται ο Galperin. Σε αντίθεση με τον Leontiev πρότεινε πως η ουσία της ανθρώπινης δραστηριότητας έγκειται στη νοηματοδότηση της. Επομένως πρότεινε ένα άλλο είδος δραστηριότητας δίνοντας τον όρο «εξατομικευμένη δραστηριότητα (osmyslonnaia deiatel' nost-personalized activity)²¹⁷. Η εξατομικευμένη δραστηριότητα έχει δύο ξεχωριστά χαρακτηριστικά. Το πρώτο έχει να κάνει με το ότι σαν δραστηριότητα είναι συνυφασμένη με το υποκείμενο της και το αντικείμενό της ενώ το δεύτερο σχετίζεται με το δίπολο αντανάκλαση και αυτό-συνείδηση όπου το άτομο με την δραστηριότητα του αλλάζει τον υλικό κόσμο και ταυτόχρονα αυτή η αλλαγή επιδρά και στην συνείδησή του²¹⁸.

²¹⁵ Pjotr Galperin: 1902-1988

²¹⁶ Haenen, 1993 p. 76

²¹⁷ Haenen, 1993 p. 76

²¹⁸ Haenen, 1993 p. 77

Άλλο ένα είδος δραστηριότητας στο οποίο αναφέρθηκε ο Galperin ήταν η «προσανατολισμένη δραστηριότητα (orienting activity). Ουσιαστικά, η προσανατολισμένη δραστηριότητα πραγματοποιείται νοητικά με την βοήθεια των σκέψεων και των εικόνων μέσω των οποίων αναπαριστάται η πραγματικότητα²¹⁹. Εφόσον, το άτομο μπορεί να αναπαραστήσει επιτυχώς την πραγματικότητα στη συνέχεια θα προσανατολίσει και τις πράξεις του για να ανταποκρίνονται στις εκάστοτε περιστάσεις και να πετύχει. Συμπληρωματικά, ο Galperin, θεωρούσε πως η προσανατολισμένη δραστηριότητα είναι ένα εξειδικευμένο ψυχολογικό ζήτημα και δεν λογίζεται μέσα στα πλαίσια της νοητικής δραστηριότητας.

Βασιζόμενος σε ό, τι είπαμε πιο πάνω, ο Galperin, ξεκίνησε μία καινούργια έρευνα πάνω στη θεωρία της δραστηριότητας. Μάλιστα, έκανε τέσσερις υποθέσεις που θεωρούμε πως είναι βασικές για τη θεωρία. Δηλαδή:

- *Η ψυχική δραστηριότητα πρέπει να εξετάζεται ως μία μορφή συμπαγούς, ολιστικής, που σχετίζεται με αντικείμενα ανθρώπινη δραστηριότητα.*
- *Η δομή και το περιεχόμενο της ψυχικής δραστηριότητας πρέπει να εξετάζεται με βάση την εσωτερίκευση.*
- *Το τελικό αποτέλεσμα της διαδικασίας της εσωτερίκευσης είναι η ψυχικά προσανατολισμένη δραστηριότητα. Το άτομο κάνει χρήση αυτής της δραστηριότητας σαν βάση για να κατευθύνει και ελέγξει τις ενέργειές του για οποιαδήποτε κατάσταση και*
- *Τέλος, η προσανατολισμένη δραστηριότητα είναι το αληθινό αντικείμενο της Ψυχολογίας²²⁰*

²¹⁹ Haenen, 1993 p. 78

²²⁰ Haenen, 1993 p. 95

Μπορούμε να καταλάβουμε πως για τον Galperin η ψυχικά προσανατολισμένη δραστηριότητα και η εσωτερίκευση πρόκειται για δύο αλληλένδετους όρους που φαίνεται να είναι απαραίτητη στην επιστήμη της Ψυχολογίας. Εφόσον, η δραστηριότητα προκύπτει ως αποτέλεσμα από την εσωτερίκευση καταλαβαίνει κανείς πως είναι αδύνατον να τις μελετήσει κάποιος ξεχωριστά. Επιπλέον, ο Galperin, προσπάθησε να αναμορφώσει την πολιτισμική-ιστορική θεωρία του Vygotsky και αυτό το έκανε μέσω των πειραμάτων του στους σχηματισμούς των ψυχικών ενεργειών²²¹. Ως προς τη δραστηριότητα του Leontiev ο Galperin προσέβλεπε σε μία δημιουργική αναμόρφωση που δεν θα έχανε τα βασικά θεωρητικά χαρακτηριστικά της αλλά θα αναμορφωνόταν με πυρήνα την θεωρία της εξατομικευμένης δραστηριότητας.

Ο επόμενος επιστήμονας που θα απασχολήσει είναι ο Alexander Meshcheryakov²²². Ο Meshcheryakov ήταν από τους επιστήμονες της Ψυχολογίας που ήταν μεταγενέστεροι του Vygotsky αλλά διδάχτηκαν από τους μαθητές του, στην προκειμένη περίπτωση, δάσκαλος του Meshcheryakov ήταν ο Luria²²³. Ο Meshcheryakov εμπνεύστηκε από την θεωρία της δραστηριότητας και ακόμη περισσότερο από τις απόψεις του Vygotsky και προσπάθησε, και αυτός, να εξελίξει την θεωρία αλλά και να απαντήσει στη κριτική που είχε γίνει στον Vygotsky²²⁴. Ο Meshcheryakov, σαν επιστήμονας, ακολούθησε την άτυπη επιστημονική παράδοση και οι έρευνές του είχαν σχέση με τα κωφάλαλα και τυφλά παιδιά. Ο σκοπός της έρευνάς του ήταν να συνεχίσει τη δουλειά που είχε ξεκινήσει ο Vygotsky για την μάθηση μέσω συνεργασίας. Έτσι ήρθε στην επιφάνεια το πρόβλημα της συνείδησης. Γιατί όμως πρόβλημα; Θα το εξηγήσουμε αμέσως. Ας σκεφτούμε: ένα παιδί που είναι κωφό και τυφλό από την γέννηση του δεν θα μπορεί να αναπτύξει πλήρως το κομμάτι της συνείδησης χωρίς

²²¹ Haenen, 1993 p. 83

²²² Alexander Meshcheryakov: 1923-1974

²²³ Blunden, 2009 p. 10

²²⁴ Blunden, 2009 p. 10

να υπάρχει επιστημονική βοήθεια π. χ από τον δάσκαλο. Στη θεωρία του Meshcheryakov πρέπει να αναγνωρίσουμε πως ο δάσκαλος έχει εξέχοντα ρόλο και αυτό γιατί πρόκειται για τον εξειδικευμένο επιστήμονα που θα βοηθήσει ένα παιδί να ολοκληρώσει μία αποστολή χρησιμοποιώντας ένα εργαλείο από την πολιτισμική ζωή στην κοινωνία με τρόπο τέτοιο που το παιδί θα μπορεί να επαναλάβει την δραστηριότητα του δασκάλου και ταυτόχρονα να μπορεί να ολοκληρώνει τη δραστηριότητα και μόνος του· το παιδί με αυτόν τον τρόπο μπορεί και να καλύψει την ανάγκη που θα προκύψει αλλά και να κατασκευάσει μία εσωτερική εικόνα που θα συμβάλει στο να οικοδομήσει, κατά κάποιο τρόπο, τις κοινωνικές συνήθειες και πρακτικές που σχετίζονται με το εκάστοτε εργαλείο που θα εκπαιδευτεί να χρησιμοποιεί, και τελικά θα μπορέσει να προχωρήσει στη δική του συνείδηση και δραστηριότητα²²⁵. Όλα τα παραπάνω ο Meshcheryakov τα ονομάζει **«δραστηριότητα κοινόχρηστων αντικειμένων»** (shared object activity).

Ο τελευταίος Ρώσος ψυχολόγος που ασχολήθηκε με την θεωρία της δραστηριότητα και θα προσπαθήσουμε να παραθέσουμε-έστω και αδρομερώς-τις απόψεις του στην εργασία μας είναι ο Vasily Davydov²²⁶. Ο Davydov ήταν καθηγητής στο Ψυχολογικό Ινστιτούτο της Ρώσικης Ακαδημίας Εκπαίδευσης και για πολλά χρόνια διευθυντής του Ινστιτούτου της Γενικής και Παιδαγωγικής Ψυχολογίας στη Μόσχα. Ο Davydov, σαν ψυχολόγος που βρέθηκε στο πλαίσιο της Σοβιετικής Ένωσης, συνεισέφερε και αυτός από τη μεριά του ώστε να μπορεί να γίνει όλο και πιο ξεκάθαρο το τοπίο της θεωρίας της δραστηριότητας. Ενδιαφέρον έχει ο τρόπος με τον οποίο ο Davydov έδινε την ερμηνεία της δραστηριότητας. Έλεγε, λοιπόν: **«[...]Τι συμβαίνει στη ζωή ενός ατόμου από την γέννηση μέχρι και το θάνατό του; Τίποτα περισσότερο από την κατάκτηση [...]της κοινωνικής φύσης που υπάρχει έξω από αυτό και αντικειμενοποιείτε στην υλική και πνευματική κουλτούρα-αυτά είναι τα ειδικά προϊόντα**

²²⁵ Blunden, 2009 p. 10

²²⁶ Valily V. Davydov: 1930-1998

της σχετιζόμενης με αντικείμενα δραστηριότητας η οποία διαπερνά πολλές γενεές ατόμων. Κάτω από αυτές τις συνθήκες διαμορφώνεται η δραστηριότητα του ατόμου[...]»²²⁷

Εξετάζοντας τη θεωρία της δραστηριότητας αντιλήφθηκε τις αδυναμίες που υπήρχαν και ερευνητικά προσπάθησε να δώσει απαντήσεις σε ερωτήματα ή αντιφάσεις που προέκυπταν από αυτές τις αδυναμίες· για παράδειγμα η κριτική του απέναντι στην πολιτισμική-ιστορική θεωρία του Vygotsky άρχιζε από το γεγονός ότι κομμάτια ή πλευρές της δραστηριότητας εμφάνιζαν ανεπαρκή έρευνα²²⁸. Ο Davydov ανάλυε ξεχωριστά τις μορφές της δραστηριότητας με αναφορά πάντα τις επιστημονικές ρίζες και την ιστορική εξέλιξη της θεωρίας²²⁹. Σε σχέση, όμως, με την θεωρία του Leontiev ο Davydov φαίνεται πως δεχόταν πολλές από τις προτάσεις του. Χαρακτηριστικό των όσων λέμε είναι η παραδοχή της δομής της δραστηριότητας που πρότεινε ο Leontiev. Στο άρθρο του «*A New Approach to the Interpretation of Activity Structure and Content*» (χ. χ) ο Davydov ενώ έγραφε για τα παραδοσιακά δομικά στοιχεία της δραστηριότητας (ανάγκες, κίνητρα, ενέργειες, πράξεις, μέσα) συνειδητοποίησε πως κάτι έλειπε, πως κάτι έπρεπε να προστεθεί. Με αυτό τον τρόπο προέκυψε στη θεωρία της δραστηριότητας ο όρος της επιθυμίας, σαν δομικό στοιχείο της δραστηριότητας, για τον οποίο μίλησαμε και προηγουμένως. Στο έργο του Davydov μπορούμε να βρούμε επίσης εκτενής έρευνες για τις μορφές της δραστηριότητας (όπως για παράδειγμα το παιχνίδι που είδαμε και σε προηγούμενη υποενότητα). Θεμελιώδη μορφή δραστηριότητας όριζε την εργασιακή δραστηριότητα, για την οποία σχολίαζε πως εμφανίζεται στην οντογενετική διαδικασία²³⁰

Άλλο ένα κομμάτι της δραστηριότητας για το οποίο μίλησε ήταν αυτό της κυρίαρχης δραστηριότητας. Και αυτό δεν ήταν κάτι πρωτόκουστο. Ο Leontiev είχε ήδη κάνει εκτενή

²²⁷ Rozin, 2004 p. 74

²²⁸ Rozin, 2004 p. 77

²²⁹ Rozin, 2004 p. 78

²³⁰ Davydov, χ. χ p. 44

αναφορά στο βιβλίο του «*Δραστηριότητα, Συνείδηση, Προσωπικότητα*» και τη ξεχώριζε τρία κομμάτια, τρεις ιδιότητες εκ των οποίων στο πρώτο είχε τη γνώμη πως ήταν μία δραστηριότητα μέσα από την οποία προκύπτουν νέες μορφές δραστηριότητας και στη συνέχεια διαφοροποιούνται, στο δεύτερο πως πρόκειται για μία δραστηριότητα όπου ψυχικές διεργασίες είτε σχηματίζονται είτε επαναδομούνται και τέλος στο τρίτο είχε την άποψη πως η συγκεκριμένη δραστηριότητα ήταν αυτή που οι επιμέρους ψυχολογικές αλλαγές στη προσωπικότητα του παιδιού μπορούν να παρατηρηθούν²³¹. Ο Davydov δεχόταν την συγκεκριμένη δραστηριότητα υπό το είδος της «ακέραιης» δραστηριότητας η οποία είναι σημαντική για κάθε περίοδο της ζωής, καθορίζει τις ψυχικές αλλαγές που προκύπτουν σε αυτές τις περιόδους και προσδιορίζουν στη συνέχεια τις συνειδησιακές αλλαγές του ατόμου²³².

4.3 Ο Sergey Rubinstein και η Συμβολή του στη Θεωρία της Δραστηριότητας:

Τώρα θα περάσουμε σε έναν από τους επιστήμονες που θεωρείται πως κατέχει μία από τις «ιδρυτικές» θέσεις στη θεωρία της δραστηριότητας, στον Sergey L. Rubinstein²³³ και δεν είναι τυχαίο το ότι η αναφορά μας στη συμβολή του Rubinstein στη θεωρία της δραστηριότητας γίνεται σε ξεχωριστό υποκεφάλαιο.

Ο Brushlinskii (2004), όπως και αρκετοί άλλοι ψυχολόγοι, αναφέρεται στον Rubinstein ως το δημιουργό της θεωρίας της δραστηριότητας. Ο Rubinstein ήταν πράγματι μία αξιόλογη μορφή μέσα στο επιστημονικό τοπίο της Σοβιετικής Ρωσίας.

Ο Rubinstein γεννήθηκε στην Οδησό το 1889 και ήταν γιός δικηγόρου. Είχε διδαχθεί Φιλοσοφία, Φυσικές Επιστήμες, Ψυχολογία και Μαθηματικά στο Πανεπιστήμιο της

²³¹ Rosin, 2004 p. 76

²³² Rosin, 2004 p. 76

²³³ S. L. Rubinstein: 1889-1960

Γερμανίας ενώ το διδακτορικό του είχε ένα φιλοσοφικό θέμα («*Στο Πρόβλημα της Μεθόδου*»)²³⁴. Ο Rubinstein ήταν ένας από τους επιστήμονες που στη μετεπαναστατική Ρωσία είχε συμβάλει ώστε οι μεθοδολογικοί κανόνες του διαλεκτικού υλισμού να χρησιμοποιηθούν όσο το δυνατόν πιο σωστά. Ένα από τα πιο γνωστά και κύρια έργα του ήταν το «*Fundamentals of Psychology*» στο οποίο μίλησε για τη θεωρία της αντανάκλασης του Lenin και πως αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην Ψυχολογία ενώ η έκδοση του βιβλίου «*Fundamentals of General Psychology*» το 1940 έθεσε τη θεωρητική βάση για τη Ψυχολογία στη Σοβιετική Ένωση²³⁵. Ιδιαίτερα το δεύτερο βιβλίο έκανε πάταγο την περίοδο έκδοσής του και μιλάμε για ένα ογκωδέστατο δοκίμιο 1440 σελίδων! Ο Rubinstein προσπάθησε να συνδυάσει τη γενική κατάσταση που επικρατούσε στη Ψυχολογία και να εξηγήσει τις απαντήσεις σε ερωτήματα που γεννούνται αλλά και να εκθέσει τις απόψεις που είχαν αναπτυχθεί στη μετεπαναστατική Ψυχολογία στη Ρωσία. Ήταν, όμως, στο άρθρο του «*Η Αρχή της Δημιουργικής Ανεξάρτητης Δραστηριότητας (Προς τα Φιλοσοφικά Θεμέλια των Σύγχρονων Παιδαγωγικών)*» (Printsip tvorcheskoi samodeiatel' nosti (k filosofskim osnovam sovremennoi pedagogiki) κατά το 1922 που για πρώτη φορά, ο Rubinstein, ξεκαθάρισε τη θέση του για τη θεωρία της δραστηριότητας.

Ήδη από την περίοδο της δεκαετίας του 1920 ο Rubinstein μελετούσε σοβαρά την θεωρία της δραστηριότητας και τις προεκτάσεις που λάμβανε. Ιδιαίτερο ρόλο στη θεωρία του έχει ο ρόλος του ατόμου σαν υποκείμενο της δραστηριότητας²³⁶. Επηρεασμένος από την μαρξιστική σκέψη και την μεθοδολογία του διαλεκτικού υλισμού, ο Rubinstein, ξεκίνησε να αντιλαμβάνεται ερωτήματα που αφορούσαν την ψυχή και την επιστήμη της ψυχολογίας διαφορετικά. Μέσα σε αυτά ήταν και το άτομο σαν κομμάτι της δραστηριότητας. Σε αντίθεση

²³⁴ Brushlinskii, 2004 p. 70

²³⁵ Petrovsky, 1990 p. 234

²³⁶ Brushlinskii, 2002 p. 47

με τον Leontiev ο Rubinstein δεν χρησιμοποίησε τη γλώσσα και τα σχήματά της αλλά έβαλε σε πρώτο πλάνο την έννοια της «πράξης». Η πράξη θεωρεί πως είναι μία *«αρχέγονη μορφή σκέψης του ατόμου»*²³⁷ και αυτή (δηλαδή η πράξη) είναι θεμελιακό χαρακτηριστικό της πρωταρχικής πρακτικής δραστηριότητας. Αυτή του τη θέση, στη συνέχεια, επιβεβαίωσαν πολλοί ψυχολόγοι με τα ερευνητικά τους ευρήματα. Δεν σταμάτησε όμως εκεί αφού η ερευνά του συμβάδιζε με την όσο το δυνατόν καλύτερη κατανόηση της θεωρία του διαλεκτικού υλισμού όπως και στην ικανότητά του να εμβαθύνει περισσότερο στη μεθοδολογία του.. Κατέληξε, λοιπόν, σε ένα από τα πιο γνωστά του έργα, το *«Βάσεις της Ψυχολογίας»* (1940), σε κάποιες θεωρητικές αρχές:

- *Την αρχή της ψυχο-φυσιολογικής ενότητας,*
- *την αρχή της ψυχικής ανάπτυξης,*
- *την αρχή της ιστορικότητας και τέλος,*
- *την αρχή της ενότητας θεωρίας και πράξης*²³⁸

Βάσει των παραπάνω έφτασε μετά το 1947, όπως αναφέρει ο Brushlinskii (2002), να διατυπώνει την επιστημονική αρχή του ντετερμινισμού²³⁹ όπου μέσω αυτής οι εξωτερικές αιτίες δια μέσω κάποιων ιδιαίτερων συνθηκών (δηλαδή κάποιων αρχών), καθορίζουν αφενός το ρόλο τους και αφετέρου σε ποιόν και σε τι ακριβώς θα ασκήσουν επίδραση. Το πιο ενδιαφέρον κομμάτι όμως είναι πως η θεωρία του ντετερμινισμού προσέφερε επιχειρήματα στον Rubinstein σε σχέση με την έννοια της εσωτερίκευσης και τον τρόπο που αναπτύσσεται στη θεωρία της δραστηριότητας του Leontiev. Πιο αναλυτικά, η αντίθεσή του με τον Leontiev ήταν στο ότι *«οι εσωτερικές αιτίες καθορίζουν άμεσα (και όχι μακροπρόθεσμα)*

²³⁷ Brushlinskii, 2002 p. 48

²³⁸ Payne, 1968 p. 150

²³⁹ Ο Brushlinskii (2003) πιστεύει πως το ζήτημα του ντετερμινισμού είναι ένα από τα πιο σύνθετα στη θεωρία του Rubinstein.

*την ψυχική ανάπτυξη του ατόμου και όχι μέσω εσωτερικών συνθηκών*²⁴⁰» όπως τουλάχιστον προέβαλε ο Leontiev στη θεωρία της δραστηριότητας. Οι θέσεις του Rubinstein διέφεραν σε αρκετά σημεία από τις θέσεις άλλων επιστημόνων της ψυχολογίας και υπήρχαν ανοιχτές διαφωνίες στα εκάστοτε επιστημονικά συνέδρια που διοργανώνονταν εκείνη την εποχή. Η θεωρία του ντετερμινισμού στη συνέχεια εμπλουτίστηκε και με στοιχεία από τη θεωρία του Pavlov²⁴¹.

Ως προς τη δραστηριότητα, ο Rubinstein, προσπάθησε να περιγράψει τα τέσσερα βασικά-κατά τη γνώμη του- χαρακτηριστικά της²⁴². Στο πρώτο χαρακτηριστικό τονίζει πως η δραστηριότητα είναι πάντα η δραστηριότητα του υποκειμένου που εκτελεί μία συλλογική δραστηριότητα, στο δεύτερο προσεγγίζει τη δραστηριότητα σαν την αλληλεπίδραση ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο²⁴³. Ενώ στα δύο επόμενα χαρακτηριστικά η δραστηριότητα διέπεται από δημιουργικό χαρακτήρα και τέλος η δραστηριότητα, λέει, είναι πάντα αυτάρκης²⁴⁴. Προσπάθησε, με επιτυχία θα λέγαμε, να εξηγήσει και τη δομή της δραστηριότητας. Εντούτοις, αναφερόταν συχνά στην αναγκαιότητα της ψυχοφυσιολογικής ενότητας μεταξύ της νόησης και των σχέσεων που προσδιορίζονται από τις υλικές προϋποθέσεις και τις σχέσεις του ατόμου με τον κόσμο²⁴⁵. Συμπέρανε πως ο πυρήνας είναι η πράξη ως μέρος της δραστηριότητας του ατόμου και πως η ενέργειες είναι πράξεις που προκύπτουν από τα κίνητρα και στοχεύουν στην εκπλήρωση ενός σκοπού²⁴⁶. Όσον αφορά το κομμάτι της συνείδησης ο Rubinstein έλεγε: «[...] *Η δραστηριότητα και η συνείδηση δεν*

²⁴⁰ Brushlinskii, 2002 p. 52

²⁴¹ Brushlinskii, 2003 p. 36

²⁴² Brushlinskii, 2004 p. 70

²⁴³ Brushlinskii, 2004 p. 70

²⁴⁴ Brushlinskii, 2004 p. 70-71

²⁴⁵ Davydov, Zinchenko, Talyzina, 1983 p. 37

²⁴⁶ Davydov, Zinchenko, Talyzina, 1983 p. 37

πρόκειται για δύο ασύνδετες απόψεις αλλά για τα μέρη ενός οργανικού συνόλου[...]μίας ενότητας»²⁴⁷.

Ο Rubinstein κατέκτησε τη δική του θέση ανάμεσα στους θεωρητικούς της δραστηριότητας αν και δέχτηκε κριτική από πολλούς ψυχολόγους καθώς εξελισσόταν η θεωρία. Παρ' όλα αυτά, κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει τη συμβολή του και στην επιστημονική ωρίμανση της Ψυχολογίας στην Ρωσία αλλά και στις προτάσεις του για τη θεωρία της δραστηριότητας.

4.4 Ο Yrjö Engeström και η Σύγχρονη Μορφή της Θεωρίας της Δραστηριότητας:

Ο Davydov στο άρθρο που αναφέραμε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο (χ. χ) σε κάποιο σημείο σημειώνει: «[...]μια πολύ ενδιαφέρουσα θεωρία για τη δραστηριότητα παρουσιάστηκε από τον Φιλανδό ψυχολόγο Yrjö Engeström[...]δεν απέρριψε τις ιδέες του Leontiev αλλά εξομοίωσε πολλές από αυτές και δούλεψε στη δική ερμηνεία για τη δραστηριότητα[...]»²⁴⁸. Με τα λόγια του Davydov θα παρουσιάσουμε τον Yrjö Engeström. Ο Engeström γεννημένος το 1948 πρόκειται για έναν από τους σύγχρονους μελετητές της θεωρία της δραστηριότητας και έχει προσπαθήσει-ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια-να ταυτίσει το όνομά του με τη θεωρία. Ο Engeström, λένε χαρακτηριστικά οι Langemeyer και Roth (2006) αναγνωρίζει την συνεισφορά της διαλεκτικής στο ζήτημα της αντανάκλασης στην ανθρώπινη δραστηριότητα. Ο πυρήνας της ερευνάς του πάνω στη θεωρία της δραστηριότητας εντοπίζεται στην αναζήτηση των γενεσιουργών αρχών της δραστηριότητας²⁴⁹. Για τον συγκεκριμένο επιστήμονα η δραστηριότητα πρόκειται για ένα μοντέλο με πολλές

²⁴⁷ Petrovksy, 1990 p. 358

²⁴⁸ Davydov, χ. χ p. 40

²⁴⁹ Langemeyer, Roth, 2006 p. 28

ιδιαιτερότητες. Μοντέλο που δεν θα λειτουργεί μόνο διαγνωστικά για τη συμπεριφορά μας σαν μέσο για να εντοπίζεται και να εμφανίζεται η γέννηση και οι εκτεταμένες αλλαγές ενός ανοιχτού συστήματος. Έτσι προχώρησε στη διατύπωση ενός τριαδικού συστήματος. Σε πρώτη φάση έχει συνάφεια και μπορεί να εξετάζει τα αντικείμενα, τον τρόπο με τον οποίο αυτά χρησιμοποιούνται και εν γένει τους κοινωνικούς οργανισμούς και όλο αυτό να γίνεται υπό το πρίσμα της ιστορικότητας²⁵⁰. Κατά δεύτερον, η δραστηριότητα έχει βασιστεί στη διαλεκτική θεωρία της γνώσης και της σκέψης και εστιάζει στα δημιουργικά αποθέματα της ανθρώπινης νόησης και τέλος εκφράζει την άποψη πως η θεωρία της δραστηριότητας είναι μία εξελικτική θεωρία που σαν σκοπό έχει την ερμηνεία και τον επηρεασμό των ποσοτικών αλλαγών στις πρακτικές των ατόμων ανά το χρόνο²⁵¹. Το μοντέλο του Engeström περιγράφει τη δραστηριότητα σαν ένα σύστημα που περιπλέκει τρία βασικά στοιχεία, τα άτομα, το περιβάλλον και την κοινωνία. Τι σημαίνει αυτό που μόλις είπαμε; Ουσιαστικά, πρόκειται για μία τριμερή σχέση με αμοιβαία διαμεσολάβηση. Δηλαδή, η σχέση της κοινωνίας με το περιβάλλον διαμεσολαβείται από τα άτομα, η σχέση των ατόμων με την κοινωνία διαμεσολαβείται από το περιβάλλον και τέλος η σχέση του ατόμου με το περιβάλλον διαμεσολαβείται από την κοινωνία²⁵². Από αυτό το τριμερές σύστημα, γιατί όπως φαίνεται για ένα σύστημα πρόκειται, αποσπάμε τα κλασσικά και χαρακτηριστικά δομικά στοιχεία της δραστηριότητας. Τα εργαλεία τα συναντάμε στη σχέση των ατόμων με το περιβάλλον και μαζί με αυτά συνδυάζονται και οι ανάγκες όπως και η εκπλήρωση των αναγκών²⁵³. Έπειτα η σχέση της κοινωνίας αντικαθίσταται από την κατανομή της εργασίας και το σύστημα αυτό που θα φροντίσει να μοιράσει το προϊόντα της εργασίας²⁵⁴. Στο τέλος η άμεση σχέση του

²⁵⁰ Foot, 2001 p. 9

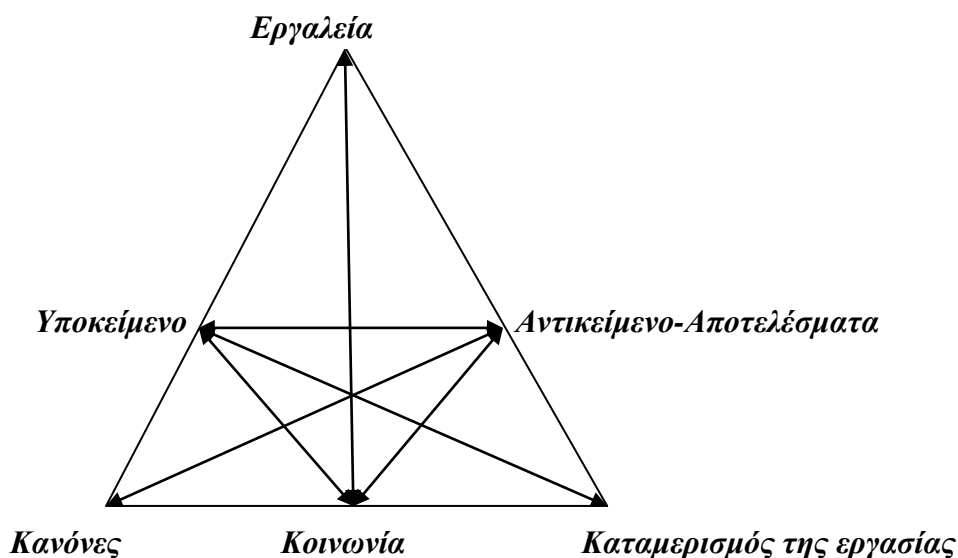
²⁵¹ Foot, 2001 p. 10

²⁵² Foot, 2001 p. 10

²⁵³ Foot, 2001 p. 10

²⁵⁴ Foot, 2001 p. 10

ατόμου με ένα υπόλοιπο σύνολο δίνει τη θέση του σε ένα μεγαλύτερο σύνολο, την κοινωνία, όπου εν συνεχεία μπορούμε να αντιληφθούμε περισσότερο πολύπλοκες σχέσεις που υπάρχει διαμεσολάβηση μέσω των κανόνων, των παραδόσεων κ. ο. κ.²⁵⁵ Όλα όσα είπαμε μέχρι στιγμής μπορούμε να τα αντιληφθούμε και από ένα αρκετά ενδιαφέρον σχήμα:

Σχήμα 1. από Santosa, 2007

Στο σύστημα που προτείνει ο Engeström οι συλλογικές μορφές της πρακτικής πρέπει να αναπαρίστανται, να πιάνουν όλο το φάσμα της δραστηριότητας αλλά και την εξέλιξη της ίδιας της πρακτικής²⁵⁶. Η συλλογική δραστηριότητα γίνεται ένα ενιαίο σύνολο ανάλυσης.

Ωστόσο, στην θεωρία του Engeström παρατηρούμε πως έχει γίνει σοβαρή κριτική. Η κριτική επικεντρώνεται, σε πρώτη φάση, στο τριαδικό σύστημα της δραστηριότητας. Φια παράδειγμα, ενώ το σύστημα του θεωρητικά αποτυπώνει όλη τη διαδικασία της δραστηριότητας δεν δίνει στους μελετητές της δραστηριότητας ξεκάθαρες απαντήσεις. Γίνεται κατανοητό πως το σύστημα του Engeström αναπαριστά την γενεσιουργό αιτία της δραστηριότητας και την ίδια στιγμή απλοποιεί την-από τη φύση της-πολυπλοκότητα του

²⁵⁵ Foot, 2001 p. 10

²⁵⁶ Langemeyer, Roth, 2006 p. 29

συνόλου χωρίς να καταφέρνει, τελικά, να δώσει μία ολιστική άποψη για την δραστηριότητα²⁵⁷. Επιπλέον, δεν μπορούμε να καταλάβουμε την αλλαγή του αντικειμένου της δραστηριότητας από το υποκείμενο και με ποιόν τρόπο τελικά διαμορφώνει ταυτόχρονα τη φύση του, τις δυνατότητές του. Καταλαβαίνουμε, σύμφωνα με του Langemeyer και Roth (2006) πως τα χαρακτηριστικά του συστήματος του Engeström καθορίζουν το ένα το άλλο, είναι αναγκαία το ένα για το άλλο και τα βλέπουμε όσο συνεχίζεται η δραστηριότητα. Εδώ συμπυκνώνεται και η αδυναμία της θεωρία του Engeström στο ότι δημιουργείται ο κίνδυνος οι μελετητές της δραστηριότητας να ξεκινούν την έρευνά τους από θέσεις τις οποίες στη συνέχεια θα πρέπει να αντικρούσουν.

Πρέπει σε αυτό το σημείο να πούμε πως οι παραπάνω αναφορές για τους ερευνητές της θεωρίας της δραστηριότητας δεν είναι αναλυτικές αλλά συμπυκνώνουν σε ένα βαθμό τις βασικές τους αντιλήψεις για τη δραστηριότητα ούτως ώστε να μπορέσουμε να έχουμε μία όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη άποψη για τη θεωρία της δραστηριότητας. Επίσης, δεν ήταν οι ψυχολόγοι στους οποίους αναφερθήκαμε οι μοναδικοί που μίλησαν και ασχολήθηκαν με τη θεωρία: ο Shchedrovitskii που έγραψε για την έννοια της σκέψης-δραστηριότητας, ο Shadrkon (συναισθήματα), ο Tikhomirov (πειράματα με συναισθήματα), ο Bibler (συλλογική δραστηριότητα) και πολλοί άλλοι²⁵⁸.

4.5 Η Κριτική στη Θεωρία της Δραστηριότητας:

Το επιστημονικό έργο του Leontiev πρόκειται για μία από τις πιο σημαντικές και σωστά οργανωμένες επιστημονικές προσπάθειες που έγιναν στη Σοβιετική Ένωση στον τομέα της ψυχολογίας. Δεν ήταν υπόθεση όμως ενός μόνο ατόμου, ενός μεμονωμένου

²⁵⁷ Langemeyer, Roth, 2006 p. 29

²⁵⁸ Davydov (χ. χ) p. 40

επιστήμονα της ψυχολογίας, αντιθέτως, επρόκειτο για προσπάθεια συλλογική, προσπάθεια επιστημόνων που ο κάθε ένας με τη σειρά του συνέβαλε όχι μόνο στο να εξετάσει την θεωρία της δραστηριότητας αλλά και στο να διαμορφώσει μία διαφορετική ψυχολογία που σαν κέντρο της θα είχε το άτομο της Σοσιαλιστικής κοινωνίας.

Η θεωρία του Leontiev για τη δραστηριότητα δεν σταμάτησε να απασχολεί τους επιστήμονες και αυτό το είδαμε άλλωστε και με τις έρευνες του Φιλανδού Engstrom. Το τελευταίο διάστημα γίνεται λόγος ιδιαίτερα στη Φινλανδία, συνολικά στις Σκανδιναβικές χώρες αλλά και στην Αμερική για την χρήση της θεωρία της δραστηριότητας συνδυαστικά με διάφορα τεχνολογικά επιτεύγματα. Πιο συγκεκριμένα, αναφερόμαστε σε προγραμματισμό αλληλεπίδρασης στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές²⁵⁹. Επίσης, τη χρήση της θεωρία της δραστηριότητας στο πρόσφατο παρελθόν την εντοπίζουμε και σε προγράμματα όπως το *«Δίκτυο για Εθνολογικές Παρατηρήσεις και Προειδοποίηση για πιθανές Συγκρούσεις»*²⁶⁰. Θεωρούμε πως αποτελεί μία ενδιαφέρουσα τροπή στην εξέλιξη της θεωρίας της δραστηριότητας. Βέβαια, σε σχέση με το προηγούμενο ερευνητικό υπόβαθρο της θεωρία ξεφεύγει κάπως από τις παραδοσιακές νόρμες εντούτοις έχει ενδιαφέρον να δει κανείς τον τρόπο που εφαρμόζεται. Δεν πρέπει να μας φαίνεται παράξενο αυτό αφού και στην Σοβιετική Ένωση, οι επιστήμονες, έδειχναν πάντα ιδιαίτερο ζήλο σε ό, τι αφορά την τεχνολογία. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε πως ακόμη και έτσι η εφαρμογή της θεωρίας της δραστηριότητας ακόμη και μετά τις ανατροπές του Σοσιαλισμού στη Ρωσία πήρε εκ των πραγμάτων διαφορετική τροπή αφού αποκόπηκε η ερευνά της από το βασικότερο στοιχείο της την ύπαρξη Επιστημών προσανατολισμένων στη μεθοδολογία του διαλεκτικού υλισμού.

Η θεωρία της δραστηριότητας του Alexei Leontiev όπως όλες οι επιστημονικές θεωρίες δεν μπορεί να διεκδικήσει κάποιο αλάθητο και πόσο μάλλον κανείς δεν μπορεί να πει

²⁵⁹ Dayton, χ.χ p. 1

²⁶⁰ Foot, 2001 p. 3

πως δεν μπορεί να εξελιχθεί περισσότερο. Υπάρχουν κομμάτια στη θεωρία της δραστηριότητας στα οποία έχει ασκήθει έντονη ή λιγότερο έντονη κριτική. Το πεδίο στο οποίο ασκήθηκε έντονη κριτική στην θεωρία του Leontiev όπως είπαμε και παραπάνω ήταν το κομμάτι της εσωτερίκευσης. Ο Δαφέρμος αναφέρει σχετικά για την εσωτερίκευση και τις αντιδράσεις από μεριά των υποστηρικτών των θέσεων του Rubinstein πως «[...]οι υποστηρικτές της θεωρίας του Leontiev τόνιζαν την εξάρτηση της γνωστικής διαδικασίας από τη δομή της εξωτερικής δραστηριότητας του ατόμου με τον κόσμο των αντικειμένων[...]»²⁶¹. Στη συνέχεια, ο Δαφέρμος, εντοπίζει πως η κριτική που γίνεται χωρίζεται σε δύο κομμάτια. Από τη μια το ότι στην εσωτερίκευση δεν αποκαλύπτεται η δομή και το περιεχόμενο της νοητικής δραστηριότητας και πως απορρίπτονται οι εσωτερικές προϋποθέσεις της μάθησης όπως και η σχέση του υποκειμένου της δραστηριότητας με την μαθησιακή διαδικασία²⁶². Επιπλέον, σε αυτή την προσέγγιση γίνεται λόγος πως η νοητική δραστηριότητα ενώ καθορίζεται εξ ολοκλήρου από εξωγενείς παράγοντες δεν καταφέρνουν να λάβουν υπόψη τους την αλληλεπίδραση εσωτερικών και εξωτερικών συνθηκών της μάθησης²⁶³. Το δεύτερο σκέλος της κριτικής στην θεωρία της δραστηριότητας του Leontiev και πιο συγκεκριμένα στην εσωτερίκευση έχει να κάνει, σύμφωνα με τον Δαφέρμο (2002) με το ότι η μάθηση καταλήγει να αντιμετωπίζεται ως μία απλή αφομοίωση-αποστήθιση πληροφοριών και εν τέλει το άτομο δεν καταφέρνει να παράγει νέες μορφές απεικόνισης. Δηλαδή το υποκείμενο της δραστηριότητας υποβαθμίζεται ως προς τον ενεργό και δημιουργικό χαρακτήρα που έχει. Πάνω στη διαπίστωση του Δαφέρμου ο Κακαρίνος (2012) προσθέτει πως «[...]η προσέγγιση αυτή εστιάζει στην ανάδειξη του καθορισμού της εσωτερική από την εξωτερική δραστηριότητα χωρίς να μελετά συστηματικά την

²⁶¹ Δαφέρμος, 2002 σελ. 200

²⁶² Δαφέρμος, 2002 σελ. 200

²⁶³ Δαφέρμος, 2002 σελ. 200

*αντίστροφη επίδραση καθώς αυτή θεωρείται δεδομένη[...]*²⁶⁴». Ο κύκλος του Rubinstein από την άλλη είχε την αντίληψη πως η μάθηση δεν έχει να κάνει αποκλειστικά με μία συμπεριφοριστική διαδικασία που η επιτυχία της εξαρτάται από το βαθμό «εκγύμνασης» του ατόμου²⁶⁵. Αντίθετα, έδινε βάρος στην αυτόνομη νοητική δραστηριότητα του μαθητή που με τη σειρά της θα φέρει θετικά αποτελέσματα στην ανάπτυξη της ανεξάρτητης σκέψης, στην παραγωγή νέας γνώσης κ. λπ. Εκτός από τον Rubinstein και η Menchiskaia άσκησε κριτική στους υποστηρικτές της θεωρίας του Leontiev πως «[...]*αναγάγουν την εσωτερική νοητική δραστηριότητα στην εξωτερική πρακτική, καθώς η αντίληψη τους για την εσωτερική ασχολείται μόνο με το περιεχόμενο και τη δομή της εξωτερικής[...]*²⁶⁶». Η κριτική που γίνεται στον Leontiev αφορά κυρίως τις μεθοδολογικές επιλογές που έκανε για την έρευνα της δραστηριότητας, της συνείδησης, της προσωπικότητας. Έτσι, διαβάζουμε στο άρθρο «*Η Μαρξιστική Θεωρία της Συνείδησης*» από τον Κακαρίνο (2012) πως η θεωρητική προσέγγιση του Leontiev χαρακτηριζόταν από μονομέρειες. Ο Κακαρίνος αυτή του θέση τη δεν την προβάλλει αφοριστικά αλλά εντοπίζει τις θεωρητικές και μεθοδολογικές αδυναμίες στην έρευνα του Leontiev. Κυρίως έχει να κάνει με «[...]*την παραγνώριση[...]*²⁶⁷*των βιολογικών παραγόντων στη ψυχική ανάπτυξη των ατόμων[...]*». Για αν γίνουμε πιο συγκεκριμένοι η υποτίμηση του βιολογικού παράγοντα από τον Leontiev σε συνδυασμό με νέα ευρήματα στις έρευνες έφερε στην επιφάνεια τις μεθοδολογικές αντιφάσεις στο έργο του. Όσον αφορά το κομμάτι της σχέσης των αναγκών και της δραστηριότητας παρατηρούμε κάτι αρκετά ενδιαφέρον. Ενώ στη βιβλιογραφία υπάρχουν αναφορές στο ότι η ανάγκη είναι προϋπόθεση για τη δραστηριότητα υιοθετώντας το σχήμα «*ανάγκη-δραστηριότητα-ανάγκη*» ταυτόχρονα υπάρχουν και αναφορές που παρουσιάζουν το σχήμα διαφορετικά

²⁶⁴ Κακαρίνος, 2012 σελ. 92

²⁶⁵ Δαφέρμος, 2002 σελ. 201

²⁶⁶ Κακαρίνος, 2012 σελ. 89

²⁶⁷ Κακαρίνος, 2012 σελ. 89

(*δραστηριότητα-ανάγκη-δραστηριότητα*)²⁶⁸. Με τη διαφοροποίηση του σχήματος ανάγκη-δραστηριότητα-ανάγκη μετατοπίζεται η θέση που έχουν οι ανάγκες στη θεωρία της δραστηριότητας και από προϊόντα βιολογικού χαρακτήρα γίνονται προϊόντα της δραστηριότητας. Για τη συνείδηση παρατηρούμε τα εξής σύμφωνα με τον Κακαρίνο (2013): «[...]ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζει ο Leontiev την συνείδηση στη θεωρία της δραστηριότητας υποδαυλίζει τον καθοριστικό ρόλο της πρακτικής δραστηριότητας σε σχέση πάντα με τον τύπο της αντανάκλασης της πραγματικότητας που την χαρακτηρίζει[...]». Ο ίδιος αναφέρει παρακάτω στο άρθρο του «*Methodological reflections on Leontiev's Activity Theory: Activity Theory and "The Logic of History"*» πως υπήρξαν επιστήμονες από άλλα φιλοσοφικά ρεύματα αλλά και επιστήμονες της «μαρξιστικής σκοπιάς» που αμφισβήτησαν επιμέρους κομμάτι της θεωρίας της δραστηριότητας.

Ως προς την προσωπικότητα και τη θέση της στη θεωρία της δραστηριότητας η κριτική που γίνεται αφορά και εδώ το θεωρητικό επίπεδο των ερευνών του Leontiev. Ο Μειμάρης (2012) θεωρεί πως αυτό γίνεται σε τέσσερα σημεία. Το πρώτο αφορά την διακρίβωση των κατηγοριών είναι-ουσία-φαινόμενο-πραγματικότητα με την προσωπικότητα στα πλαίσια της ανθρώπινης κοινωνίας²⁶⁹. Το δεύτερο και το τρίτο αφορούν την αξιολόγηση της δραστηριότητας αφενός μεν τη διάκριση μεταξύ σε εργασιακή και μη δραστηριότητα, αφετέρου δε, την εξέτασή της δραστηριότητας σε συλλογικό επίπεδο²⁷⁰. Τέλος, προσθέτει πως υπήρχε αδυναμία, ως προς την προσωπικότητα, «[...]η διαμόρφωση και ανάπτυξη της

²⁶⁸ Κακαρίνος, 2012 σελ.90

²⁶⁹ Μειμάρης, 2012 σελ. 114

²⁷⁰ Μειμάρης, 2012 σελ. 114

εντός της συγκεκριμένης συλλογικότητας και της κοινωνίας εν γένει ως οριακής συλλογικότητας[...]»²⁷¹.

Ωστόσο είναι σημαντικό να έχουμε στο νου μας πως ιδιαίτερα μετά τις ανατροπές στη Ρωσία στα τέλη της δεκαετία του 1980 και στις αρχές του της δεκαετίας του 1990 υπήρξαν πολλοί επιστήμονες που θέλησαν να ασκήσουν-και άσκησαν-κριτική σε ερευνητικά έργα και θεωρίες πολλών συναδέλφων τους-ανάμεσα και σε αυτές η θεωρία της δραστηριότητας του Leontiev-που χρησιμοποιούσαν μεθοδολογικά το διαλεκτικό υλισμό και πολλές φορές αυτό έγινε και στα πλαίσια την «αναμόρφωσης» ή της «ανανέωσης» της θεωρία του διαλεκτικού υλισμού από τους πρώτους. Αυτό, όμως, το λέμε χωρίς να μηδενίζουμε ή να μην δεχόμαστε την κριτική που γίνεται καλοπροαίρετα και πάντα βάσει της καλής θέλησης να υπάρχει εξέλιξη και εμβάθυνση σε μία επιστημονική θεωρία στην περίπτωση μας τη θεωρία της δραστηριότητας.

Ανακεφαλαίωση:

Σύμφωνα με το τελευταίο κεφάλαιο η θεωρία της δραστηριότητας του Leontiev αποτέλεσε το εναρκτήριο λάκτισμα για μία σειρά απόψεων πάνω στο θέμα της δραστηριότητας. Είτε συνεργατών του όπως ο Galperin είτε μεταγενέστερων επιστημόνων όπως ο Engstrom. Ιδιαίτερη μνεία έγινε στον Rubinstein και τη θεωρία του όπου και αυτός έχει ταυτίσει το όνομά του με τη θεωρία της δραστηριότητας. Τέλος στο κεφάλαιο αυτό αναφερθήκαμε και στην κριτική της θεωρίας του Leontiev και τις προεκτάσεις που παίρνει.

²⁷¹ Μειμάρης, 2012 σελ. 114

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μετά τις ανατροπές στη Σοβιετική Ένωση την περίοδο 1989-1991 και την καπιταλιστική παλινόρθωση έγιναν μεγάλες κοινωνικές, οικονομικές και άλλες αλλαγές οι οποίες, μοιραία, επηρέασαν και την πορεία της ψυχολογικής έρευνας αλλά και συνολικότερα τον επιστημονικό κλάδο της ψυχολογίας. Βέβαια, ήδη την τελευταία περίοδο της Σοβιετικής ψυχολογίας είχαν επικρατήσει απόψεις που αποπροσανατόλιζαν από την-μέχρι τότε-πορεία της έρευνας και της θεωρητικής κατεύθυνσής της. Εμείς θεωρούμε πως αυτό πήγε πίσω τον διάλογο ανάμεσα στις σχολές ψυχολογίας της Σοβιετικής Ένωσης και συνολικά αποτέλεσε αρνητικό παράγοντα για την έρευνα του ανθρώπινου ψυχισμού και κατ' επέκταση της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Στην εργασία μας σαν στόχο είχαμε να δείξουμε την πορεία της θεωρίας της δραστηριότητας μέσα από την συμβολή του Leontiev. Θεωρούμε πως αυτός ο στόχος στον ένα ή στον άλλο βαθμό επετεύχθη. Ξεκινώντας από τις απόψεις του Vygotsky και στην πρόσληψη και διαφοροποίηση από τον Leontiev αρχίσαμε την ανάλυση της θεωρίας του Leontiev και προχωρήσαμε στα δομικά στοιχεία της δραστηριότητας αλλά και σε άλλα κομμάτια της ψυχολογίας που έχουν σχέση με την δραστηριότητα όπως είναι η προσωπικότητα. Ήταν αυτή η ανάλυση που κάναμε και μας βοήθησε να βγάλουμε χρήσιμα συμπεράσματα για την πορεία του Leontiev πάνω στη δραστηριότητα.

Πιστεύουμε πως η συμβολή του Leontiev στην θεωρία της δραστηριότητας είναι ουσιαστική και αντανακλά την συνολική ερευνητική πορεία πολλών Σοβιετικών ψυχολόγων. Θα συμφωνήσουμε, μάλιστα, με τα γραφόμενα του Μειμάρη (2012) πως **«η θεωρία της δραστηριότητας βρίσκεται στην πρωτοπορία της σύγχρονης ψυχολογίας»**. Σίγουρα, δεν ήταν μία απλή υπόθεση και η μελέτη πάνω στην δραστηριότητα θεωρούμε πως ήταν πρωτοποριακή. Ο Leontiev έδινε βάρος στο θεωρητικό και μεθοδολογικό κομμάτι και μέσα

από τις δύο θεωρίες της αντανάκλασης και εσωτερίκευσης προσπάθησε να δώσει απαντήσεις στα ερωτήματα που προέκυπταν από την μελέτη της θεωρίας. Ωστόσο, πιστεύουμε πως η χρήση των μεθοδολογικών αυτών εργαλείων δεν κατάφερε να γίνει σε τέτοιο βαθμό που να ξεκαθαρίσει τελείως το τοπίο αλλά σε συνδυασμό με την κριτική που έγινε στον Leontiev να δημιουργήσει ερωτήματα. Και πάλι πιστεύουμε πως αυτή η αδυναμία στο έργο του Leontiev σχετίζεται με την συνολική αντίληψη στον επιστημονικό κλάδο της Σοβιετικής ψυχολογίας αι τις θεωρητικές και μεθοδολογικές αδυναμίες που αντιμετώπιζε ολόκληρος ο κλάδος γενικότερα.

Η έρευνες του Leontiev έδωσαν τροφή για σκέψη σε ένα ολόκληρο επιστημονικό κλάδο και κατάφεραν να προχωρήσουν τον διάλογο ανάμεσα στις διαφορετικές σχολές ψυχολογίας που υπήρχαν στη Σοβιετική Ένωση. Και αυτό, λοιπόν, νομίζουμε πως καταφέραμε να το αποδείξουμε. Δεν έχει να κάνει αποκλειστικά με την ανάπτυξη των διαφορετικών θεωριών για τη δραστηριότητα αλλά το ότι αυτές οι θεωρίες είχαν σαν μέτρο σύγκρισης πολλές φορές τις μελέτες και θέσεις του Leontiev.

Επιπλέον, θεωρούμε πως η αδυναμία του έργου του Leontiev-ως ένα βαθμό- διαβάζοντας το έργο σήμερα έχει να κάνει με τις ραγδαίες τεχνολογικές ανακαλύψεις, επομένως, και τα νέα ερευνητικά δεδομένα. Στις μέρες μας με την όλο και περισσότερη χρήση την τεχνολογίας και στο κλάδο της ψυχολογίας μπορούμε να βγάλουμε τρομερά επιστημονικά συμπεράσματα όπου κάτω από το κατάλληλο μεθοδολογικό πλαίσιο να γίνουν ένα σοβαρό επιστημονικό εργαλείο. Ας σκεφτούμε, λοιπόν, τον συνδυασμό της θεωρία της δραστηριότητας με τα νέα επιστημονικά δεδομένα σήμερα. Θα μπορούσαμε να έχουμε θετικά αποτελέσματα είτε αυτά έχουν να κάνουν με το σχολικό περιβάλλον, τα παιδιά εν γένει, την εργασία κ.λπ.

Συμπερασματικά, το έργο του A. N. Leontiev αποτελεί παρακαταθήκη για όλους τους επιστήμονες της ψυχολογίας. Θεωρούμε πως τώρα είναι αναγκαία περισσότερο από ποτέ η

επανεξέταση της θεωρίας της δραστηριότητας και η έναρξη καινούργιων ερευνών πάνω. Ήδη υπάρχουν επιστήμονες που ασχολούνται με το ζήτημα της δραστηριότητας αλλά ακόμη κι έτσι τα βήματα είναι ακόμη μικρά. Μαζί με την δραστηριότητα θα χρειαστεί να μελετηθούν και επιμέρους κομμάτια όπως η συνείδηση, η προσωπικότητα, η συμβολή και άλλων επιστημόνων στη θεωρία της δραστηριότητας. Το πιο σημαντικό που πρέπει να έχουμε στο νου μας είναι το εξής: Ο Leontiev βρέθηκε σε ένα κοινωνικό-πολιτισμικό-ιστορικό σύστημα που οικοδομήθηκε πάνω στην αρχή να μην υπάρχει εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο που σαν στόχο είχε την παραγωγή γνώσης για την καλύτερευση της ζωής των εργαζομένων. Το ίδιο χρειάζεται και σήμερα και θεωρούμε πως η έρευνα και εφαρμογή της θεωρία της δραστηριότητας με πυρήνα το έργο του Leontiev και απαλλαγμένο από τις μεθοδολογικές αδυναμίες θα φέρει θετικά αποτελέσματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαγενάς, Ε. (2003). Η Σοβιετική Ψυχολογία για την Ανάπτυξη του Παιδιού. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Bedny, G. Z., Seglin, M. H., Meister, D. (2000). Activity theory: history, research and application. *Theoretical Issues in Ergonomics Science*, vol. 1, No.2, p. 168-206.
- Blonsky, P. P. (1979). *Selected Pedagogical Works*. vol. 1, p. 35-36.
- Blunden, A. (2009). An Interdisciplinary Concept of Activity. *Outlines*, no. 1, p. 1-26.
- Brushliniskii, A. V. (2004). The Activity Approach and Psychology. *Journal of Russian and East European Psychology*, vol. 42, no. 2, p. 69-81.
- Brushliniskii, A. V. (2003). Subjective-Activity concept and the Theory of Functional Systems. *Journal of Russian and East European Psychology*, vol. 40, no. 2, p. 45-65.
- Chelpanov, G. I. (1913). On the Experimental Method in Psychology. *New Ideas in Philosophy*, Collection no. 9, p.38-39.
- Δαφέρμος, Μ. (2002). Η Πολιτισμική-Ιστορική Θεωρία του Vygotsky: Φιλοσοφικές-Ψυχολογικές-Παιδαγωγικές Διαστάσεις. Αθήνα: Ατραπός.
- Δαφέρμος, Μ. (2012). Σοβιετική Ψυχολογία: Μία Απόπειρα Ιστορικής Οριοθέτησης. *Ουτοπία*, τεύχος 101, σελ. 27-53.
- Davydov, V. V. (χ. χ). A New Approach to the Interpretation of Activity Structure and Content. *Activity theory and social practice*. ch. 3, p. 39-50.
- Davydov, V. D., Zinchenko, V. P. (1986). Vygotsky's Contribution to the Development of Psychology. *Sovetskaya pedagogika*, no. 11, p. 108-114.
- Davydov, V. V., Zinchenko, V. P., Talyzina, N. F. (1982). The problem of Activity in the Works of A. N. Leontiev. *Voprosi Psikhologii*, no. 4, p. 61-66.
- Dayton, D. (χ. χ). *Activity Theory: A Versatile Framework for Workplace Research*.

- Foot, K., A., (2001). Cultural-Historical Activity Theory as Practical Theory: Illuminating the Development of a Conflict Monitoring Network. *Communication Theory*, vol. 11, no.1, p. 56-83.
- Haenen, J. (1993). *Piotr Gal'perin: His lifelong quest for the content of psychology*. Amsterdam: Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam.
- Hakkarainen, P. (2004). Editor's Introduction-Challenges of Activity Theory. *Journal of Russian and East European Psychology*, vol. 42, no. 2, p. 3-11.
- Hothersall, D. (1984) *History of Psychology*. Philadelphia: Temple University Press.
- Ιλιένκοφ, Ε. Β. (1983). *Διαλεκτική Λογική-Δοκίμια Ιστορίας και Θεωρίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Κακαρίνος, Γ. (2012). Η μαρξιστική Θεωρία της Συνείδησης: Η συνεισφορά του Α. Ν. Leontiev. *Ουτοπία*, τεύχος 101, σελ. 73-97.
- Kakarinos, G. (2013). *Doing Psychology Under New Conditions*. Cactus Press
- Κουβελάς, Μ. (2007). *Διαλεκτική Ψυχολογία: Στα βήματα του Vygotsky*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κουβελάς, Μ. (2009). *Γενική Ψυχολογία: Διαλεκτική-Υλιστική Προσέγγιση*. Αθήνα: Όμιλος Εκπαιδευτικού Προβληματισμού.
- Kozulin, A. (1986). The Concept of Activity in Soviet Psychology-Vygotsky, His Disciples and Critics. *American Psychologist*, vol. 41, no. 3, p. 264-274.
- Λεβίτιν, Κ. (1990). *Η Διαμόρφωση της Προσωπικότητας: Ψυχολογία της Δραστηριότητας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα-Σύγχρονη Εποχή.
- Λεόντιεφ, Α. (χ.χ). *Δραστηριότητα, Συνείδηση, Προσωπικότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Αναγνωστίδη.
- Lange, N. N. (1914). *Psychology. Scientific Results*, vol. viii, p. 39.

- Lenin, V. I. (1977). The Immediate Tasks of the Soviet Government. Collected Works, vol. 27, p. 257.
- Leontiev, A. A. (2005). The Life and Creative Path of A. N. Leontiev. Journal of Russian and East European Psychology, vol. 43, no. 3, p. 8-69.
- Leontiev, A. A., Leontiev, D. A. (2005). Letter from A. N. Leontiev to L. S. Vygotsky. Journal of Russian and East European Psychology, vol. 43, no. 3, p. 70-77.
- Leontiev, A. N. (2005). Lecture 13. Language and Consciousness. Journal of Russian and East European Psychology, vol. 43, no. 5, p. 5-13.
- Leontiev, A. N. (2005). Lecture 39. The Varieties and Transformations of Speech. Journal of Russian and East European Psychology, vol. 43, no. 5, p. 82-96.
- Leontiev, A. N. (2005). The Genesis of Activity. Journal of Russian and East European Psychology, vol. 43, no. 4, p. 58-71.
- Leontiev, A. N. (2005). Paper Presented at the All-Union Institute of Experimental Medicine. Journal of Russian and East European Psychology, vol. 43, no. 4, p. 48-57.
- Leontiev, A. N. (1999). Autobiography: Traditions and Perspectives on the Activity Approach in Psychology: The School of A. N. Leontiev p.366-367.
- London, I. V. (1949). A Historical Survey of Psychology in the Soviet Union. Psychological Bulletin, vol. 46, no. 4, p. 241-277.
- Marx K., Engels F. Works vol. 20 p.490.
- Μειμάρης, Τ. (2012). Το Ζήτημα της Προσωπικότητας στην Ψυχολογική Θεωρία της Δραστηριότητας. Ουτοπία, τεύχος 101, σελ. 99-117.
- Μιχαήλ, Μ. (2003). Η έννοια της Εσωτερίκευσης στη Θεωρία της Δραστηριότητας. Θέματα Παιδείας, τεύχος 13, σελ.35-42.
- Payne, T. R. (1970). The 80th Anniversary of the Birth of S. L. Rubinstein. Studies in Soviet Thought. Vol. 10 p. 255-261.

- Petrovsky, A. (1990). *Psychology in the Soviet Union: A Historical Outline*. Moscow: Progress Publishers.
- Ρόζενταλ, Μ. Μ. (1962). *Αρχές Διαλεκτικής Λογικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Γκαγκάριν.
- Rosin, V. M. (2004). Value Foundations of Conceptions of Activity in Psychology and Contemporary Methodology. *Journal of Russian and East European Psychology*, vol. 42, no. 3, p. 72-89.
- Santosa, E. (χ. χ). *Activity Theory: A Later Development of Vygotsky's Psychology*.
- Silvonon, J. (2010). *Foucault and Leontyev*.
- Σμυρνώφ, Α. Α., Λεόντιεφ, Α. Ν., Ρουμπινστάϊν, Σ. Λ., Τεμπλώφ, Β. Μ. (χ. χ). *Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ-Ψυχολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Αναγνωστίδη.
- Smirnov, A. A. et al. (1961). *Soviet Psychology-A symposium*. New York: Philosophical Library.
- Stetsenko, A. (2005). Activity as Object-Related: Resolving the Dichotomy of Individual and Collective Planes of Activity. *Mind, Culture and Activity*, vol. 72, no. 1, p. 70-88.
- Strickland, L. H. (1991). *Russian and Soviet Social Psychology*. *Canadian Psychology/ Psychologie CCanadienne*, vol. 32, no. 4, p. 580-595.
- Tolman, C. W. (1988b). The Basic Vocabulary of Activity Theory. *Activity Theory*, vol. 1 p. 14-20.
- Van Der Veer, R. (1990). The Reform of Soviet Psychology: A Historical Perspective. *Studies in Soviet Thought*, vol. 40, p. 205-221.
- Yaroshevsky, M. (1990). *A History of Psychology*. Moscow: Progress Publishers.
- Yaroshevsky, M. (1989). *Lev Vygotsky*. Moscow: Progress Publishers.